

ПРАКТИЧЕСКО ПОСОБИЕ

ВЪРХОВЕНСТВОТО НА ИНТЕРЕСИТЕ НА МАЛОЛЕТНИТЕ ПРИ ОСИНОВЯВАНЕТО

Прилагане на международните конвенции
за закрила на детето

Велико Търново
2007

Изданието е подготвено за печат
със съдействието на фондация
“Международна социална служба – България”

СЪДЪРЖАНИЕ

УВОД.....	5
Раздел първи – Референтни документи	
Глава I – МЕЖДУНАРОДНИ КОНВЕНЦИИ ЗА ЗАЩИТА НА ДЕТЕТО	7
Глава II – ПРАВНА РАМКА НА ЗАКРИЛАТА НА ДЕТЕТО.....	8
А. Конвенция на ООН за правата на детето.....	8
Б. Хагска конвенция от 29 май 1993 относно закрилата на детето и сътрудничеството в областта на международните осиновявания	10
В. Споделена отговорност между държавите	
Раздел втори – Върховенството на интересите на детето и осиновяванията	
Глава I – ПОТРЕБНОСТИ НА ДЕТЕТО С ОГЛЕД НА РАЗВИТИЕТО НА ЛИЧНОСТТА МУ	15
А. Нуждата от създаване на връзки с околните: привързаност.....	15
Б. Задоволяване на основните потребности в детската и юношеската възраст.....	17
В. Пречки пред развитието на детето	18
Глава II – ПРАВА НА ДЕТЕТО С ПРИОРИТЕТНА ВАЖНОСТ	19
А. Право на самоличност	19
Б. Право на живот в родното семейство.....	20
В. Право на проект за бъдещето на детето	21
Глава III – ОСИНОВЯВАНЕТО КАТО ЧАСТ ОТ ГЛОБАЛНАТА ПОЛИТИКА ЗА ЗАКРИЛА НА ДЕТЕТО И СЕМЕЙСТВОТО.....	22
Раздел трети – Осъществяване на закрилата на детето: разработка на дълготраен проект за по-нататъшния му живот	
Глава I – ДЪЛГОСРОЧЕН ПРОЕКТ ЗА ПО-НАТАТЪШНИЯ ЖИВОТ НА ДЕЦА, ЛИШЕНИ ОТ РОДИТЕЛСКИ ГРИЖИ.....	25
А. Принципите, които трябва да се вземат предвид при разработката на дългосрочен проект	25
Б. Нуждата от опознаване на детето и семейството му за изготвянето на проект за по-нататъшния му живот: психологически, медицински и социални проучвания	26
Глава II – ОПОЗНАВАНЕ НА ДЕТЕТО	27
А. Някои референтни материали за “нормалното” развитие на детето	27
Б. Оценка на евентуалните проблеми в развитието на детето, които трябва да се вземат предвид при изготвянето на проект за по-нататъшния му живот.....	31
Глава III – ЗАПОЗНАВАНЕ С ЖИВОТА НА ДЕТЕТО В РОДНОТО МУ СЕМЕЙСТВО.....	38
А. Причини, пораждащи нуждата от защита.....	38
Б. Семейството на детето и заобикалящата го среда.....	41
В. Самотни или изоставени деца	47
Глава IV – ПОДДЪРЖАНЕ И УКРЕПВАНЕ НА ВРЪЗКАТА С РОДНОТО СЕМЕЙСТВО НА ДЕТЕТО.....	49
Глава V – ГАРАНТИРАНЕ НА ЗАЩИТНА ПРОЦЕДУРА (СЪДЕБНА ЗАКРИЛА) В ПОЛЗА НА ДЕТЕТО..	52
Глава VI – ВРЕМЕННИ МЕРКИ ЗА ЗАКРИЛА НА ДЕТЕТО	57
А. Специализирани детски заведения.....	57
Б. Престой в приемно семейство: временна мярка, насочена към реинтеграция на детето в родното му семейство.....	64

Глава VII – МЕРКИ ЗА ПОСТОЯННА ЗАКРИЛА НА ДЕТЕТО.....	67
А. Реинтеграция в родното семейство	67
Б. Осиновяване	69

Раздел четвърти – Осиновяването като социална и законова мярка за закрила на детето

Глава I – ОСИНОВЯВАНЕТО КАТО ПРОЕКТ ЗА БЪДЕЩ ЖИВОТ.....	72
А. Годност за осиновяване на детето.....	72
Б. Оценка на годността на кандидат-осиновителите	77
В. Подбор.....	82
Г. Подготовка на детето за осиновяване	84
Д. Подготовка на кандидат-осиновителите	86
Е. Среща – Взаимно опознаване – Изпитателен период	87
Глава II – НАЦИОНАЛНО ОСИНОВЯВАНЕ	88
А. Общи положения.....	88
Б. Препоръки по отношение на детето	88
В. Препоръки към кандидат-осиновителите	91
Глава III – МЕЖДУНАРОДНО ОСИНОВЯВАНЕ	93
А. Понятие и юридическа рамка.....	93
Б. Процедура.....	94
В. Годност на детето за международно осиновяване	95
Г. Годност – избор на кандидат-осиновители	95
Д. Подбор	96
Е. Съгласие за продължаване на процедурата по осиновяване	98
Ж. Подготовка на детето за международно осиновяване	99
З. Придружаване на осиновителите в държавата по произход.....	99
И. Формализиране на осиновяването	100
Й. Контрол след осиновяването	100
Глава IV – ВЪРХОВЕНСТВО НА ИНТЕРЕСИТЕ НА ДЕТЕТО ПРИ ОСИНОВЯВАНЕТО – ЕДНА СПОДЕЛЕНА ОТГОВОРНОСТ.....	101
А. Централна власт.....	101
Б. Акредитирани чуждестранни организации.....	102
Б-1) Ползата от посредничеството на акредитираните чуждестранни организации	102
Б-2) Необходими условия: квалификация и подходящ брой акредитирани организации в приемащата държава	102
В. Акредитирани национални организации на държавите по произход.....	104
Г. Финансови аспекти.....	105
ИЗВОДИ	108
Приложение 1	110
Приложение 2	112

УВОД

Настоящият документ има за цел да обобщи мненията и разработките на международен екип от специалисти, които под методическото ръководство и координация на Международната социална служба организираха редица семинари за обучение на социални работници, специализирани в закрилата на детето в държавите по произход, в рамките на международното сътрудничество, проведено по инициатива и с финансовата помощ на Комисията за международни осиновявания на Р Италия.

Документът не е сборник от изказванията и докладите на международните експерти и няма амбицията да бъде изчерпателен справочник, хвърлящ светлина върху всички дейности, целящи закрилата на детето в международен мащаб. Напротив, той обхваща само тези дейности за закрила на детето, насочени главно към реализиране на правото на всички деца да бъдат отглеждани и възпитавани в семейство. Естествено, на първо място, в собственото им семейство и само ако това не е възможно, в приемно семейство. Ето защо, след като се прави общ преглед на международните конвенции, ударението се поставя върху схващането за върховенството на интересите на детето, което като червена нишка преминава през всички дейности, целящи неговата закрила. По този начин документът въпреки изкушението да даде пълна представа за цялостната дейност, предоставяща закрила на децата, лишени от собствено семейство, или на децата, които рискуват да го загубят, ограничава съдържанието си, като по необходимост обобщава и синтезира многобройните материали и обширната информация, предоставени по време на семинарите за обучение на участващите в тях социални работници.

Крайната цел при изготвянето на настоящото помагало е да се остави свидетелство за извършената дейност и същевременно да се изтъкне ангажираността на всички участници за постигане на реална полза и ефективност. Надяваме се то да има мултипликационен ефект и да стане конкретен повод за организиране и в бъдеще на нови подобни инициативи.

Помагалото е изготвено с участието на: Клаудия Кабрал, Кармела Кавало, Ан Мари Крин, Ана Мария Феделе, Йоланда Гали, Хелън Хъмфри, Хелън Джоунс, Изабел Ламеран, Ана Мария Либри, Томас Мерин, Алесандра Моро, Силвия Небинджер, Маурицио Орланди, Шантал Саклие, Ана Санчес, Мария Скуделари, Франческо Виеро и Роберт Витило.

Документът съдържа таблици и разработки, изготвени във връзка с други сходни инициативи от Ан Мари Крин, Йоланда Гали, Силвия Набиджер, Шантал Саклие и Роберт Витило (от Международната социална служба /ЧИР), от Алесандра Моро (от Групата за осиновявания към Местната социална служба № 16 – град Падуа) и от Хелън Хъмфри и Хелън Джоунс (от Министерството на здравеопазването на Великобритания), като авторите любезно ни ги предоставиха, за да бъдат включени в настоящата публикация. Ето защо им предоставяме интелектуалната собственост върху част от този документ и много им благодарим за любезното съдействие.

В рамките на проекта, със сътрудничеството на фондация “Международна социална служба – България”, бе проведен обучителен семинар в Боровец, 9-12 юни 2004 г., за представители на системата за закрила на детето – на регионално и местно ниво, както и на всички държавни институции, участващи в процеса на осиновяването-национално и международно. На 13 юни 2004 г. в София бе организирана и кръгла маса по темата за държани служители –ръководители на звена от Министерството на труда и социалната политика, Министерството на правосъдието, Министерството на здравеопазването, Министерството на образованието и науката, Държавната агенция за закрила на детето и Агенцията за социално подпомагане. На кръглата маса участваха и представители на неправителствени организации, активни в сферата на защита правата на децата.

Накрая желаем да уточним, че в документа се използва терминът *дете* в общото му значение, като се имат предвид деца и от двата пола.

РАЗДЕЛ ПЪРВИ

РЕФЕРЕНТНИ ДОКУМЕНТИ

Глава I • Международни конвенции за закрила на детето

Първият опит да се кодифицира материята, свързана с условията, на които децата имат право, е Декларацията от Женева, приета от Обществото на народите през 1924 г. В преамбюла ѝ се заявява, че "...човечеството дължи на децата най-доброто, което има".

През 1948 г. Декларацията е преразгледана и допълнена и на 20 ноември 1959 г. се приема **Декларацията на Организацията на обединените нации за правата на детето**.

Тридесет години разделят Декларацията на ООН за правата на детето от Конвенцията на ООН за правата на детето. Първият в света правен документ, който регламентира правата на децата, става реалност след 10 години преговори между парламентарни делегации, междуправителствени и неправителствени организации.

Световната общност изминава дълъг път до признаването на права на децата. От пълно игнориране, през възгледа, че са обект на закрила и предпазване, развит в Декларациите, в крайна сметка се достигна до модерния възглед на Конвенцията, който отчита ролята на детето не само като обект на защита, но и като субект, който в процеса на съзряване има право да взема решения за благополучието си.

От началото на 20 век до наши дни са осъществени редица дейности по допълване и хармонизиране на международното законодателство в областта на закрилата на децата, в резултат на които разполагаме с редица международни актове:

ДОКУМЕНТ	ПРИНОС	ДАТА
Всеобщата декларация за правата на човека	Декларацията провъзгласява, че децата имат право на специални грижи и помощ	10 декември 1948 г.
Международен пакт за гражданските и политическите права	Документът отчита необходимостта от оказване на особени грижи към детето	16 декември 1966 г.
Международен пакт за икономическите, социалните и културните права	Документът отчита необходимостта от оказване на особени грижи за детето	16 декември 1966 г.
Хагска конвенция за гражданските аспекти на международното отвлечане на деца	Конвенцията има за цел да осигури незабавното връщане на децата, прехвърлени незаконно или задържани в някоя от договарящите държави, и да гарантира ефективното спазване на законите, свързани с упражняването на родителските права и правото на лични отношения	25 октомври 1980 г.
Конвенция на ООН за правата на детето	Международно признаване на правата на детето	20 ноември 1989 г.

<p>Хагска конвенция за защита на децата и сътрудничеството в областта на международното осиновяване</p>	<p>Конвенцията има за цел да установи гаранции за извършване на международните осиновявания при най-добра закрила на интересите на детето и при съблюдаване на неговите основни права, признати от международното право.</p>	<p>29 май 1993 г.</p>
<p>Хагска конвенция за юрисдикцията, приложимото право, признаването, изпълнението и сътрудничеството относно родителската отговорност и мерките за защита на децата</p>	<p>Конвенцията има за цел да определи държавата, чиито органи имат юрисдикция да предприемат мерки, насочени към личността или имуществото на детето, да определи приложимото право, да осигури признаването и изпълнението на мерки за защита, както и да установи необходимото сътрудничество между органите на договарящите държави.</p>	<p>19 октомври 1996 г.</p>

Сред посочените международни актове трябва да бъде изтъкната приоритетната роля на:

- **Конвенцията на ООН за правата на детето от 20 ноември 1989 г., и**
- **Хагската конвенция № 33 относно закрилата на детето и сътрудничеството в областта на международните осиновявания от 29 май 1993 г.,** която се дължи на тяхната юридическа и социална значимост за действащите понастоящем системи за закрила на детето.

Глава II • Правна рамка на защитата на детето

А. – Конвенция на ООН за правата на детето

Конвенцията на ООН за правата на детето е приета на 20 ноември 1989 г. и влиза в сила на 2 септември 1990 г. Днес към нея са се присъединили повече от 190 държави. Това причислява Конвенцията към международните договори с най-голям брой участници. Конвенцията представлява първия универсален многостранен международен договор, който установява международно признати права на детето като човешко същество. Конвенцията съдържа преамбюл и 54 текста, групирани в 3 части:

1/ Част I – включва общи разпоредби и около 40 текста с признати права на децата.

2/ Част II, чл.42-чл.45 – включва устройствени норми, регламентиращи дейността на създадения с Конвенцията Комитет по правата на детето, който упражнява международен контрол за спазване правата на детето.

3/ Част III включва заключителните разпоредби, присъщи на всеки международен договор – ратификация, присъединяване, влизане в сила, срок, депозитар и т.н.

В член 1 Конвенцията дефинира понятието за дете, а именно, всяко човешко същество на възраст под 18 г., освен ако съгласно закона, приложим за детето, пълнолетието настъпва по-рано.

Член 2 прокламира принципа за недопускане на дискриминация при **зачитане и осигуряване** правата на всяко дете, като под зачитане се разбира пасивно задължение на държавите да се въздържат от всякакви действия, които биха накърнили което и да е от признатите права на детето по Конвенцията, а под осигуряване – активно задължение на държавите да предприемат всички необходими мерки, за да могат децата да получат и упражняват съответните си права.

Член 3 постановява, че висшите интереси на детето са първостепенно съображение във всички действия, отнасящи се до децата, независимо дали са предприети от обществени или частни институции за социално подпомагане, от съдилищата, административните или законодателните органи.

Член 4 задължава държавите, страни по Конвенцията да предприемат всички необходими законодателни, административни и други мерки за осъществяване правата, признати в Конвенцията. В този смисъл се приема, че в член 2 се съдържат *целите* на конвенцията, а в чл. 4 се формулират *средствата*, които ще бъдат използвани за постигане на целите.

Във връзка с третираните от настоящото практическо пособие теми от особен интерес са правата, регламентирани от следните текстове на Конвенцията :

– Чл. 5 относно отговорностите, правата и задълженията на родителите да осигуряват по начин, съответстващ на развитието на способностите на детето, подходящи насоки и ръководство в упражняването от него на правата, признати в Конвенцията. .

– чл. 7 относно правото на детето на име, правото да придобие гражданство и доколкото е възможно, правото да познава и да бъде отглеждано от своите родители.

– чл. 8 относно правото на детето да запази без незаконна намеса своята самоличност, включително своето гражданство, име и семейни връзки, както са признати от закона.

– чл. 18, който осигурява признаването на принципа, съгласно който двамата родители носят обща отговорност за отглеждането и развитието на детето. Родителите или според случая законните настойници носят първостепенна отговорност за отглеждането и развитието на детето. Висшите интереси на детето са тяхна основна грижа.

– чл. 19 относно ангажиментите на държавите – страни по Конвенцията да предприемат всички необходими законодателни, административни, социални и образователни мерки за закрила на детето от всички форми на физическо или умствено насилие, посегателство или злоупотреба, липса на грижи или небрежно отношение, малтретиране или експлоатация, включително сексуални престъпления, докато то е под грижите на родителите си или на единия от тях, на законния си настойник или на всяко друго лице, на което то е поверено.

– чл. 20 относно правото на специална закрила и помощ, оказвана от държавата, когато детето е лишено временно или постоянно от неговата семейна среда или на което с оглед на неговите висши интереси не може да бъде разрешено да остане в тази среда, както и задължението на държавите – страни по Конвенцията, в съответствие със своето национално законодателство да осигуряват алтернативни грижи за това дете, които могат да включват наред с другото даване за отглеждане, Кафала по ислямското право, осиновяване или ако е необходимо, настаняване в подходящо детско заведение. Когато се разглеждат възможните решения на тези проблеми съответно внимание трябва да бъде обърнато на осигуряване на приемственост при отглеждане на детето, както и на етническите, религиозните, културните и езиковите особености на средата, от която то произхожда.

– чл. 21 регламентира основните принципи, отнасящи се до осиновяването, а именно:

- Висшите интереси на детето са от първостепенно съображение
- Компетенции и отговорности на компетентните власти, приложими закони и процедури

- Осигуряване на гаранции и адекватни стандарти при осиновяване в чужбина

- Сътрудничество между компетентните власти

Редица страни развиха законодателството си именно в тази насока. Въз основа на принципите, регламентирани в Конвенцията, те подобриха процедурите, свързани с осиновяването и очертаха като тяхна основна задача закрилата на осиновените деца и даването на гаранции за спазването на техните права.

Б. – Хагска конвенция от 29 май 1993 г. за защита на децата и сътрудничеството в областта на международното осиновяване

Хагската конвенция относно закрилата на детето и сътрудничеството в областта на международните осиновявания от 29 май 1993 г. даде окончателния тласък към практическото прилагане на Конвенцията за правата на детето в областта на осиновяванията. Конвенцията е първият международен договор, посветена изцяло на международните осиновявания.

В преамбюла на Конвенцията се подчертава ролята на семейството при отглеждането и развитието на детето, като се признава правото на детето да има семейство, в което да се формира и развива неговата личност. Конвенцията обръща особено внимание на задължението на договарящите държави да направят всичко възможно детето да бъде отглеждано в биологичното му семейство поради причини от психосоциален и правен характер, като се подчертава субсидиарният характер на осиновяването. Не следва също така да бъдат пренебрегвани другите алтернативни форми на полагане на грижи за детето, но се изтъква първостепенното значение на постоянните грижи в семейството, поради което осиновяването остава най-добрата възможност от всички алтернативни форми за отглеждане на детето.

Конвенцията цели да бъдат установени юридически обвързващи стандарти в областта на международното осиновяване, както и система, с която да се гарантира тяхното съблюдаване от държавите. Тя цели също да се създадат механизми за ефективно сътрудничество между компетентните органи на държавите по произход на децата и държавите, в които то ще пребивават постоянно след извършване на осиновяването, за да се гарантира в максимална степен защитата на техните интереси, включително и като се обезпечи взаимното признаване на осиновяванията, извършени в съответствие с Конвенцията.

Изразът “най-добрата закрила на интересите на детето” пояснява, че интересите на други лица също следва да бъдат вземани предвид, например на биологичните родители и осиновителите, поради което следва да се търси баланс между тези интереси.

В. – Споделената отговорност между държавите

Конвенцията се основава на сътрудничеството между компетентните органи на договарящите държави. Конвенцията съдържа конкретно и подробно разделение на функциите на компетентните органи или на надлежно акредитираните организации, като им възлага някои конкретни отговорности накратко са обобщени в следните таблици:

ОБЩИ ОТГОВОРНОСТИ НА ДЪРЖАВИТЕ	
Член	Концепция
6.1	Всяка договаряща държава определя централен орган, който изпълнява задълженията, възложени му по силата на конвенцията.
7.1	Централните органи си сътрудничат помежду си и подпомагат сътрудничеството между компетентните органи в държавите им за защита на децата и за осъществяването на другите цели на конвенцията.

7.2	<p>Държавите предприемат директно всички подходящи мерки с цел:</p> <p>а) да предоставят информация за законодателството на своите държави по въпросите на осиновяването и друга обща информация, като статистически данни и типови формуляри;</p> <p>б) да се информират взаимно относно действието на конвенцията и доколкото е възможно, да отстраняват всякакви пречки за нейното прилагане.</p>
8	<p>Централните органи предприемат, директно или чрез държавни органи, всички необходими мерки с цел да се предотврати получаването на недължими финансови или други облаги във връзка с осиновяването и за възпиране на всички практики, които противоречат на целите на конвенцията.</p>
9	<p>Централните органи предприемат директно или чрез държавни органи или други надлежно акредитирани организации в своята държава всички необходими мерки, по-специално с цел да:</p> <p>а) събират, съхраняват и обменят информация относно положението на детето и бъдещите осиновители, доколкото е необходимо за извършване на осиновяването;</p> <p>б) улесняват, следят и ускоряват процедурата по осиновяването;</p> <p>в) оказват съдействие за развитието на консултативни служби по осиновяванията и за периода след извършването на осиновяванията в своите държави;</p> <p>г) обменят обобщаващи доклади за оценка на опита в областта на международното осиновяване;</p> <p>д) отговарят, доколкото е допустимо от законодателството на държавата им, на обосновани искания от други централни или държавни органи за информация за конкретното положение по дадено осиновяване.</p>
10	<p>Могат да бъдат акредитирани и да запазват акредитацията си единствено организации, които проявяват способност да изпълняват коректно задачите, които е възможно да им бъдат възложени.</p>
11	<p>Акредитираните организации следва:</p> <p>а) да преследват единствено идеални цели съгласно условията и в рамките, установени от компетентните органи на акредитиращата държава;</p> <p>б) да бъдат ръководени от и в тях да работят лица, притежаващи морални качества, подготовка и опит за работа в областта на международното осиновяване;</p> <p>в) да подлежат на контрол от страна на компетентните органи на тази държава по отношение на своя състав, дейност и финансово положение.</p>
12	<p>Организация, акредитирана от една от договарящите държави, може да действа в друга договаряща държава само ако компетентните органи на двете държави са я упълномощили за това.</p>
30	<p>Компетентните органи на договарящата държава обезпечават запазването на информацията, с която разполагат относно произхода на детето, по-специално информация относно самоличността на неговите родители, както и данните относно здравословното състояние на детето и родителите му.</p> <p>2. Те осигуряват достъп на детето или на неговия представител до тази информация заедно с необходимата консултация, доколкото това е допустимо, съгласно законодателството на тази държава.</p>
33	<p>Компетентен орган, който установи, че някоя от разпоредбите на конвенцията не е била спазена или че е налице сериозна опасност тя да не бъде спазена, уведомява незабавно централния орган на държавата си. Този централен орган се задължава да обезпечи приемането на съответните мерки.</p>
35	<p>Компетентните органи на договарящите държави провеждат процедурата по осиновяването възможно най-бързо.</p>

ОТГОВОРНОСТИ НА ПРИЕМАЩИТЕ ДЪРЖАВИ

Член	Концепция
14	Лица с обичайно местопребиваване на територията на договаряща държава, които желаят да осиновят дете с обичайно местопребиваване на територията на друга договаряща държава, следва да се обърнат пред централния орган на държавата по обичайното им местопребиваване.
15	<p>1. В случай че централният орган на приемащата държава прецени, че кандидатите са годни и подходящи да осиновяват, той подготвя доклад, съдържащ информация относно самоличността им, правоспособността и годността им да осиновяват, личното, семейното и здравословното им състояние, социалната им среда, мотивите им за осиновяване, способността им да извършат международно осиновяване, както и относно характерните черти на децата, за които те биха били подходящи да се грижат.</p> <p>2. Докладът се изпраща на централния орган на държавата по произход.</p>
18	Централните органи на двете държави предприемат всички необходими мерки, за да може детето да получи разрешение да напусне държавата по произход и да влезе и да пребивава постоянно в приемащата държава.
19.2	Централните органи на двете държави осигуряват извършването на прехвърлянето на детето при безопасни и подходящи условия и по възможност с придружаване от осиновителите или бъдещите осиновители.
20	Централните органи се информират взаимно относно процедурата по осиновяването и за мерките, взети за осъществяването ѝ, както и за протичането на изпитателния период, ако такъв период се изисква.
21	Когато осиновяването следва да бъде извършено след прехвърлянето на детето в приемащата държава и централният орган на тази държава прецени, че оставането на детето под грижите на бъдещите осиновители не отговаря най-пълно на интересите му, той взема необходимите мерки за закрилата на детето
23	Осиновяване, за което компетентен орган на договарящата държава, в която то се извършва, удостоверява, че е извършено в съответствие с конвенцията, се признава по право от другите договарящи държави.
26	<p>1. Признаването на осиновяване включва признаването на:</p> <p>а) отношенията между детето и осиновителите му за законови отношения между родители и дете;</p> <p>б) родителската отговорност на осиновителите за детето;</p> <p>в) прекратяването на предшестващите го отношения между родители и дете, ако осиновяването има за последица такова прекратяване в договарящата държава, в която е било извършено.</p> <p>2. Когато осиновяването води до прекратяване на предшестващите го отношения между родители и дете, детето се ползва в приемащата държава и във всяка друга договаряща държава, в която се признава осиновяването, с права, равностойни на правата, произтичащи от осиновявания, пораждащи такива последици във всяка от тези държави.</p>
19.3	В случай че прехвърлянето на детето не се осъществи, докладите по чл. 15 и 16 се връщат на изпращащите органи.

ОТГОВОРНОСТИ НА СТРАНАТА ПО ПРОИЗХОД

Член	Концепция
4	<p>Осиновяване по конвенцията се извършва само ако компетентните органи в държавата по произход:</p> <ul style="list-style-type: none"> a) са установили, че детето може да бъде осиновено; b) са установили, след внимателно обсъждане на възможностите за настаняване на детето в държавата по произход, че международното осиновяване отговаря на най-добрата закрила на интересите на детето; c) са се уверили, че: <ul style="list-style-type: none"> 1. лицата, институциите и органите, чието съгласие е необходимо за осиновяването, са получили необходимите консултации и са надлежно информирани за последиците от своето съгласие, по-конкретно за това, дали осиновяването ще има за последица или не прекратяването на отношенията между детето и биологичните му родители; 2. те са дали съгласието си свободно, в изискуемата от закона форма, и това съгласие е изразено или удостоверено писмено; 3. съгласието не е било мотивирано от заплащане или от възнаграждения в каквато и да била форма и не е било оттеглено; и 4. съгласието на майката, когато то се изисква, е било дадено едва след раждането на детето; и d) са се уверили, вземайки предвид възрастта и степента на зрелост на детето, че: <ul style="list-style-type: none"> 1. то е получило необходимите консултации и е било надлежно информирано за последиците, произтичащи от осиновяването и от неговото съгласие за осиновяването, когато такова съгласие се изисква; 2. желанията и мненията на детето са взети под внимание; 3. съгласието на детето за осиновяването, когато такова съгласие се изисква, е било дадено свободно, в изискуемата от закона форма, и е изразено или удостоверено писмено; и 4. това съгласие не е било мотивирано от плащане или от възнаграждение в каквато и да била форма.
16	<p>В случай че централният орган на държавата по произход прецени, че детето може да бъде осиновено, той:</p> <ul style="list-style-type: none"> a) подготвя доклад, съдържащ информация относно неговата самоличност, годността му да бъде осиновено, неговата социална среда, лично и семейно развитие, история на заболяванията на детето, както и на неговото семейство, а също така и относно всякакви специални нужди на детето; b) взема надлежно предвид условията, в които е било възпитавано детето, както и неговия етнически, религиозен и културен произход; c) уверява се, че съгласията са били дадени в съответствие с чл. 4; d) решава главно въз основа на докладите относно детето и бъдещите осиновители дали предвижданото настаняване отговаря в най-голяма степен на интересите на детето. <p>2. Централният орган на държавата по произход изпраща на централния орган на приемащата държава доклада си относно детето, доказателства за получаване на изискуемите съгласия и мотивите за своето решение относно настаняването, като взема мерки да не се разкрие самоличността на майката и бащата, ако в държавата по произход тази самоличност не може да бъде разкрита.</p>

17	<p>Всяко решение на държавата по произход за поверяване на детето на бъдещите осиновители може да бъде взето само ако:</p> <p>а) централният орган на тази държава се е уверил, че бъдещите осиновители са дали съгласието си;</p> <p>б) централният орган на приемащата държава е одобрил това решение, когато такова одобрение се изисква от закона на тази държава или от централния орган на държавата по произход;</p> <p>в) централните органи на двете държави са постигнали съгласие, че може да се даде ход на процедурата по осиновяването;</p> <p>г) съгласно чл. 5 е било установено, че бъдещите осиновители са годни и подходящи да осиновяват и че на детето е или ще бъде дадено разрешение да влезе и да пребивава постоянно в приемащата държава.</p>
19	<p>1. Прехвърлянето на детето в приемащата държава може да бъде извършено само ако са изпълнени условията на чл. 17.</p> <p>2. Централните органи на двете държави осигуряват извършването на това прехвърляне при безопасни и подходящи условия и по възможност с придружаване от осиновителите или бъдещите осиновители.</p> <p>3. В случай че прехвърлянето на детето не се осъществи, докладите по чл. 15 и 16 се връщат на изпращащите органи.</p>
20	<p>Централните органи се информират взаимно относно процедурата по осиновяването и за мерките, взети за осъществяването ѝ, както и за протичането на изпитателния период, ако такъв период се изисква.</p>
23	<p>Осиновяване, за което компетентен орган на договарящата държава, в която то се извършва, удостоверява, че е извършено в съответствие с конвенцията, се признава по право от другите договарящи държави.</p>
26	<p>1. Признаването на осиновяване включва признаването на:</p> <p>а) отношенията между детето и осиновителите му за законови отношения между родители и дете;</p> <p>б) родителската отговорност на осиновителите за детето;</p> <p>в) прекратяването на предшестващите го отношения между родители и дете, ако осиновяването има за последица такова прекратяване в договарящата държава, в която е било извършено.</p>

Предвидената в Конвенцията процедура се налага като модел, възприеман постепенно от всички държави, включително и от тези, които не са я подписали. В този смисъл може да се твърди, че благодарение на Конвенцията осъществяваните понастоящем осиновявания са много по-надеждни и сигурни за децата, което означава, че осиновяването ще става една все по-широко приложима и ефикасна мярка за защита на детето.

ВЪРХОВЕНСТВОТО НА ИНТЕРЕСИТЕ НА ДЕТЕТО И ОСИНОВЯВАНИЯТА

Глава I • Потребности на детето с оглед развитието на личността му

Схващането за основните потребности на човешката личност е плод на дългогодишния труд на редица експерти. То може да се конкретизира в съвкупността от цели и стратегии за тяхното постигане, които, ако не бъдат осъществени, поставят под сериозно съмнение ефективната и удовлетворяваща интеграция на личността в съответната социална група. Тези потребности се свеждат до концепциите за **добро здраве и самостоятелност**, които от своя страна са променливи величини, изразяващи потенциала на човешката личност.

Детето като човешко същество има същите основни потребности – добро здраве и самостоятелност, но тъй като е в процес на развитие, тези потребности намират конкретното си изражение в потребността му да расте и цялостно да развива своята личност в условия на зависимост, обуславяща неговото оцеляване.

Още от раждането си децата имат някои първоначални основни потребности-за достигане на нужните нива на добро здраве и развитие. Това означава потребност от грижи и внимание (с оглед на самото им съществуване) и от подготовка за очакващото ги бъдеще (развитие). Детето е непрекъснато развиващо се човешко същество. Ето защо ежедневните грижи за него трябва да създават благоприятни условия за нормалното му физическо, интелектуално и емоционално развитие.

Елементите на човешката личност трябва да достигат пълно сливане и взаимодействие, но ако някой от тях не се развива в достатъчна степен, това оказва силно влияние върху останалите. Липсата на някои храни може сериозно да навреди на интелекта на детето, а ограничените прояви на нежност и привързаност ще окажат влияние върху физическото му здраве, върху способността му да се обучава и да установява контакт с околните и в крайна сметка – върху интелектуалното му развитие.

А. – Нуждата от създаване на връзки с околните: привързаност

След раждането си детето не може самостоятелно да се грижи за своето оцеляване и развитие. То зависи изцяло от заобикалящия го свят, но на първо място – от другите човешки същества. Именно благодарение на способността на възрастните да се грижат за него, то може да оцелее и да се развива. Детето още от самото си раждане, като човешко същество, трябва да установява връзки с останалите хора. Грижите, от които се нуждае в този период на съществуването си, са свързани със задоволяването на неговите физиологични потребности (храна, подходяща температура на околната среда, сън, хигиена...). Детето веднага влиза във връзка с лицето, което му предоставя тези грижи.

Всеки път, когато новороденото изпитва болка, глад, жажда или страх, то плаче и изпада в отчаяние. Ако никой не се погрижи да го успокои, то плаче все по-силно и започва да крещи. Ако продължава да не усеща никого до себе си, изпада в раздразнение и потиснатост. Ефективният отговор на тези му състояния се състои в бързото, съпричастно, предвидимо и адекватно удовлетворяване на неговите първоначални потребности. Многократното повтаряне на тази последователност през първите му години изпълва детето с доверие към заобикалящия го свят и към възрастните, които се грижат за него.

Начинът, по който се полагат първоначалните грижи за детето, е също толкова важен, колкото и самите грижи. Лицето, което отглежда детето, му изпраща серия послания, намиращи се в основата на емоционалната връзка, на любовта, която детето започва да изпитва с течение на времето към това лице. Способността на майката или на лицето, полагащо грижи за детето, да усеща тези му потребности, да му дава това, от което то се нуждае, е от огромно значение.

Тези първоначални грижи, тази първоначална емоционална връзка имат следните характеристики:

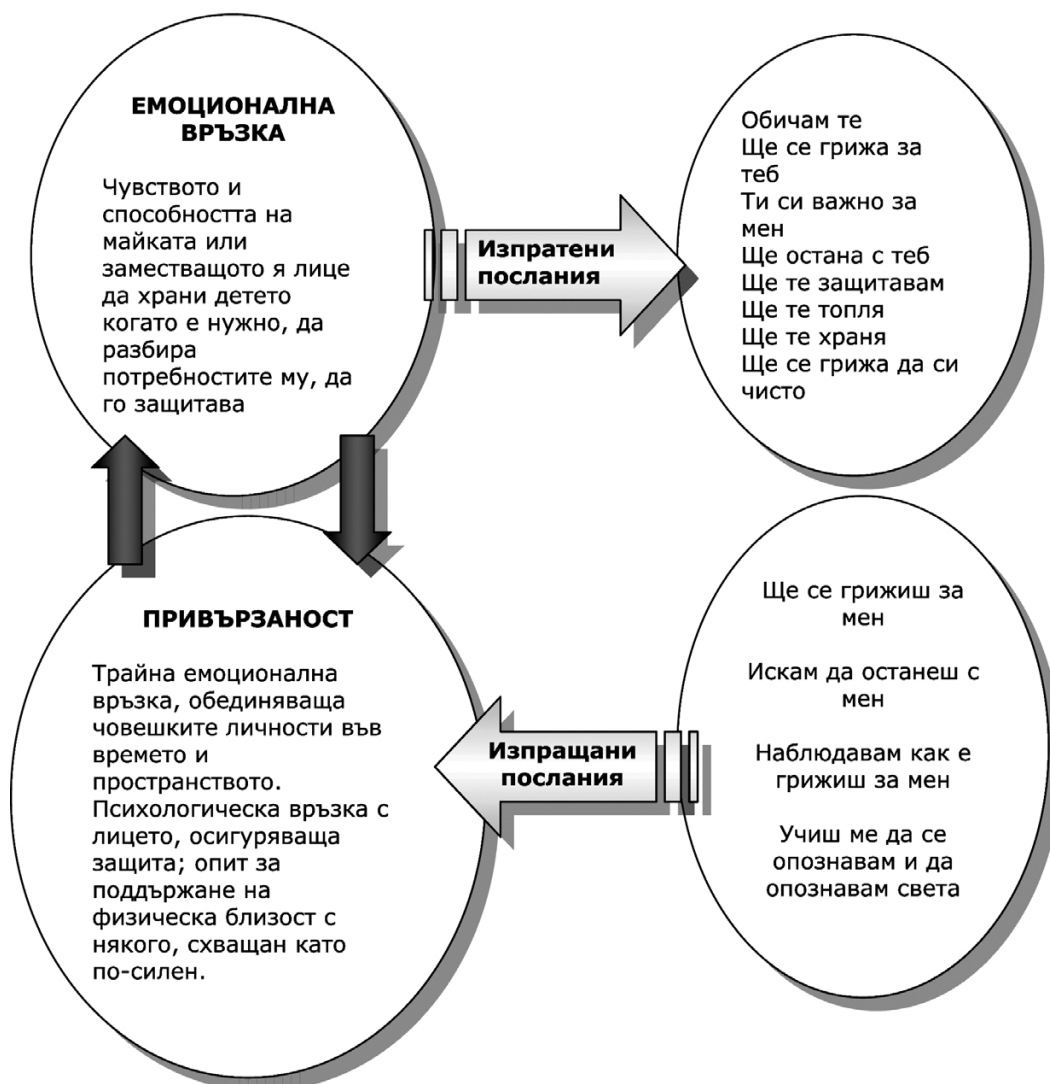
- **адекватност и приемственост:** едно и също лице трябва да удовлетворява по възможно най-добрия начин по-голямата част от нуждите на детето.

- **надеждност и нежност:** връзката на възрастния с детето, за което се грижи, трябва да бъде персонализирана, надеждна и изпълнена с нежност.

От огромно значение е лицето, грижещо се за детето, да му говори: да му обяснява какво точно върши, кога ще си тръгне, кога ще се върне... Доказано е, че гласът, интонацията и ритъмът на говорене са от основно значение за новороденото.

Установено е също, че новороденото започва да разбира какво му се казва още от първите месеци на своя живот, много преди да започне да произнася първите си думи. Първоначалните грижи и посланията, които то получава, му помагат да си създаде представа за собственото си тяло, да развие у себе си съзнанието, че е отделно същество, различно от останалите.

Схема на процеса на създаване на емоционална връзка и на привързаност

Изграждането на достатъчно силна привързаност създава емоционални връзки, които ще са в основата на трайните отношения между детето и неговите родители или роднини. Също така то ще е предпоставка за бъдещото развитие на позитивни взаимоотношения с други лица.

Изграждането на стабилна, надеждна и даваща сигурност привързаност подпомага детето:

- Да развие себеуважение
- Да реализира интелектуалния си потенциал
- Да организира усещанията си и логическото си мислене
- Да развие съзнанието си
- Да се научи да разчита на себе си, за да стане самостоятелно
- Да се справя със стреса и разочарованията
- Да контролира тревогите и страховете си
- Да схваща външния свят като предвидим, а не като заплаха
- Да се чувства сигурно
- Да потиска чувствата си на ревност, завист, тревожно нетърпение...

Б. – Задоволяване на основните потребности в детската и юношеската възраст

ТАБЛИЦА НА ПЪРВОСТЕПЕННИТЕ ПОТРЕБНОСТИ В ДЕТСКАТА И ЮНОШЕСКАТА ВЪЗРАСТ	
ФИЗИЧЕСКО ЗДРАВЕ	САМОСТОЯТЕЛНОСТ
Подходящо хранене	Активно участие и установени правила
Подходящо жилище	Първоначални емоционални връзки
Подходящо облекло и хигиена	Взаимодействие с възрастните
Грижи за здравето	Взаимодействие с връстниците
Сън и отдых	Формално възпитание
Подходящи външни пространства	Неформално възпитание
Физически упражнения	Игри и свободно време
Защита от физически опасности	Защита от психологически рискове
Приемане на половите потребности	

Съдържащите се в таблицата основни потребности, от чието удовлетворяване зависи физическото здраве на децата и юношите, присъстват в разработките на редица автори. Те са общоприети и не се нуждаят от по-нататъшни коментари, с изключение на приемането на половите потребности, от чието удовлетворяване зависят както физическото здраве, така и самостоятелността, и защото това приемане упражнява доста силно влияние. Трябва да се има предвид, че овладяването на най-добрия начин да се удовлетворяват половите потребности в различните етапи от развитието на човешкия индивид не само оказва благоприятно влияние, но и предоставя стратегии и ресурси за защита от рискове и злоупотреби.

Потребностите, свързани със самостоятелността, слагат ударението върху активните прояви на характера на децата още в първите етапи на жизнения им път, водещи до постигане на целите и особено до установяването на връзките им с другите хора. Същевременно детето трябва да се научи да ограничава желанията си и да ги привежда в съответствие с установените

норми. Вече бяха изложени някои схващания относно потребността на децата да установяват емоционални връзки. Що се отнася до взаимодействието, то трябва да се осъществява както с възрастните, така и с връстниците, тъй като е нужно и допринасящо за изграждането на личността. Различните прояви на възпитателните елементи – формални, неформални и игрови – са от основно значение за социализацията и интеграцията на децата.

Адекватното удовлетворяване на потребностите на детето от страна на възрастния освен практическите си аспекти дава възможност да се създадат адекватни емоционални връзки и отношения. Именно това е пътят за хармонично развитие на личността на детето. **Създавайки у детето чувство на сигурност, му се дава възможност да изследва външния свят и да установява отношения с хора и предмети. То се мотивира да влияе върху това, което го заобикаля, да се развива многопосочно.**

В.– Пречки пред развитието на детето

Като следствие от адекватното удовлетворяване на своите потребности детето още с установяването на първите си връзки си изгражда модел на социалните отношения, в който включва както това, което може да получи от другите, така и това, което може да получи от самото себе си. Този модел ще бъде от основно значение за определяне на поведението му спрямо останалите и спрямо себе си, за начина му да посреща конфликтните ситуации, за създаването на главните му очаквания.

- **Модел на увереност:** когато възрастният отговаря с внимателно и адекватно отношение на исканията на детето, то **развива у себе си увереност в собствените си възможности** да взаимодейства успешно с хората. Детето се чувства прието и добре оценявано от другите хора. Това му създава положителни очаквания за себе си и увереност, които поражда усещане за сила, което, от своя страна, му помага да се справя с рискови ситуации.

- **Модел на неувереност:** когато грижещото се за детето лице не се стреми към контакт с него или всеки път е различно, когато не отговаря адекватно или пък отговаря недостатъчно на исканията на детето да му се обърне внимание, детето развива у себе си изкривен модел на неувереност, пораждащ следните видове поведение:

- **Двусмислен отговор:** когато детето вижда, че желанието му да получава внимание често се пренебрегва от възрастния с палиативни отговори, то продължава да се дразни и трудно се успокоява, а това на свой ред се възприема зле от възрастния. Такъв вид поведение поражда противоречия.

- **Пасивен отговор:** такова поведение е в отговор на ситуации на лошо отношение към детето и то започва да се изолира и да избягва останалите хора.

- **Дезорганизиран отговор:** такова поведение е плод на погрешно установени отношения с възрастните и от противоречивото им поведение. Когато поведението на възрастните защитава детето, ту го наказва, то се обърква и си създава двоен модел на поведение. Детето се чувства едновременно значимо и неприето, това първоначално го обърква, а впоследствие води до сериозна дезорганизация на взаимоотношенията му с околните.

Изправено пред невъзможността да има постоянна и стабилна позитивна връзка с възрастния, която да го кара да се чувства сигурно и защитено, емоционалното, интелектуалното, социалното и психическото развитие на детето рискува да бъде лишено от голяма част на своето съдържание и дори да спре. Потенциалът, заложен у детето при неговото раждане, независимо дали е голям или малък, не се изявява поради липсата на адекватно средство за неговото развитие. В най-тежките случаи детето дори може да започне да пренебрегва себе си и да се остави на течението.

Недостатъчното общуване с доброжелателно настроен възрастен човек със стабилно поведение се проявява чрез симптоми, определяни като “домски” или “болнични”, защото, както

бе отбелязано, те са характерни за деца, постъпили в болница или в дом за деца, останали без родителски грижи.

Тези симптоми се проявяват в следната последователност:

1. Първа фаза: детето изразява протеста си чрез плач. Детето, не можейки да повярва, че е изоставено, се върти и плаче, като се надява, че възрастният, който се грижи за него може да се върне.

2. Втора, по-продължителна фаза, в която доминира отчаянието: желанието на детето да се бори намалява, като постепенно движенията и плачът стихват. То става пасивно, затваря се в себе си, започва да клати тялото си напред-назад, започва да се удря. Това е фазата на отчаянието, на загубата на идентичност у детето.

3. Трета фаза: двусмислено поведение. Детето понякога търси близост с възрастния, който се грижи за него, а после проявява агресия спрямо него.

Може да се проявят и други симптоми като нарушено хранене и сън, нощно напикаване (енурезия), проблеми в общуването с другите. Когато детето съществува във втората или третата фаза, се затвърждава отказът му да опознава новостите, което от своя страна води до забавено познавателно развитие.

Тези различни поведения, някои от които са много неприятни за възрастните (плач, агресивност...), всъщност са молба за помощ и ние сме длъжни да я разберем и да се съобразим с нея. В противен случай се променя цялостното развитие на детето, включително и способността му да установява връзки и емоционални отношения в бъдеще, например, тези в новото му семейство, ако става дума за деца, спрямо които се разглежда възможността за осиновяване.

Глава II • Права на детето с приоритетна важност

А.– Право на самоличност

Съгласно Конвенцията за правата на детето (чл. 7) "детето трябва да бъде регистрирано веднага след раждането му и още от раждането си има право на име, на гражданство и, по възможност, на познаване на родителите си и на отглеждането му от тях..."

Правото на детето на самоличност е в основата и е главно условие за всичките му останали права; то е базата и условието за реалната и ефикасна защита на детето.

Ако раждането му не бъде регистрирано, ако детето няма име, от гледна точка на закона то не съществува, не съществува като личност от правна гледна точка. А как може да се защитава една несъществуваща личност?

Регистрирането на раждането превръща де юре детето в личност и му дава право на име и гражданство. В противен случай не може да се направи нищо. То е живо и живее, но животът му не е признат нито от социална, нито от правна гледна точка.

Своевременната регистрация на всички живородени деца трябва да е императив за всички лица, имащи отношение към детето и неговото раждане, било то членове на семейството му, близки или служители. Нерегистрираните деца, макар и защитени от компетентните служби, са в рискова ситуация, защото:

– Въпреки че се гарантира удовлетворяването на основните им потребности, трудно могат да се вземат решения, предоставящи им постоянна алтернатива за живот.

– Лесно могат да станат жертва на трафика на хора, да изчезнат, да станат жертва на незаконно или неконтролирано осиновяване посредством фалшиви документи или чрез вписване, че са родени от осиновителката си.

Лицата, работещи в родилните отделения на болниците и в заведенията за грижа за деца в затруднено положение, трябва да се ангажират със стриктното прилагане на разпоредбите, свързани с издаването на актове за раждане и да гарантират регистрирането на всички новородени.

В родилните отделения на болниците трябва спешно да се въведат по-строги правила с оглед на правилното вписване на новородените в регистрите на населението. При нужда това може да стане с помощта на социален работник или на някое длъжностно лице.

Понякога децата биват приемани в специализираните домове, без да са били вписани в регистрите на населението. В такъв случай персоналят на тези домове извършва нужното за вписването им, но така или иначе детето дълго време остава нерегистрирано. Ситуацията става още по-тежка, когато в тези специализирани домове се приемат деца без никакви документи и дори не се знае дали са били регистрирани или не. Дейностите по изясняване на случая обикновено продължават във времето, а децата остават в своеобразен правен "лимб" /с неуредено гражданско състояние/

Държавата и всички заинтересувани длъжностни лица, включително и тези от неправителствените организации, работещи в областта на защита на детето, трябва да направят всичко възможно за това, децата да получат своята самоличност.

Б.– Право на живот в родното семейство

Международният опит показва, че голям брой осиновени лица, макар осиновяването да е било за тях щастливо събитие, страдат цял живот от това, че не са израснали в собственото си семейство; мислят, че собственото им семейство не ги е смятало за достатъчно "важни" и "достойни да бъдат обичани", за да ги отгледа. Ето защо е особено важно да се направи всичко възможно детето да бъде задържано в родното си семейство.

Конвенцията за правата на детето отделя нужното внимание на особено важната роля на родителите:

– чл. 7, параграф 1 провъзгласява правото на всички деца "*...ако е възможно, да познават родителите си и да бъдат отгледани от тях*". Може да има много причини, създаващи пречки или затрудняващи детето и родителите му да се познават. Ето защо Конвенцията провъзгласява това право на детето, но поставя и условия за това.

– чл. 2, параграф 2 гарантира закрилата и грижата на държавата за доброто на децата, отчитайки правата и задълженията на родителите.

– чл. 5 съдържа разпоредбата държавата да уважава **отговорностите**, правата и задълженията на родителите с оглед на това, на детето да бъдат дадени нужните насоки и нужното поведение, благодарение на които то да може да упражнява правата си.

– чл. 18 задължава държавата да предоставя на родителите **нужната помощ за изпълнение на техните задачи** във връзка с отглеждането на детето.

– чл. 19 задължава държавата да разработи **социални програми** за превенция, откриване, вземане на мерки и упражняване на контрол при евентуални ситуации, в които детето е лишено от закрила.

Може да се твърди, че **детето има основополагащото право да расте в семейство. Първото семейство на детето във всички случаи е биологичното му семейство.**

Историческият анализ на ролята на децата в семейството показва, че те дълго време са били смятани за собственост на родителите си. Впоследствие философията и обществените практики доведоха до коренната промяна на това схващане. Понастоящем достойнството на личността на детето и произтичащите от това права са признати в световен мащаб. С промяната на менталитета и обществените нагласи важното значение на детето бе постепенно признато от държавата и обществото. Промени се и схващането за ролята на детето в семейството. Днешните семейства, основани на съжителството само на две поколения (родители и деца), както и

намаляването на броя на децата в семейството, налагат детето като главно действащо лице в семейството, а, от друга страна, подчертават ролята на семейството за неговото развитие.

Семейството е естествената среда, в която, следвайки дадения му пример, детето научава всичко, от което има нужда за оцеляването си като човешко същество и за интеграцията си в обществото. Единствено семейството може да развие чувството за принадлежност и за семейна солидарност и да покаже кои са типичните отговорности на мъжа и на жената, на родителите и на децата въз основа на динамиката на отношенията помежду им. Живеейки в семейство, детето установява първите си социални отношения, които са важни за формирането впоследствие на способността му да се интегрира в различни среди (семейството в разширен състав, съседите, училището...), и, в един по-късен етап, в обществото. Дори когато семейството е затруднено от всякакви обстоятелства или пък поради различни причини не е "идеалното семейство" в очите на външния наблюдател, то все пак допринася повече за развитието на детето, отколкото различните специализирани заведения.

Често пъти някои семейства се оказват неспособни да предоставят добра среда за развитие на децата, като с това излагат на опасност тяхната психическа и/или физическа цялост. Тези семейства обикновено се характеризират с наличието вътре в тях на редица проблеми, породени от психически заболявания, употреба на наркотици, алкохолизъм, разстройство на семейния живот, към които често пъти се прибавят и проблемите, дължащи се на социалната и финансовата им нестабилност.

Конвенцията за правата на детето задължава държавата да се грижи за такива семейства посредством социалните служби и, в частност, да осигурява закрила на отглежданите от тях деца.

Във всяка от тези ситуации трябва внимателно да се прецени доколко семейството е способно да удовлетворява основните потребности на детето и доколко може да създава устойчива среда за неговото развитие. Ако се налага, компетентните служби трябва да вземат решение за отделяне на детето от семейството му и за настаняването му там, където то ще бъде закриляно. Плюсоевете и минусите от оставането на детето в семейството трябва се преценят наистина много прецизно. Така например, **бедността в никакъв случай не може да бъде причина за вземане на решение относно прекъсване на връзките на детето с родното му семейство.** Същевременно е нужно да се следи да не би поради идеологически критерии на детето да бъде отказано настаняване в семейство, което да уважава неговите права и личност.

Когато в родното семейство на детето не съществуват условия, гарантиращи неговия живот, психическо и социално развитие, , органите, отговарящи за закрилата на детето трябва да потърсят адекватни решения.

В.– Право на проект за бъдещето на детето

За всяко дете, имащо нужда от закрила, при първа възможност трябва да се разработи индивидуален проект за неговото бъдеще, тоест да се определи най-подходящата мярка за трайна социална защита. **Хармоничното развитие на детето изисква сигурност и приемственост и, в частност, наличието на семейство.** На детето трябва да се осигури перспектива и надежда под формата на проект, насочен към прилагането на една окончателна мярка за закрила, по възможност в рамките на семейството.

Освен ако има сериозни противопоказания, закрилата на детето трябва да бъде насочена към неговото оставане или връщане в родното му семейство.

Естествено, ако се докаже, че подкрепата на родното семейство е недостатъчна или неадекватна и че детето не получава трайно внимание, така че да стабилизира своето развитие, трябва да се предвиди трайното интегриране на детето в приемно семейство.

Глава III • Осиновяването като част от глобалната политика за закрила на детето и семейството

Държавите, ратифицирали Хагската конвенция, възприемат осиновяването като законна социална мярка за закрила на детето. Това налага промененото схващане, че на детето трябва да се даде семейство, а не да се даде дете на семейството, като никога не се забравя, че върховенство имат интересите на детето. Ето защо от социалните служби се очаква да намерят най-подходящите за целта решения, продиктувани от потребностите на самото дете. Децата, лишени от биологичното им семейство или рискуващи да го загубят, имат пред себе си редица възможности, сред които е и осиновяването. То не трябва да бъде нито първата, нито единствената възможност, напротив, трябва да бъде подчинена на някои възможности (полагане на по-добри грижи за детето в родното му семейство) или алтернативна (субсидиарна) на други (осиновяване в страната по произход).

За последователното осъществяване на пълната и адекватна закрила на деца, лишени от грижи в семейството си или рискуващи да го загубят, е нужно да се разработи и прилага глобална политика на грижи за детето, която трябва да включва и грижи за семейството. Тази политика трябва да се основава на следните приоритети:

ГЛОБАЛНА ПОЛИТИКА ЗА ЗАКРИЛА НА ДЕЦА, ЛИШЕНИ ОТ ГРИЖИ В СЕМЕЙСТВАТА СИ

ПРИОРИТЕТ НА:

- Биологичното семейство
- Решенията, отнасящи се до семейството
- Дълготрайните решения
- Решенията, свързани със социалната общност и страната по произход
- Консенсусните решения
- Индивидуализираните решения

1. Приоритет на биологичното семейство

На първо място е нужно детето да расте в своето семейство. Ето защо то трябва да бъде задържано в биологичното си семейство (превенция) или пък да бъде реинтегрирано в него или в разширената му форма (деца, заплашени от риск да бъдат изоставени). Правителствата и гражданските общества трябва да направят всичко необходимо семействата да имат възможност и да са мотивирани да се грижат за децата си.

Това изисква създаването на държавна политика и програми, които да вземат под внимание закономерностите на човешкото развитие и да обхващат: проследяване на психосоциалното състояние и/или финансова подкрепа на майките и семействата, намиращи се в затруднено положение; процеса на сближаване с останалите сродници и, в частност, с бабите и дядовците, които трябва да помогнат да не се стига до изоставяне на детето; повишаване на ролята на бащата; отделяне на по-голямо внимание на роднинските задължения и на укрепването на връзките на детето със семейството му; последователно изтъкване на потребностите и правата на детето; полово възпитание, съзнателно и отговорно семейно планиране; подобряване на положение то и спазване на правата на жената; повишаване на трудовите възнаграждения; стимулиране на заетостта на работната ръка и намаляване на икономическия дисбаланс в световен мащаб.

2.– Приоритет на решенията, отнасящи се до семейството

Решенията, отнасящи се до семейството (превенция на изоставянето на детето, задържането или връщането му в родното семейство, предоставянето му за отглеждане в друго семейство, осиновяване в страната по произход и международно осиновяване) във всички случаи са за предпочитане пред дългосрочното му отглеждане в специализирани детски заведения. Семейството предоставя най-добрата среда за развитие на детето. Освен в някои изключителни случаи, **на детето трябва да се предостави приемно семейство, вместо да бъде дадено за дългосрочно отглеждане в специализирано заведение.** Компетентните власти са длъжни да бдят за децата и да не допускат те да останат в специализираните детски заведения, без преди това да е направено своевременно проучване на конкретната ситуация в семейството и да са взети нужните мерки за неговата защита.

3.– Приоритет на дълготрайните решения

Детето има нужда за цялостното си развитие от стабилност на взаимоотношенията си с възрастните. Стабилното и дълготрайно семейно съжителство е за предпочитане пред временното му настаняване в детски заведения, възпроизвеждащи семейния модел или пред временното му поверяване за отглеждане в семейство. **Нужно е да се предпочитат дълготрайни решения, свързани със семейството, пред временни решения с неопределен срок.**

Дълготрайните решения (оставяне или реинтегриране на детето в родното му семейство, осиновяване) трябва да се предпочитат пред временните решения, които впоследствие се оказват окончателни.

Временните решения (поверяване за отглеждане в семейство, настаняване в специализирано детско заведение) трябва да имат за своя главна цел реинтегрирането на детето в родното му семейство или търсенето на друго дълготрайно решение.

4.– Приоритет на решенията, свързани със социалната общност и страната по произход

За да се осигури приемственост на средата, в която децата вече са свикнали да живеят, и ако това не влиза в разрез с техните интереси, те трябва да останат в нея: в своя квартал, град, област, държава и т.н.

Решенията, свързани със страната по произход (реинтеграция в родното семейство, осиновяване в страната), трябва да се предпочитат пред международното осиновяване. **Международното осиновяване трябва да бъде само алтернатива на осиновяването в страната по произход.** Трябва да се даде приоритет на осиновяването на детето в родната му страна, за да може то да се развива в културна, езикова и религиозна среда, близка до средата, в която то вече е свикнало да живее.

5.– Приоритет на консенсусните решения

Решенията, получили съгласието на заинтересуваните лица, във всички случаи са по-добри, по-надеждни, по-възпитателни и по-ефикасни от едностранно наложените решения.

Едностранно наложените решения се допускат само при наличие на отказ, но така или иначе не могат да разчитат на искрено приемане от страна на някои от заинтересуваните лица. Когато човек приема и се съгласява с някое решение, той има емоционално отношение към него и го приобщава към себе си, все едно, че сам е взел това решение, участвал е в неговото оформяне и се чувства повече или по-малко отговорен за него.

6.– Приоритет на индивидуализираните решения

Важно е мерките, разположени в йерархичен порядък, да не се прилагат механично или твърде строго. **Всяко дете е уникално само по себе си,** поради което историята на живота му и ситуацията, в която се намират то и неговото семейство, са строго специфични. Закрилата му трябва да се разглежда:

– в зависимост от конкретните характеристики на детето и на неговото семейство;

– като резултат от избора на мярка или мерки, които да отговарят най-добре на върховенството на интересите на конкретното дете (в някои случаи временните мерки могат да се окажат подходящи и за по-продължителен период от време);

– като динамичен процес, в който мерките за закрила трябва да са взаимно заменяеми с оглед осигуряването на приемственост помежду им от гледна точка на върховенството на интересите на детето.

ОСЪЩЕСТВЯВАНЕ НА ЗАКРИЛАТА НА ДЕТЕТО: РАЗРАБОТКА НА ДЪЛГОТРАЕН ПРОЕКТ ЗА ПО-НАТАТЪШНИЯ МУ ЖИВОТ

Глава I • Дълготраен проект за по-нататъшния живот на деца, лишени от родителски грижи

A.– Принципи при разработване на дълготраен проект

Когато детето е загубило или е разделено от родното си семейство вследствие на недостатъчна превенция на изоставянето му, държавните служители, представителите на съдебната власт, на институциите и/или на организациите, функциониращи в гражданското общество, **трябва да изготвят проект за по-нататъшния живот на това дете.**

Дълготрайният проект за по-нататъшен живот трябва да се осъществява само и единствено в интерес на детето.

Всяко дете е уникално само по себе си. Историята на живота му и съпътстващите я обстоятелства са строго индивидуални. С оглед на определянето на най-подходящите мерки за неговата закрила **трябва да се вземат предвид характеристиките на неговата личност** (лична история, история на семейството, възраст, физическо и умствено състояние, отличителни черти на характера, религия, етнос...) **и тези на неговото семейство**, както и конкретните възможности да му се предостави закрила.

Вече бе казано, че отговорността по отглеждането и развитието на детето е на родителите му (КПД, чл. 18.1). **Изготвянето, осъществяването и оценката за ефективността на дадена мярка за закрила на детето трябва да стават, по възможност, с участието на неговите баща и майка**, уважавайки техните убеждения и традиции.

Когато детето, поради пропуски или системно неизпълнение на задълженията по неговото отглеждане и възпитание, бива отделено от семейството си по силата на решение за поверяване за временно отглеждане (постъпване в специализирано детско заведение или временно настаняване в семейство) или когато биологичното му семейство получава конкретна подкрепа от страна на държавата или от частна организация с оглед на това да бъде избегнато отделянето, или да бъде подпомогната реинтеграцията на детето, **то има право на периодична оценка на приложената спрямо него мярка за закрила** (КПД, чл. 25).

Закрилата на детето трябва да се разглежда като динамичен процес, тъй като крайната ѝ цел е дълготрайното интегриране на детето в семейство, което е в състояние самостоятелно да задоволява неговите потребности. На първо място това е биологичното му семейство, на второ място – разширеното му семейство и на трето място – алтернативна човешка общност, с която то да съжителства.

Нуждата от закрила на детето е неоспорима. При ситуации, застрашаващи неговото физическо и психично развитие, отделянето му от родното семейство може да се окаже неизбежна мярка. Кризите в семейството могат да бъдат преодолявани и ето защо в някои случаи възстановяването на доброто семейно съжителство трябва да бъде първостепенна задача на дадената мярка за закрила. Обаче временните ситуации не бива да остават без развитие, защото в противен случай те стават постоянни. Динамиката на временните решения налага такъв развой на събитията, че да се постигне желаната цел (реинтегриране в семейството), но ако реализацията ѝ се окаже трудна или невъзможна, ще се наложи преразглеждане на въпроса и търсене на реални алтернативи, които най-добре да съответстват на върховенството на интересите на детето.

Заинтересуваните служебни лица трябва на всяка цена да потърсят дългосрочно решение, свързано със семейството. Временното поверяване на детето за отглеждане

или настаняването му в специализирано детско заведение трябва да се смятат за временни, краткосрочни мерки.

Отговорността за проекта за по-нататъшния живот на детето, мярката или съвкупността от мерките за най-адекватна социална закрила се носи от работна група, съставена, по възможност, от специалисти в различни области.

Служебните лица, отговарящи за закрилата на детето и оправомощени да вземат решения, които се отнасят до него, трябва да координират дейността си и да гарантират приемствеността с предишния живот на детето (и с този на родното му семейство). Те трябва да избягват конфликти и противоречащи си решения, които могат да се окажат вредни за детето и неговото семейство.

Б.– Нужда от опознаване на детето и семейството му за изготвяне на проекта за по-нататъшния му живот: психологически, медицински и социални проучвания

Не бива да се губи време за събиране на информация. **Още при първия контакт на социалния работник с детето, имащо нужда от мярка за закрила** (полиция, съд и т.н.), **с дете, настанено в някоя институция** (болница, родилно отделение, специализирано заведение, в което детето се намира временно или постоянно), **той трябва да разполага с възможно най-пълната информация относно детето, неговата майка и семейство. След това много бързо трябва да пристъпи към анализ на състоянието на детето и семейството му.** По този начин ще се избегнат негативните последици от престоя на детето в специализираното заведение. **Нямаме право да губим време**, защото несигурността на тази ситуация пречи на неговото развитие.

По възможност тези проучвания трябва да се извършват от социални работници, психолози, възпитатели и т.н., като решенията трябва да се взимат от работна група, в която участват различни специалисти. Освен това трябва да се изслушат или да се проведат консултации с лицата, имащи пряк и продължителен контакт с детето (персонал от специализираното детско заведение, възпитатели, преподаватели...); лица, имащи пряк контакт със семейството (лекари...); лица, отговарящи за оценката на състоянието и за вземането на решения относно детето (социални работници, психолози, лекари, юристи).

Проучването има конфиденциален характер и по възможност трябва да включва:

- **Самоличността на детето**, на родителите му и на разширения състав на неговото семейство. Ако родителите на детето са неизвестни, трябва да се издирят и да се разговаря с тях относно неговото бъдеще.

- **Миналото и личността на детето:** етапите на неговия живот и този на семейството му, както и етапите на физическото, емоционалното и интелектуалното му развитие; различните среди, в които е живяло (семейство, специализирано заведение и т.н.); начинът му на живот и установените от детето отношения с околните; здравословното му състояние; сведенията от здравния му картон (включително наличната информация за протичането на бременността на майката, раждането, направените ваксинации и т.н.), както и сведенията от здравните картони на членовете на неговото семейство; описание на физическото му състояние, на неговата личност и на неговото поведение; начинът на живот на детето в момента на проучването, цялата възможна информация относно неговите навици, проявите на самостоятелност, отношенията му с останалите деца и с възрастните, дневния му режим и т.н.

- **Семейството на детето:** основен състав (майка, баща, братя и сестри) и разширен състав на семейството (баби, дядовци, чичовци, лели...); актуално местонахождение на родителите (местожителство, или евентуално издирване на родителите от полицията) и основните членове на семейството; социалното и финансовото положение, отношенията в семейството, отношенията със социалната среда, образователен и/или професионален ценз и актуална месторабота, етническа и религиозна принадлежност; здравословно състояние и т.н.

• **Отношенията на детето с членовете на неговото семейство:** история на тези отношения, като се обръща особено внимание на периодите, в които детето е живяло отделено от семейството си; естество на отношенията в момента на проучването; причините, довели до нужда от закрила на детето, до неговото изоставяне или до отказа от него или пък до евентуалното му поверяване за отглеждане и възпитание; проектите на семейството относно детето. Проучването трябва да даде възможност да се прецени дали семейната среда удовлетворява основните потребности на детето, и да се отрази нивото на привързаност, съществуваща между детето и родителите.

Проучването има за цел да предостави възможно най-вярната картина за детето и родното му семейство, като се спира на силните и слабите страни, на потенциалните възможности на детето и на семейството му и дава оценка за способността на семейството да проявява разбиране спрямо потребностите на детето. Тези аспекти трябва да фигурират и в крайната оценка на конкретните възможности детето да бъде задържано в семейството или, ако е необходимо, да се отдели от него, както и на конкретните възможности връзката на детето със семейството му да бъде запазена с оглед на бъдещото му реинтегриране.

За постигането на тази цел

- проучването трябва да бъде извършено с нужната сериозност и задълбоченост;
- трябва да бъде възможно най-пълно и подробно;
- лицата, които го извършват, трябва ясно да разграничават обективните факти от личната им оценка за тези факти;
- трябва да се избягват окончателните преценки, изключващи възможността детето да се промени към по-добро.

В резултат на проучването се изготвя доклад, съдържащ най-значимата информация. Добре е, по възможност, да се приложат снимки. Такива доклади се изготвят за всеки етап от живота на детето и винаги, когато това е нужно. Докладите се прилагат към документацията за детето, така че с тях да могат да се запознаят имащите отношение към детето лица, без да им се налага да повтарят цялата процедура. **По своята същност докладът е основен инструмент за вземане на последващи решения.**

Глава II • Оpozнаване на детето

A. Някои референтни материали за “нормалното” развитие на детето

По-долу са представени три таблици.

• Първата, чийто автор е Ерик Ериксон, представя основните етапи в цялостното развитие на детето от 0 до 18-годишна възраст от гледна точка на емоционалното му развитие (чиито етапи ще бъдат разгледани впоследствие).

• Втората описва следните аспекти в развитието на детето: двигателна активност, социализация, слушане с разбиране, речева активност, координация на движенията.

• Третата представя индексите на развитие на детето в първите 24 месеца от неговия живот. **Тя може да се използва от персонала в специализираното детско заведение или от семейството, на което детето е поверено за временно отглеждане и възпитание, в случай че тези лица нямат нужната професионална квалификация, а трябва да събират информация за диагностика на развитието на детето.**

Тези лица следва: 1) да отбележат възрастта на детето към момента на провеждане на наблюдението; 2) да отбележат с кръстче достигнатите етапи.

Таблицата може да се използва периодично, в зависимост от възрастта на детето, за отразяване на динамиката на постигнатите от детето резултати.

ЕТАПИ НА ЕМОЦИОНАЛНОТО РАЗВИТИЕ

От 0 до 18 месеца

Развитие на **първоначално чувство за сигурност**: То се изгражда благодарение на редовните и пълноценни грижи поне на едно лице, удовлетворяващи първоначалните нужди на детето. Развитието на това чувство може да бъде трайно възпрепятствано от нередовни и непълноценни грижи, както и вследствие на повтарящо се поверяване за отглеждане. Ако не успее да придобие това първоначално чувство за сигурност, детето много трудно ще премине в следващата фаза на развитие.

От 18 месеца до 3 години

Придобиване на относителна самостоятелност. Тя се развива въз основа на възможността, която се дава на детето да прави подходящ за възрастта си избор. То понася добре кратковременното отсъствие на лицето, което се грижи за него, тъй като е сигурно, че отношенията им ще продължат и в бъдеще. Твърде строгото или твърде грижовното отношение към детето му пречи да придобие самостоятелност. Ако детето бъде разделено от лицето, което се грижи за него, или когато грижите се полагат от няколко души, развитието на тази самостоятелност може да бъде забавено. Ако детето не развие у себе си самостоятелност, то не ще се научи да развива вярата в своите възможности.

От 3 до 6 години

Детето развива **чувство за инициатива**. В рискована ситуация то развива чувството за лична инициатива посредством наблюдение, имитиране и задействане на въображението си. Трупа опит чрез пробата и грешката. В тази своя дейност детето трябва да бъде подпомагано от лице с уравновесена психика. Проявите на неуравновесеност и непоследователност спрямо детето пречат на развитието на този процес. Забраните и наказанията пораждаят чувство за вина и недооцененост.

От 6 до 10 години

Детето развива **творчески способности**. Посредством отношенията си с лицето, което се занимава с него, и с учителите си, детето придобива способността да осъзнава и решава проблемите. Ако не бъде насърчавано и подкрепяно, то може да се почувства обезкуражено и да развие у себе си чувство за малоценност и пораженски нагласи.

От 10 до 18 години

Развитие на **чувството за самоличност**. То се основава на развитието през предшестващите етапи. Осъзнават се собствените възможности, талант и интереси от гледна точка на подготовката за живота като възрастен човек. Когато преминаването през предшестващите етапи се забавя или направо се прескачат етапи от емоционалното развитие, самоличността на младия човек е объркана и той не може да достигне до цялостното съзряване.

ЕТАПИ НА ЦЯЛОСТНОТО РАЗВИТИЕ НА ДЕТЕТО

Възраст	Емоционално развитие	Физическо, познавателно и речево развитие
0 – 18 месеца	<p>Първоначално чувство за сигурност</p> <p>Доверие към другите</p>	<p>Може да различава отделни отрицателни усещания (глад, жажда, необходимост от сън...)</p> <p>Може да хваща отделни предмети</p> <p>Може да сяда, да пълзи, да застава на крака, да ходи</p> <p>Гука, смее се, крещи, имитира говорещия, разбира заповеди</p>
18 месеца – 3 години	<p>Придобиване на самостоятелност</p> <p>Увереност в себе си</p>	<p>Скача, тича, катери се</p> <p>Научава се да се облича самостоятелно</p> <p>Научава се да поддържа лична хигиена</p> <p>Играе само или с друго дете</p> <p>Бързо развива речника си; задава въпроси, отговаря на въпроси</p>
3 – 6 години	<p>Вземане на инициатива</p> <p>Трупане на опит чрез проби и грешки</p>	<p>Научава се да се справя само със задачите</p> <p>Развива въображението си</p> <p>Започва да играе с много деца едновременно</p> <p>Разширява двигателната си активност</p> <p>Разполага с богат речник (2000 думи на 5-годишна възраст)</p>
6 – 10 години	<p>Способности за себеизграждане</p> <p>Развитие на съзнанието</p>	<p>Съществен ръст на двигателната активност</p> <p>Учи се “да учи”: чете, пише, смята</p> <p>Търси развлечения</p> <p>Има приятели на своята възраст</p> <p>Вълнува се от проявите на несправедливост</p>
10 – 18 години	<p>Чувство за самоличност</p> <p>Намиране на собственото място в заобикалящия свят</p>	<p>Полово развитие</p> <p>Физически растеж</p> <p>Изменения в емоционалните нагласи</p> <p>Развива различни способности</p> <p>Идентифицира се с някои от връстниците си</p> <p>Еманципира се</p>

ТАБЛИЦА НА ИНДЕКСИТЕ ЗА РАЗВИТИЕ НА ДЕТЕТО ПРЕЗ ПЪРВИТЕ 24 МЕСЕЦА ОТ ЖИВОТА МУ

Ме-сеци	Двигателна активност	Социализация	Зрение, слух, реч	Координация на движенията
1	Държи главата си изправена	Успокоява се, когато го вземат на ръце	Реагира на шум	Наблюдава ярко оцветени предмети
2	Държи главата си изправена, когато го повдигат	Усмивва се	Вслушва се в различни звуци от предмети	Следи играчките с поглед
3	Удря крачета	Внимава, следи хората с поглед	Търси с поглед източника на звука	Мести поглед от един предмет на друг
4	Повдига главата и торса си	Усмивва се в отговор	Смее се	Взема кубчето и го държи в ръка
5	Държи главата си изправена, без да бъде подкрепяно	Доволно е, когато играят с него	Върти главата си по посока на звука	Маха сложения върху лицето му лист хартия
6	Опира се на дланите на ръцете си	Върти главата по посока на говорещия	Подражава на глас или мелодия	Взема поставеното на масата кубче
7	Върти се по корем	Плаши се от непознати	Произнася четири различни звука	Търси с поглед падналия предмет
8	Пълзи по корем	Прокарва пръсти по контура на играчките	Плаче, за да привлече вниманието	Прехвърля играчката от едната си ръка в другата
9	Върти се в кръг, пълзейки по земята	Помага на лицето, което го храни, да държи лъжицата	Произнася "мама" и "тате"	Използва две играчки едновременно
10	Стои изправено, като се опира на нещо	Звъни със звънеца, подражавайки на възрастния	Слуша тиктакането на часовника; отговаря, когато му говорят	Удря два камъка един в друг
11	Опитва се да остане изправено, без да се опира на нищо	Яде с ръце	Разбира забраните	Взема предмет с пръстите на ръката си
12	Върти се в кръг по земята около даден предмет	Ръкопляска	Знае смисъла на три думи	Показва с пръст даден предмет
13	Стои изправено, без да се опира на нищо	С ръката си прави знак за "здравей" и "чао"	Разглежда снимки	Вдига дребни предмети

14	Прави самостоятелно няколко крачки	При миене използва сапун	Знае името си	Прави знаци с молив
15	Качва се по стълба, като се държи за перилата	Като го попитат, показва обувките си	Произнася ясно четири думи; показва с пръст дадена играчка	Поставя предметите един върху друг
16	Люлее са на дървено конче	Проявява любопитство към всичко наоколо	Знае думите "да", "покажи" и "вземи"	Драска с молив по лист хартия
17	Качва се на стол	Използва правилно гърнето	Тананика си	Гледа от прозореца
18	Събира предмети от земята, като пази равновесие и не пада	Сваля си обувките и чорапките	Забавлява се при разглеждане на илюстрации от книги	Играе с "Конструктор"
19	Качва се и слиза по стълби, държейки се за перилата	Като го помолят, показва с пръст част от тялото си	Знае от 6 до 20 думи	Прави кула от три кубчета
20	Скача	Подражава на различни дейности	Повтаря думи	Маха обвивката на бонбона
21	Тича	Облича се самостоятелно	Произнася изречения състоящи се от две думи	Рисува криви линии с молив
22	Качва се самостоятелно по стълби	Опитва се да разказва преживяното	Слуша внимателно разкази	Прави кула от пет кубчета
23	Храни се самостоятелно	Умее да разпознава две части от тялото си	Пита, показвайки с пръст дадените предмети	Прерисува отвесни линии на лист хартия
24	Самостоятелно се качва и слиза по стълби	Умее да разпознава и назовава четири части от тялото си	Назовава четири играчки	Прерисува хоризонтални линии на лист хартия

Б.Оценка на евентуалните проблеми в развитието на детето, които трябва да се вземат предвид при изготвяне на проект за по-нататъшния му живот

Техниките за наблюдение се групират, както следва:

1. Наблюдения от етологичен вид, като се ползва влиянието на наблюденията върху поведението на животните върху науките, изучаващи човешкото поведение.
2. Наблюдения от психодинамичен вид, изучаващи междуличностните отношения и отношенията вътре в самата човешка личност. Това наблюдение се стреми да опознае уникалните и неповторими аспекти на развитието на всяко човешко същество. Трябва да се изучат не само външните прояви, а и това, което не дава външна изява, както и умствените процеси, които определят поведението на човека.

По-долу представяме една таблица и два формуляра за провеждане на наблюдение върху децата.

- Таблицата описва основните наблюдавани у децата прояви, свидетелстващи за качеството на създадената емоционална връзка. **Внимателното наблюдение на тези прояви е един от основните елементи от проучването на детето с оглед изработването на дългосрочен проект за неговия по-нататъшен живот.**

- Формуляр за провеждане на наблюдение върху деца на възраст от 0 до 5 години
- Формуляр за провеждане на наблюдение върху деца на възраст от 5 до 9 години

ТАБЛИЦА ЗА ПРОЯВИТЕ НА "НОРМАЛНА" И ПРОБЛЕМНА ПРИЗЪРЗАНОСТ		
"КРАЙНИ" ПРОЯВИ	"НОРМАЛНИ" ПРОЯВИ	"СЛАБИ" ПРОЯВИ
Физически контакт		
Детето иска непрекъснато да е в контакт, като че ли е "залепено" – привързва се към всички, без да прави разлика	Обикновено му е приятно и отговаря положително на вниманието, ласките, къпането...	Отговаря неохотно или изцяло не се интересува от контакта – приема го само когато иска да получи нещо
Зрителен контакт, поглед		
Гледа втречено "през" наблюдаващото го лице	Отвърща на погледа – търси погледа на другия	Избягва да гледа лицето на събеседника или го прави само, когато очаква нещо от него
Звук		
Проявява свръхчувствителност към уличния шум – не обича музиката	Тананика, пее, имитира звуците и се поклаща, следвайки ритъма	Не обръща внимание на песни и музика – има слабо или никакво чувство за ритъм – не пее и не танцува
Вкус		
Гълта на едри хапки, тъпче се с храна, повръща – винаги е гладно и непрекъснато иска да яде – събира и крие храната	Обикновено харесва храната (освен когато е болно) – има нормален апетит – понякога е истински "гастроном"	Обикновено има слаб апетит – държи храната в устата си, без да я гълта – отказва да се храни
Страх от неизвестното		
Има крайни прояви на страх от непознато лице или ситуация	Когато е изправено пред непознато лице или ситуация търси близостта на майка си или на лицето, което я замества, докато не се увери, че всичко е наред	Не проявява страх от нищо и никого – отива при всеки – прави бегли опити да се хареса на непознати
Сън/бодърстване		
Спи твърде много или заспива, когато трябва да се справя с трудна за него ситуация	Спокойно е, оставя се да го успокояват – има ритуали и конкретни предмети, които му позволяват да заспива по-бързо – може да се отпуска	Много трудно се успокоява – винаги е нащрек – има кошмари

Плач		
Плаче безутешно дълго време – успокоява се само когато силно се клати напред-назад – плаче и за най-малкото нещо – отговаря все с един и същ безсмислен плач на всякаква болка или наказание	Плаче, когато го боли, ако се чувства изгубено, ако му е досадно, когато му е студено или не може да прави това, което иска, когато се чувства наказано	Никога не плаче – никога не плаче със сълзи – не показва никакъв признак на отчаяние в ситуации, в които би трябвало да го проявява (например, когато падне)
Движение – физическа активност		
Проявява свръхактивност, има трескави движения – никога не стои мирно – никога не се концентрира за известно време върху даден предмет (зависи от възрастта)	Детето проявява активност и възприемчивост в зависимост от възрастта си – показва какво му харесва и какво не му харесва – има добра координация на движенията – има разграничени цикли на активност и почивка	Детето е много бавно в движенията си или стои неподвижно – не обича да се движи – има лоша координация на движенията – несръчно е, бута предмети
Глас – говор		
Бъбри непрекъснато и често несвързано, – непрекъснато задава въпроси или прекъсва говорещия – често повтаря едно и също – контролира какво си говорят другите около него – говори глезено като бебе, мърмори, произнася неясно	Обича да слуша гласа си, опитва се да произнесе новите думи – тананика си или разговаря, докато се разхожда – обича да разговаря с другите – общува с възрастните, задава въпроса “защо”	Не разговаря и не издава звуци дори когато трябва да отговори, когато някой го подканя – понякога напълно отказва да разговаря с майка си или с непознати – мълчи продължително и отговаря неохотно – забавено развитие
Мускулен тонус		
Много напрегнати и твърди мускули – огъва гърба си на дъга, стяга ръце и крака – има много ограничен набор движения	Има подходящи за възрастта си мускулен тонус и гъвкавост на движенията – изглежда силно – координира движенията си	Слаб мускулен тонус, като че ли е недоразвито – отпуснатост – отделя много слюнка – оставя предметите да падат
Чувствителност		
Лесно раздразнимо, става неспокойно дори и при най-малката промяна – трудно може да бъде утешено, неутешимо	Проявява чувствителност към емоциите на околните – когато е изморено или тревожно, се оставя да бъде утешавано	Проявява безразличие към повечето неща, които се случват около него – самоизолира се и се затваря в себе си
Съзнание		
Бърза да каже истината или да излъже – показва, че се срамува или че изпитва чувство за вина и поради най-дребните причини – не може да си прощава – мрази само себе си	Изпитва известна доза срам и чувство за вина, иска да поправи грешките си	Липсва му изцяло чувството за отговорност – “не бях аз!” – не изпитва емпатия или угризения – не може да прави причинно-следствена връзка – бърза да излъже

Изразяване на гняв		
Проявява внезапна, неочаквана и непредвидима агресивност към всички – изпада в гняв от основателни въпроси или разумни откази – необуздано е, грубо и агресивно във физическите и словесните си прояви	Гневи се, когато е обидено, когато му се противоречи или когато някой му причинява болка – растейки, се научава да изразява чувствата си с думи, а не с удари	Прекалено послушно и винаги се съгласява с всичко и всички – слаба или никаква емоционална проява спрямо каквото и да било
Въображение		
Измисля си истории и претендира, че са истински – живее в свой въображаем свят – измисля си приятели и ситуации	Може да си има измислен приятел– обича да играе в ролеви игри, за да експериментира своето “аз” – обича да се костюмира и да си измисля истории, но знае, че са измислени	Има слаба или никаква способност да играе ролеви игри, да си измисля истории или да завършва разказвани от друг истории – липса на вътрешен свят
Чувство за хумор		
Не може да престане с шегите или да се смее дълго на някоя шега – не прави разлика между обиди и унижения и шеги	От малко обича игри от типа “кажи ку-ку” – разбира шегите и може да измисля шеги – смее се на нещо забавно, което му се случва или се случва на другите	Пълно отсъствие на чувство за хумор – винаги изглежда прекалено сериозно
Внимателно отношение към другите		
Много е досадно и все се “лепва” за някого	Възприема както похвалите и нежността, така и гнева и разочарованието на родителите си – показва внимателно отношение към околните	Почти никаква реална проява на внимателно отношение към другите или желание да направи нещо за тях, освен ако не иска да получи някаква изгода
Отношение към нещата, които му принадлежат		
Чупи играчките си и тези на другите деца – иска непрекъснато нови играчки и дрехи – завивда на другите за това, което имат и им го взима	Грижи се и има разумно отношение към своите и към чуждите вещи – дразни се, ако нещо се загуби или счупи – дава нещата си на други деца	Раздава играчките си – не се вълнува от това, което има, или което другите имат – забравя и губи предмети
Социално поведение (спрямо хора и животни)		
Явни или скрити прояви на жестокост, отмъстителност, подигравателно отношение, тираничност – не изпитва угризения, дори му е приятно	Изпитва искрени угризения, ако е причинило болка на човек или животно – обикновено се отнася внимателно и с уважение към другите	Детето е пасивно – поставя се в ролята на жертва или наистина е жертва на другите – допуска другите да злоупотребяват или да се отнасят тиранично с него

Отношение към конфликта		
“Разделяй и владей” – опитва се да разделя и противопоставя родителите си	Конфликтите и караниците между родителите го стряскат – опитва се да ги разреши	Детето проявява пасивност спрямо конфликтите – понася конфликтната ситуация, без да се намесва

Всички описани начини на поведение представляват разположена във времето последователност на реакциите на детето към външен дразнител. Могат да варират от тотална липса на реакции или много слаба реакция (“слаба” проява) до прекалено силна и натрапчива реакция (“крайна” проява), като минават през реакция, изглеждаща уравновесена и адекватна на ситуацията (“нормална” проява). Децата, страдащи от проблеми в привързаността си (проблемна или патологична привързаност), могат само понякога да имат слаби или крайни прояви. Следва да се тревожим само когато такива прояви станат обичайни.

**ФОРМУЛЯР ЗА ПРОВЕЖДАНЕ НА НАБЛЮДЕНИЕ ВЪРХУ ДЕЦА НА ВЪЗРАСТ
ОТ 0 ДО 5 ГОДИНИ**

Име и фамилия: _____ Момче: _____ Момиче: _____

Дата на раждане: _____

Дата на постъпване: _____

	Постъп- ване	След 6 месеца	След 12 месеца	След 18 месеца	След 24 месеца	След 30 месеца
ХРАНЕНЕ						
РИТЪМ НА БОДЪРСТВАНЕ/СЪН						
КОНТРОЛ ВЪРХУ СФИНКТЕРА						
РАЗВИТИЕ НА МОТОРИКАТА						
РЕЧ						
ЛЮЛЕЕНЕ НАПРЕД-НАЗАД						
СТРАХ ОТ РАЗДЯЛА						
ИЗБОР НА ПРЕДМЕТИ						
СОЦИАЛИЗАЦИЯ С ВЪЗРАСТНИТЕ						
СОЦИАЛИЗАЦИЯ С ВРЪСТНИЦИТЕ						

**ФОРМУЛЯР ЗА ПРОВЕЖДАНЕ НА НАБЛЮДЕНИЕ ВЪРХУ ДЕЦА НА ВЪЗРАСТ
ОТ 5 ДО 9 ГОДИНИ**

Име и фамилия: _____ Момче: _____ Момиче: _____

Дата на раждане: _____

Дата на постъпване: _____

	Постъп- ване	След 6 месеца	След 12 месеца	След 18 месеца	След 24 месеца	След 30 месеца
ХРАНЕНЕ						
РИТЪМ НА БОДЪРСТВАНЕ/ СЪН						
КОНТРОЛ ВЪРХУ СФИНКТЕРА						
РАЗВИТИЕ НА МОТОРИКАТА						
РЕЧ						
ЛЮЛЕЕНЕ НАПРЕД-НАЗАД						
СТРАХ ОТ РАЗДЯЛА						
ИЗБОР НА ПРЕДМЕТИ						
СОЦИАЛИ- ЗАЦИЯ С ВЪЗРАСТНИТЕ						
СОЦИАЛИ- ЗАЦИЯ С ВРЪСТНИЦИТЕ						
РЕГРЕСИВНИ АСПЕКТИ						
НАЧИН НА ИГРА						

Глава III • Запознаване с живота на детето в родното му семейство

Ситуация, която застрашава детето, налага компетентните служби да се намесят, за да го защитят, както и за да защитят правата му. Тази дейност може да се осъществява, в съответствие националното законодателство, от социални, административни или съдебни служби, които могат да са държавни или частни (неправителствени организации). В този случай основното е не кои служби ще бъдат ангажирани, а целта: да се окаже ефективна защита на детето срещу заплахата за неговото развитие и за правата му. Начинът: да се действа, ръководейки се от върховенството на неговите интереси. Методът: да се основава на строго научна методология, гарантираща липса на дискриминация спрямо заинтересуваните лица и на глобална (потребностите на детето) и плуралистична (от няколко професионалисти) визия.

Познаването на родното семейство и отношението му към детето е от основно значение за изработването на проект за бъдещ живот в интерес на детето и в дух на уважение към семейството му. Освен това, ако предвиденият за детето проект е неговото осиновяване, важно е да се знае, че според международния опит много осиновени деца изпитват потребност, както всички останали, да знаят какъв е техният произход и как са живели преди осиновяването си, за да могат да изградят своята идентичност, психическото и социалното си равновесие. Ето защо е особено важно да се разполага с данни за историята на детето, за неговия произход и семейство, включително и с данни за здравословните проблеми в биологичното му семейство, даващи възможност правилно да се насочи евентуалното медицинско лечение. Ако тази информация не е събрана от майката или от лицето, на което детето е било временно поверено за отглеждане, тя може да се загуби завинаги, а това може да се преживява болезнено от детето дори и като възрастен.

А. Причини, пораждащи нужда от закрила

За детето трябва да се грижат на първо място неговите родители и само субсидиарно, при липса на грижи от страна на родителите, или ако грижите не са достатъчни, трябва да се проведат дейности по неговата защита. Такива ситуации се определят като ситуации на липса на защита, а една от главните им прояви е насилието на детето.

Схващането за малтретиране първоначално е използвано в медицината и клиничната практика и се е отнасяло до синдрома на малтретираното дете. Понастоящем се използва много по-широк смисъл и обхваща всички обстоятелства, предполагащи "недобро отношение" или неподходящо отношение към детето.

Чл. 19 на Конвенцията за правата на детето цитира насилието, определяйки го като: "Всички форми на физическо или психическо насилие, злоупотреба или увреждане, на небрежност или недостатъчни грижи, на малтретиране или експлоатация на детето, докато то е под опеката на своите родители, на попечител или на някое друго лице, носещо отговорност за него."

Схващането за насилие замени схващането за недостатъчни грижи, което е много по-ограничено като съдържание и което в наши дни е само една от възможните прояви на насилие.

Понастоящем се налага схващането за **трудна ситуация**, която от правна гледна точка съвместява различни видове поведение, което може да се определи като насилие. За него е възприета следната дефиниция: "Фактическа ситуация, породена от неизпълнението и от невъзможното или неадекватното изпълняване на задълженията за оказване на помощ и закрила на децата, когато те остават лишени от нужните грижи за задоволяване на техните потребности от добро здраве и развитие."

Тази дефиниция включва определени действия или бездействие, или незадоволителното им изпълнение от страна на всяко лице, задължено да оказва помощ на детето, независимо

дали принадлежи към семейството му или не, както и евентуалното насилие от страна на институциите. Всичко това може да доведе до реално физическо, психическо, емоционално или социално увреждане на детето.

Ситуациите, водещи до насилие или поражаващи затруднения за дадено дете, са представени накратко в следната таблица:

ПРОЯВИ НА НАСИЛИЕ НАД ДЕЦА	
ФАКТИ	ЛЕГАЛНА КВАЛИФИКАЦИЯ
Детето е сираче Родителите са в затвора Родителите са болни или са постъпили в болница	Невъзможност за изпълняване на задълженията по оказване на помощ на детето
Изобщо не се полагат грижи за детето Бащата не е признал бащинството си Майката се е отказала от детето	Неизпълнение на задълженията за оказване на помощ на детето
Малтретиране и небрежност към физическото състояние на детето Малтретиране и небрежност към емоционалното състояние на детето Сексуално насилие и експлоатация на детето Заставяне на детето да проси и експлоатация на детски труд Неспособност за упражняване на контрол над детето	Неадекватно изпълнение на задълженията по оказване на помощ на детето

Насилието и злоупотребите водят до влошаване на физическото и психическото състояние на детето и до проблеми във взаимоотношенията му с околните. Това е съвкупност от действия и поведения, които водят до тежки смущения у детето. Те представляват посегателство върху неговото физическо, емоционално, интелектуално и морално развитие.

Обикновено насилието се свежда до липса, увреждане или небрежност, но в някои случаи се проявява чрез самите грижи за детето, които в тези случаи биха могло да се нарекат прекалени или извратени грижи. Най-типичният случай, цитиран в специализираната литература, е "синдромът на Мюнхаузен по пълномощно", при който възрастният насилва детето да изпълнява ролята на болен и го води на лекар, без да има нужда, сменя непрекъснато специалистите, дава му ненужни лекарства и разговаря с него за практически несъществуващи симптоми и страдания. Всичко това води до:

→ Възникване на истински симптоми, които иначе не биха се проявили (например, чревни възпаления поради прилагане на супозитории, клизми и т.н.);

→ Инвазивни медицински интервенции, които увреждат детето (например, възникналите у детето коремни болки объркват лекаря и той оперира здрав апендикс).

В случаите на често повтарящо се физическо насилие (синдром на малтретираното дете) то понася например:

→ изгаряния

→ ухапвания

→ интоксикации

→асфиксия.

Това води до:

- увреждане на кожата
- увреждане на червата
- увреждане на очите
- увреждане на скелета.

Тези увреждания могат да доведат до повтарящи се във времето последици, които в крайни случаи предизвикват смъртта на детето. Например, при синдрома на битото дете, който обикновено се поражда в първия месец от живота му, се наблюдават следните последици:

- подкожни кръвоизливи
- счупвания
- кръвоизливи в ретината.

Под сексуално насилие се разбират случаите, в които момиченце, момченце, юноша или девойка участват в сексуални действия, които те не могат да разберат и затова не могат да изразят съгласие или несъгласие и които нарушават социални табути и роли в семейството (кръвосмешение). Такива действия могат да бъдат например:

- анален или вагинален коитус
- орален коитус
- мастурбиране на детето или на възрастния
- порнография

Преди конкретната си проява, насилието преминава през т.нар. "инкубационна фаза", при която:

- отношенията на предполагаемия насилник с останалите възрастни от неговата среда изключват личността и присъствието на детето;
- възрастният проявява липса на контрол над действията си и се опитва да укрие, че е наказвал или е проявявал прекалена строгост към детето;
- възрастният не зачита детето и неговите потребности и не мисли за последиците от сексуалните си действия върху детето.

Насилието поражда у детето редица психологически проблеми, проявяващи се в следните смущения:

- соматични
- психосоматични
- психиатрични
- поведенчески.

Опитвайки се да не допусне да бъде обхванато от:

- страх и потиснатост
- депресия
- чувство за вина
- срам,

детето активира конкретни защитни механизми като:

- потискане на реакциите
- привикване към нанесената му травма
- идентифициране с нападателя (насилника).

Ако резултатите от насилието и малтретирането не бъдат **своевременно овладени**, те могат да получат твърде отрицателно развитие и да доведат до проявата на редица явления и симптоми, като например:

- хронифициране на заболяванията
- песимистична нагласа към света и собственото бъдеще

→ смущения в емоционалния и сексуалния живот
→ склонност на детето да бъде жертва на насилие или малтретиране
→ тенденция за установяване на отношения, при които човек прави всичко, за да се хареса на другия.

Лицата, упражняващи насилие, и тези, които стават негови жертви, често имат нещо общо помежду си, като например:

- недостатъчни грижи и внимание през детството си
- недостиг и лишения
- натрупана жестокост и гняв
- тенденция да установяват садомазохистични и/или перверзни отношения
- тенденция да повтарят изживяното
- тенденция към насилие
- желание да упражняват власт.

Насилието не е изолиран факт, а процес или съвкупност от обстоятелства, породени от взаимодействието на редица социални, семейни и личностни фактори. Няма точен психологически профил на лицата, проявяващи небрежност или малтретиране, защото подобни резултати могат да се окажат плод от стечението на най-различни обстоятелства. Не може да се твърди със сигурност, че изпитваната силна тревожна неувереност, употребата на наркотици, психиатричните заболявания, бедността и пренаселеността или други проблеми задължително водят до малтретиране. Все пак, те са рискови фактори, които в различни съчетания могат да предизвикат състояние на силно напрежение и да намерят израз в патологични процеси.

Б. Семейството на детето и заобикалящата го среда

Установяването на дадена рискова ситуация или на затруднения, изпитвани от семейството, води до презумпцията, че детето се нуждае от закрила. Първото нещо, с което трябва да се заеме социалният работник, е проверка на фактологията и получаване на информация, за да може да разбере каква е реалната обстановка, в която живее детето, и нейния социален контекст.

По-долу представяме схема за оценка на ситуацията на детето във връзка с неговото семейство и заобикалящата го среда, която е пример за систематизирана оценка, позоваваща се на наблюдението и регистрирането на полагащите за детето грижи от страна на семейството и на общността, в които живее. Така могат да се разберат реално съществуващите обстоятелства и сложните нива на общуване, които впоследствие трябва да се имат предвид при вземането на професионални решения.

Това е примерна схема за оценка на ситуацията, в която се намират нуждаещото се от закрила дете и неговото семейство, разработена от Здравния департамент на британското правителство; Лондон, Великобритания (2000 г.)

Оценката на потребността на детето от привързаност трябва да се основава върху наблюдението и разбирането на поведението на детето и неговите родители, така че да се разбере дали между тях съществува достатъчно функционална и адекватна привързаност. Трите страни на триъгълника (потребности, формиращи личността на детето, способности на родителите, семейни фактори и фактори на заобикалящата среда) трябва да се разглеждат в съвкупност.

Информацията, която трябва да се събира по компонентите на всяка страна на триъгълника, е, както следва:

За детето

- Поведение и начини на изява
- Достигнато ниво на развитие
- Интегриране с родителя/родителите и с други близки хора

СХЕМА ЗА ОЦЕНКА

- Взаимоотношения с братята и сестрите

За родителите

- Ниво на осъзнаване на потребностите на детето
- Как реагират на исканията и въпросите на детето
- Как и във връзка с какво започват да взаимодействат с детето
- Как установяват границите и налагат дисциплина на детето
- Как се справят със стреса.

За семейната среда и социалната общност

- Взаимоотношения на детето с разширения състав на семейството
- Взаимоотношения на детето с други възрастни
- Взаимоотношения на детето с неговите връстници
- Дали средата, в която живее детето, му дава адекватни стимули
- Дали средата, в която живее детето, е безопасна за него

Оценката на качеството и на проявите на привързаност се нуждае от възможно най-детайлно познаване на историята на детето и на различните среди, в които е израснало, както и от подробни наблюдения върху поведението и нивото на развитие на детето и на взаимоотношенията му с лицата, които се грижат за него.

В частност, поведението на родителя/родителите или на заместващото/ите ги лице/лица спрямо детето трябва да е предмет на внимателни наблюдения и анализ, като винаги се има предвид, че културата на общуване има голямо значение и резултатите от наблюдението трябва да се съотнасят и с този фактор.

По същество, трябва да се отчете доколко родителите:

- разбират кога детето е в затруднено положение
- са в състояние да дават отговор на неговите очаквания
- осигуряват закрила на детето
- търсят и намират помощ в тази насока
- осигуряват достатъчно ниво на задоволяване на потребностите на детето.

За да се оцени начинът, по който семейната среда отговаря или не отговаря на потребностите на детето, се препоръчва моделът, представен в Глава II на този раздел, като различните предложени таблици се използват за описание на поведението на детето на нивото, което е достигнало в различните етапи на своето развитие и, особено на начина на изграждане и качеството на създаденото у него чувство на привързаност.

По време на наблюдението върху детето трябва да се вземат предвид някои променливи величини, като:

- дали цялостното физическо и психично развитие на детето може да се смята за съответстващо на неговата възраст;
- какви медицински изследвания са му били правени и на кои дати;
- дали проявява симптоми на отклонения (люлеене напред-назад, ритмични движения, самонаранявания и т.н.);
- какъв вид награди иска;
- какъв вид отношения установява;
- историята на живота на детето.

За да се опознаят адекватно семейството на детето и видовете алтернативи, които могат да му бъдат предложени, проучването като цяло трябва да е в съответствие с изискванията на редица научни дисциплини. Ето защо трябва да се имат предвид редица ориентировъчни критерии, използвани от различните дисциплини, като:

Ориентировъчни критерии на социалната дейност: Какви са социалното и финансовото състояние на семейството, жилищните условия, нивото на образование, трудовата дейност, социалната среда, социалните му връзки, мрежата от услуги, ползвани от социалната общност, и динамиката на семейните отношения.

Ориентировъчни критерии на психологията: Какви са стандартите на отношенията, установени между отделните членове на семейството, значението на трудностите, с които се сблъсква всеки член и семейството, положителните моменти, които могат да доведат до промяна на отношенията в семейството.

Ориентировъчни критерии на правото: Анализ на правните действия, предприети спрямо семейството, проверка на правните отношения между членовете на семейството.

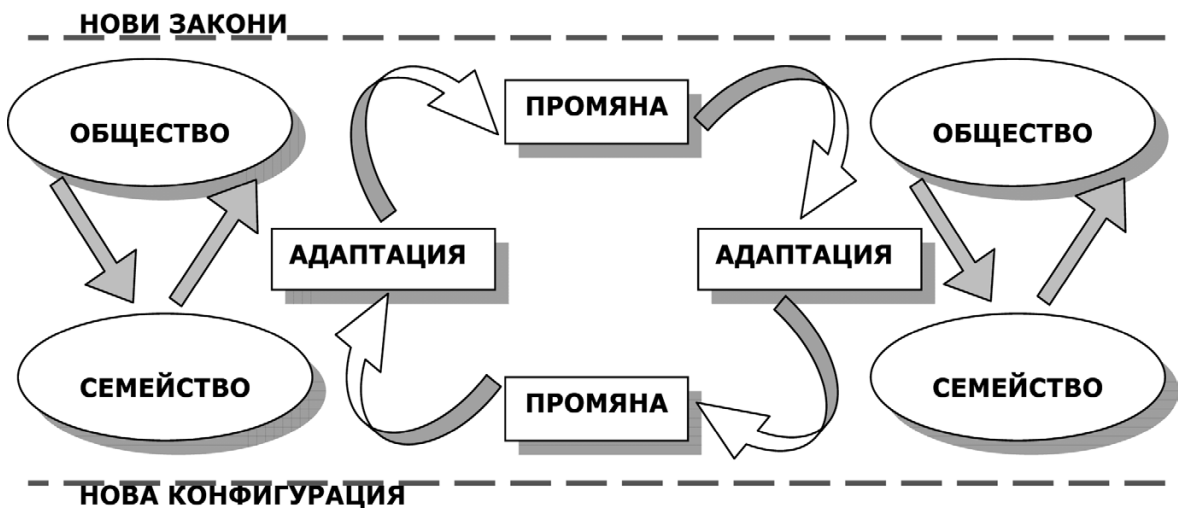
Семейството трябва да се разглежда като система, състояща се от подсистеми. От своя страна то е част от по-висше йерархично ниво от системи. Всички те имат повече или по-малко ясни граници.

Културното влияние на обществото като цяло и на конкретната социална среда, икономическите условия, екологичните характеристики, климатът, етносът, градският или селският начин на живот и религията образуват съвкупност от допълнителни обстоятелства, които представляват макросредата, от която се влияе реалният живот на дадено семейство.

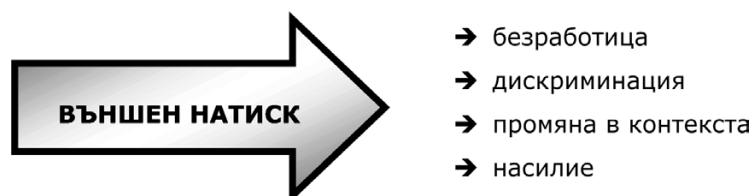

Реалните условия на труд или безработицата на членовете на семейството или на разширения му състав, отношенията със съседите, ресурсите, съществуващи в общността и в квартала, състоянието на жилището и т.н., всичко това определя конкретната микросреда на семейството.

Семейството не е някаква статична и независимо съществуваща структура. То се влияе от контекста, в който се намира. Оpoznavането и анализът на контекста, който заобикаля и обуславя живота в семейството, ще предоставят важна информация за актуалното състояние и перспективите му за бъдещо развитие.

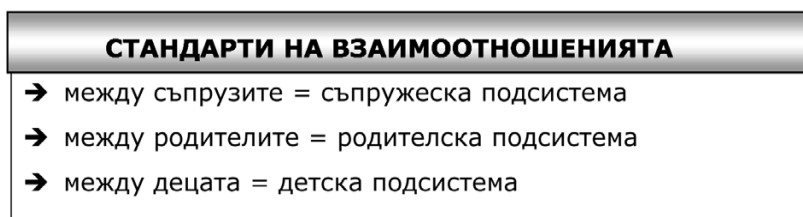
Семейството се адаптира към социалната реалност, обществото се променя от действието на новите закони, което на свой ред води до адаптация на семейството към новите реалности, генерирайки нови социални конфигурации, които стимулират появата на нови процеси на адаптация. В този процес семейството е подложено на двоен натиск:

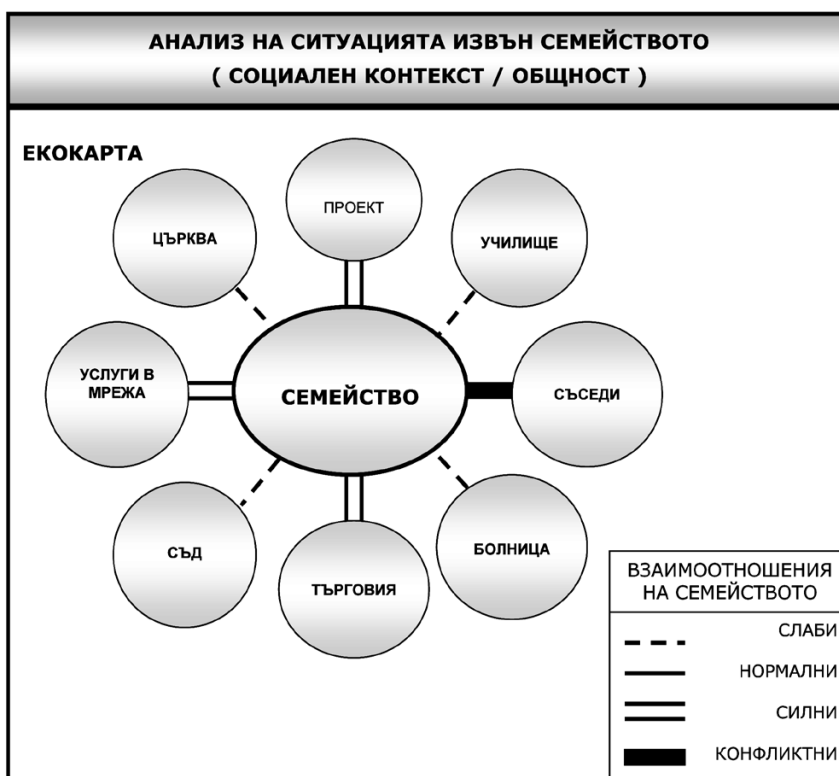
Външен натиск, влияещ върху семейството посредством обстоятелства, които пряко обуславят живота му, въпреки че са нещо обективно съществуващо по отношение на динамиката на отношенията вътре в него; вътрешен натиск, произтичащ от ситуациите, в които се намират отделните членове на семейството и които също влияят пряко на отношенията вътре в него и на самата семейна среда.

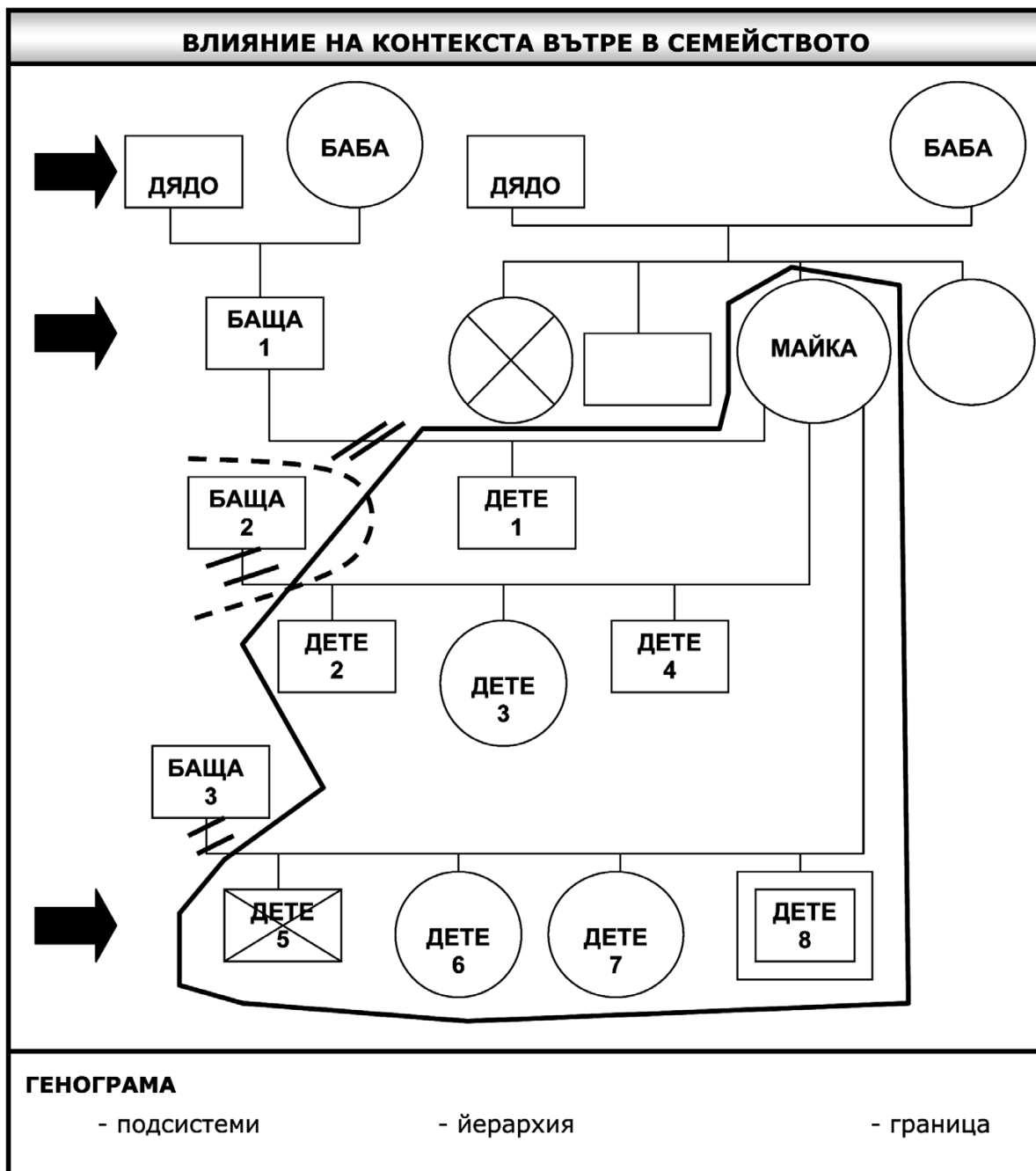
Семейството се структурира в зависимост от стандартите на взаимоотношенията, създаващи съответни подсистеми, така както е показано по-долу:

Някои от инструментите са особено важни за целите на всестрания анализ на реалности-те в дадено семейство. Така например **екокартата** описва и показва графично местоположението на семейството в неговия контекст, както и взаимоотношенията на семейството с цялостния контекст и с всеки един от неговите елементи:

Друг такъв инструмент е **генограмата**, даваща графично изображение на системата от отношения вътре в семейството. Тръгва се от идеята за генеалогичното дърво и значително се улеснява изучаването на семейството, неговата история, отношенията между отделните му членове в зависимост от поколенията, към които принадлежат, от възрастта им, от пола и от други променливи величини:

При определяне на стандартите на общуване вътре в семейството (за целта генограмата ще бъде от голяма полза) се натъкваме на схващането за кръга от общуващи страни, което преодолява бариерата на формулираната от Декарт причинно-следствена връзка и е в синхрон със схващането за разполагане в мрежа на отношенията и взаимоотношенията.

Комуникацията в рамките на семейството е кръгова. Тя е своеобразен континуум, тъй като кръгът няма начало и край. Системите на междуличностните отношения са самозахранващи се

схеми, в които и двете страни комуникират помежду си, влияят се и обуславят поведението си. Поведението на всеки човек се влияе от поведението на всички останали и от всеки член на така образуваната група. Разбирането на тези явления може да обясни ситуации, които обикновено изглеждат объркани и безпричинни.

Посредством дървовидния модел на генограмата може да се разпредели информацията за членовете на дадено семейство, дори ако е нужно, за взаимоотношенията им в течение на няколко поколения. Тя дава информация за сложните семейни стандарти. Освен това е добър източник на хипотези, когато трябва да се разбере как някой проблем влияе на семейството. И накрая, тя е карта, на която са кодирани потенциалните проблеми, които биха възникнали в семейството.

Генограмата улеснява запомнянето на имената, на поведенческите стандарти и на повтарящите се факти. Така тя подпомага социалния работник, който просто хвърля поглед и обхваща цялото семейство, може да изясни подсъзнателните аспекти и характеристиките на отношенията между неговите членове и в крайна сметка да изработи хипотеза за това, какво да се предприеме.

Освен интервютата в кабинетите на социалните работници друг важен инструмент за опознаване на семейството са домашните посещения. Характеристиките на жилището, разположението на помещенията в него, грижата за неговото поддържане и контекстът, в който то се намира, са обстоятелства, предоставящи много полезни сведения за изучаването и опознаването на реалния живот на дадено семейство.

В. Самотни или изоставени деца

Изоставянето на дете, и по-конкретно на дете в ранна възраст, е събитие, което изисква специално внимание.

Дете, което е било изоставено при раждането си или малко след това, може да бъде носител на потенциални проблеми, които трябва да се вземат под внимание от социалните работници при разработване на проекта за неговия по-нататъшен живот. Информацията за това, как точно детето е било изоставено, какви са били предпоставките и какво е преживяло, дава възможност да се вземат конкретни мерки.

Напускането на мястото, което детето е считало за свой дом, във всички случаи е тежко и травмиращо изживяване. Когато детето е много малко, това изживяване може дори да се окаже истинска емоционална "черна дупка", която да доведе до тежко разстройство на личността, траещо цял живот.

Изоставените в ранна възраст деца виждат в това потвърждение на тяхното усещане за реална опасност. То води до снижаване на прага на страха и до повишаване на себевъзприемането като своеобразна защита, даваща им възможност да усетят, че живеят.

Дори и изоставените при раждането си и отглеждани в специализирано заведение деца са изложени на рискове и увреждания.

Бременността съвсем не е период, в който плодът в майчината утроба не усеща нищо. В този период също има комуникация, има чувства и взаимни влияния. Ето защо е важно бременната жена да се грижи за себе си и да е обект на грижи както за физическото, така и за емоционалното си състояние. Важно е тя да се чувства обичана и да има добро самочувствие. Плодът не е някакъв непознат – той става субект.

Появата на бял свят е травма за новороденото и нейните последици са все още неизвестни. Знае се обаче, че липсата на стимули води до необратими последици. Ако новороденото е държано само на тъмно, то не би могло да развие зрението си.

Нужно е да се разгледат трите основни аспекта, отнасящи се до новороденото, а именно:

ТОВА, КОЕТО НОСИ В СЕБЕ СИ ↔ ТОВА, КОЕТО НАУЧАВА ↔ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯТА

Елементи, съставляващи личността му, които намират изражение и са повлияни от:

- преживявания през вътреутробния период
- способност да се справя с негативното въздействие на някои ситуации и обективни условия
- развитие на сетивата на новороденото, като от основно значение е то да бъде докосвано и галено, както и да му се говори.

При изоставянето си детето се чувства силно объркано. Реакцията му зависи от биологическата му възраст. Малките деца плачат, изпитват остри болки, чувстват се ужасно и не се успокояват. Във втората фаза, когато силата на плача намалява, детето привидно се успокоява и изглежда, че ще се приспособи към ситуацията, в която е изпаднало. Всъщност проблемът се увеличава, тъй като това, което детето възприема като незаслужено наказание, се интериоризира.

По-големите деца, които могат да се изразяват, имат прояви на силно чувство за вина.

Децата прибягват до помощта на въображението си. Убедени са, че този, който ги е изоставил (татко, мама...), ще се върне. Понякога при осиновяване детето възприема осиновителя си като изоставилия го биологичен баща, който се върнал, защото детето е пожелало това да стане. В този смисъл е много важно да не се смесват различните нива на реалността:

- Заобикаляща реалност: тази, която усещаме, контекстът около нас
- Вътрешна реалност: тази, която остава вътре във всеки един човек и представлява объркани спомени, желаниа и стремежи. За да се опознае, трябва да намери външен израз чрез поведение, символи и жестове, които е нужно да се тълкуват.

За да може да се даде адекватно тълкувание на поведението на детето, трябва да се събере цялата възможна информация и да се направи точно разграничение между обективната реалност и реалността, пресъздадена от детето.

Детето трябва да познава добре реалността, за да може да я приеме и да намери вътрешни сили да се справи с нея. Не бива да му се показва еднозначно къде е вината за ситуацията, в която то се намира. Трябва да му се даде възможност да се запознае с фактите, за да ги приеме и преодолее техните последици.

За превенцията на отказа на майката от новороденото си дете е особено важно да има психосоциални програми за подпомагане на майчинството, които да предоставят познания относно майчинските грижи и техниките за полагане на грижи за новородени.

Също така е много важно, в случай че майката изрази волята си да се раздели с детето, или че съществува риск да го изостави, работещите в АГ кабинетите, в родилните отделения на болничните заведения и в детските отделения на здравните центрове да съберат възможно най-голяма информация за майката, за бащата, за семейството в разширен състав, както и информация за протичането на бременността, с една дума, за всичко онова, което кара майката да повери детето си на закрилата на държавата.

Полицията, служителите на съдилищата и работещите в специализираните заведения за деца, от една страна, а от друга – лицата и роднините, които искат да поверят детето на държавата или на организация, осъществяваща неговата закрила, трябва да се опитат да съберат и да предадат на този, който поема отговорността за бъдещето на детето, цялата налична информация за семейството, за здравословното състояние и всички отнасящи се до детето обстоятелства след раждането му. Ако това не бъде направено своевременно, има риск завинаги да се загуби възможността да се разполага с такава информация.

Изключително важно е всички лица, осъществяващи контакт с майката или с лицето, което им поверява детето, или пък с детето, ако то вече може да говори, да се отнасят доброжелателно и с уважение, както и да разполагат с нужното време за установяване на диалог. Внимателният прием, оказан на лицата, довели детето, е от съществено значение за получаване на информация и за създаване на предпоставки за поддържане на отношения и в бъдеще.

Глава IV • Поддържане и укрепване на връзката с родното семейство на детето

Задържането на детето в родното му семейство е приоритетна задача, макар то да не е “идеалното” семейство или навичите и начинът на живот в него да се различават от тези на по-голямата част от населението. Целта на закрилата на детето не е в уеднаквяването на семейния живот с този на другите семейства, а в това, да му се даде възможност да се развива по-най-добрия за него начин в зависимост от обкръжаващата го конкретна реалност, важна част от която е неговото семейство.

Именно в семейството се създават най-добрите условия за оптималното развитие на детето и за установяването на трайни връзки с едно или повече лица, които да дават усещане за сигурност и защитеност.

В ситуациите, с които обикновено се сблъскваме, трябва да се направи всичко възможно детето да остане в родното си семейство. Това би могло да доведе до потенциални рискове, които, макар и да възпрепятстват цялостното развитие на детето, са от значение повече за неговото бъдеще, отколкото за проблемите в неговото настояще.

Когато в дадено семейство съществуват потенциално опасни за детето рискови фактори, които могат да доведат до неговото изоставяне, малтретиране или пренебрегване, трябва да се окаже психосоциална подкрепа на семейството, за да се засили влиянието на някои други фактори за закрила на детето в рамките на семейството и на неговия социален контекст, така че да се балансира или премахнат изцяло тези рискови фактори.

Рискът от навреждане на детето винаги съществува, независимо от това дали ще намери конкретна изява или не. Преди да решим, че нещо не може да се предотврати, трябва да направим всичко възможно да попречим детето да пострада, нещо повече – да се опитаме да променим условията му на живот, така че рискът да изчезне. Несъмнено е нужно да се оценят обективно потенциалните рискове, за да не се допусне детето да бъде изложено на опасност.

Дейността, провеждана от социалните работници, трябва да доведе до укрепване на връзките между членовете на семейството и да стимулира интегрирането на семейството в социалната общност, към която то принадлежи. Този метод е основополагащ в областта на социалната работа със семействата.

Трябва да се изхожда от убеждението, че социалният работник се основава на натрупания опит и на собствените си преживявания при вземане на решение как и по какъв начин да се постъпи. Отношението му към семейството е важен фактор за крайния резултат от дейността му независимо от приложния метод. Способността на социалния работник да се самоанализира и да се вслушва в това, което споделят с него, е несъмнено ценно качество.

Ако връзката между социалния работник и семейството се основава на взаимно уважение и доверие, това ще улесни цялостната дейност по оказване на подкрепа на семейството. Чрез контактите си със социалния работник то постепенно ще започне да се чувства прието и разбирано и при възможност ще оказва съдействие на процеса, целящ неговото подпомагане.

При работата със семейството трябва да се използват и допълнителни методи и техники, които в течение на процеса може да бъдат променяни. Те служат за организиране на последователността от контакти в зависимост от нуждите и целите, които се преследват при всяко конкретно семейство и при всяка конкретна ситуация.

Има два основни вида процеси. Първият е т.нар. "разсъдъчен" процес, при който се планира, организира и ръководи работата на група специалисти със семейството, докато вторият е т.н. "оперативен" процес, насочен към използване на най-подходящите професионални техники и ресурси за постигане на търсените резултати от работата на социалните работници със семействата.

ОПЕРАТИВЕН ПРОЦЕС	РАЗСЪДЪЧЕН ПРОЦЕС
<ul style="list-style-type: none"> ➔ Посещение в жилището на семейството ➔ Интервю ➔ Работа с група семейства ➔ Взаимодействие с мрежата за предоставяне на услуги ➔ Преоценка на финансовата помощ 	<ul style="list-style-type: none"> ➔ Използване на генограма и екокарта ➔ Системен надзор по време на изучаването на случая ➔ Заседания на групата специалисти ➔ Професионална квалификация

Посещение в жилището на семейството

- Позволява да се опознае семейството в неговата среда.
- Позволява да се установи контакт с членовете на семейството или със съжителстващите с него лица, които не желаят да бъдат интервюирани другаде.
- Помага да се разбере каква е социокултурната среда, в която живее семейството.
- Дава възможност на социалния работник да установи връзка с мрежата за предоставяне на социални услуги в района, в който живее семейството.

Интервю

- Може да се осъществи на различни места.
- Професионализмът на провеждащия интервюто социален работник е по-важен от условията, в които се провежда. Важно е той да бъде добре подготвен и да владее съответните техники, защото интервюто не може да се осъществи без предварителна подготовка и трябва да бъде структурирано така, че да отговаря на конкретните цели.
  - Интервютата могат да бъдат индивидуални или с цялото семейство, или пък всеки път с различни членове на семейството.
  - Не трябва да е единственият използван от социалния работник инструмент.
  - Трябва да се провежда с техники, които обективно са сравними с теоретичните познания на интервюиращия.

Работа с група семейства

- Това е инструмент с доказана голяма полза.
- Събира на едно място семейства със сходна история. Те взаимно се позовават и ползват натрупания опит.
  - Заедно се анализират чувствата, проявяващи се във всяка фаза на оказване на помощ от страна на социалните работници.
  - Обсъждат се теми от взаимен интерес.

- Включва семейства с различна социална принадлежност и ги поощрява към по-добро интегриране със съответната социална група.
- Поощрява образуването на независими от общността групи и сдружения.
- Като работен инструментариум се използва създаване на динамика на отношенията в групата, общи дискусии, дебати и т.н. Нужно е да се разполага с аудио-визуални средства (видеоматериали, слайдове, музика и т.н.).

Всеки етап от този процес изисква прилагането на конкретни техники. В зависимост от ситуацията може да се наложи семейството да бъде интервюирано в социалната служба. В други случаи социалният работник посещава жилището на семейството, като интервюто е съпроводено с оказването на помощ и подкрепа. От стратегическо значение е в даден момент семейството да се привлече към вече създадената група от семейства и да се наблюдават социалните взаимоотношения.

Социалният работник трябва да усети кой е най-подходящият момент за прилагане на най-адекватния стратегически метод, позволяващ му да продължи работата си. Данните, с които разполага, за да реши кой метод да приложи, се получават посредством събраната и проверена информация, проверката на поставената "диагноза" на семейството, изучаването на стандартите на отношенията в семейната система и ясното определяне на целите на провежданата дейност.

Със семейството трябва да се постигне договореност или споразумение относно целите, които трябва да се постигнат и сроковете за тяхното осъществяване. Желателно е всичко това да се отрази в писмена форма, така че да се получи документ, който да играе важна роля за повишаване на чувството за отговорност на семейството.

В работата със семействата трябва да се отдава важна роля на интердисциплинарното сътрудничество, обединяващо дейността на социалните работници, психолозите и юристите, тъй като то дава по-пълна картина на ситуацията и процесите, които могат да възникнат.

Групата специалисти трябва да реши каква да е последователността на етапите в цялостния процес по време на заседанията, на които се разглеждат случаите и конкретните техники, с които ще бъдат най-добре постигнати съответните стратегически цели.

Времето, което трябва да се посвети на дадено семейство, не е ограничено и зависи от ситуацията. Конкретните цели, отнасящи се до всяко отделно семейство и зависещи от условията, в които трябва да се изграждат определени взаимоотношения, се включват в главната цел, а именно – детето да остане при своето семейство. Ето защо всички цели трябва гъвкаво да се променят в зависимост от настъпилата промяна на парадигмата за работа в помощ на семейството:

Преишна	промяна	Актуална
Социалният работник поема отговорността за детето	X	Социалният работник създава контекст с оглед на това семейството да поеме отговорността за детето
Детето постъпва в специализирано заведение	X	Вяра в компетентността на семейството
Мерки за лечение на детето	X	Превенция
Предоставяне на финансова помощ	X	Финансовата помощ се предоставя, за да стартира процесът на преобразуване на семейството

Започвайки от признаването на способността на семейството да се променя, както и от евентуалното предоставяне на познания относно по-доброто полагане на грижи за неговите членове, впоследствие се стимулира процесът на съдържателно обогатяване, водещ до повишаване на чувството за отговорност, оптимизация на взаимоотношенията и подобряване на ежедневните грижи за детето.

Вътрешният потенциал на семейството трябва да намери голяма обществена подкрепа, за да може то да разреши съществуващите в него конфликти. Тази подкрепа не бива да бъде оказвана, спазвайки предишните критерии, а трябва да акцентира върху самостоятелността на семейството като социална група, върху ресурсите и силните му страни, върху способността му за закриля своите членове.

Тази методология се основава върху превантивните дейности, насочени към повишаване на защитните сили на самото семейство и действа в следните две насоки: изграждане на вътрешен капацитет (укрепване) и оказване на помощ отвън (социална подкрепа). Те трябва хармонично да се съчетават, така че в крайна сметка да се получи обратното съотношение: семейство с по-голям вътрешен капацитет – по-малка нужда от предоставяна отвън социална подкрепа.

СЪОТНОШЕНИЕ МЕЖДУ КОМПЕТЕНЦИИТЕ НА СЕМЕЙСТВОТО И СОЦИАЛНАТА ПОДКРЕПА

“Укрепването” на семейството се осъществява посредством взаимодействието между специализираната подкрепа, оказвана от социалните служби, и ръста на компетенциите на семейството.

Именно тази новопридобита “сила” на семейството, плод на системна и строго издържана методика на въздействие от страна на социалните работници, дава възможност да се избегне изоставянето на детето или поставянето му в затруднено положение, тъй като самото семейство премахва рисковата ситуация, в която то би могло да се окаже. Така се подпомага запазването на сплотеността на семейството в името на върховенството на интересите на детето.

Глава V • Гарантиране на защитна процедура (съдебна закрила) в полза на детето

A. Съдебна процедура

Към защитна процедура (съдебна закрила) в полза на детето трябва да се прибегва всеки път, когато сме изправени пред тежка недееспособност на родителите или на лицата, натоварени да се грижат за детето.

Целта на защитната процедура е да се даде пълна възможност на детето да упражнява правата си, да удовлетворява потребностите си и да достигне нужното ниво на развитие на своята личност.

По същество защитната процедура е средство за съдебна закрила на детето, чиито права са отречени, нарушени или несправедливо ограничени. Следователно тя е нужна за гарантиране на физическото, психическото, емоционалното и интелектуалното развитие на детето.

Когато родителите (или лицата, които ги заместват) не полагат достатъчни грижи за отглеждането на детето и с това пречат на цялостното му развитие и го поставят в риск,

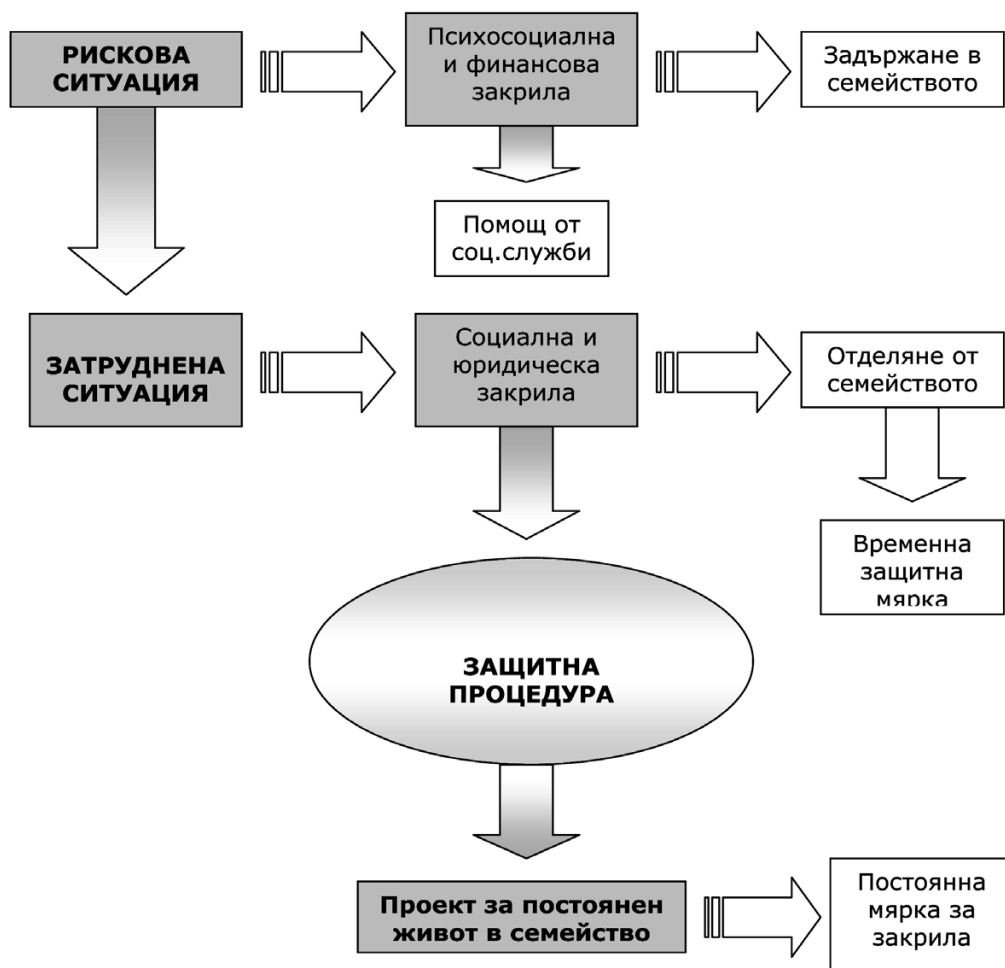
законите и компетентните власти са длъжни да гарантират подходящи мерки за закрила на детето, така че то да упражни правото си да получава грижи. Това може да стане или чрез укрепване на семейството посредством оказване на помощ от психосоциално и финансово естество, или, ако тази помощ се окаже неефективна, чрез мерки, осигуряващи на детето постоянно алтернативно семейство, което да гарантира пълното упражняване на правата му и развитието на потенциалните му възможности, така както е регламентирано в международните конвенции.

Защитната процедура трябва да се активира незабавно, след като се констатира, че детето се намира в риск. В нейните рамки трябва да се определят причините, довели до такава ситуация, с оглед прилагането на съдебни мерки, допринасящи за тяхното отстраняване, както и да се разработи проект за трайно настаняване на детето в алтернативно семейство.

Най-често поведението, водещо до тази мярка за закрила на детето, е измежду изброените по-долу:

- Изоставяне на детето
- Малтретиране
- Сексуално насилие
- Прояви на небрежност в грижите за детето.

СЪОТНОШЕНИЕ МЕЖДУ СИТУАЦИЯТА, В КОЯТО СЕ НАМИРА ДЕТЕТО И ПРЕДЛАГАНАТА ЗАКРИЛА

Защитните процедури трябва да бъдат осъществявани от административните или съдебните държавни власти в съответствие с националното законодателство, тъй като по време на тяхното осъществяване трябва да се вземат решения, отнасящи се до юридическата ситуация на засегнатите от процедурите лица, които често не съвпадат с техните желания. Ето защо тези мерки трябва да дават адекватни процесуални гаранции на заинтересуваните лица, и особено на детето, което трябва да бъде изслушано и чието мнение по възможност трябва да се има предвид.

Защитната процедура цели, въз основа на задълбоченото запознанство с реалната ситуация на детето, да се формализира от правна гледна точка един стабилен проект за неговия бъдещ живот в духа на върховенството на интересите на детето. Ето защо е важно да се разгледат всички медицински и психосоциални аспекти, така че евентуалното съдебно решение да отговаря в най-голяма степен на реалната ситуация, в която се намира детето (персонализиране на мерките).

Служителите на съда, които осъществяват защитната процедура, трябва да съберат цялата интересоваща ги социална, медицинска и психологическа информация, както и сведения за образованието и възпитанието на детето. Трябва да се запознаят обстойно със семейната среда на детето, като се започне от родителите, членовете на разширения състав на семейството му, роднини, съседи и други хора, които могат да съобщят важни данни за детето. За целта от особена важност са психосоциалното и медицинското изследване, на които е посветена глава I, точка Б на настоящия раздел.

За предпочитане е решенията да бъдат взимани от колективни органи, чиито членове да са специалисти в различни области и да са натрупали разнообразен опит в своята област. Във всеки случай, решенията трябва да се основават на изготвените от специалистите доклади.

Защитната процедура може да доведе до вземането на различни решения, като например:

- Да се отдели детето от семейството му или да се формализира отделянето му, ако то вече е направено по спешност или поради това, че детето е било изоставено.
- Да се вземе решение относно прилагането на временна мярка.
- Да се вземат адекватни законови мерки, за да може на детето да се предостави възможност за постоянен живот в семейство.

Б. Отделяне на детето от семейната му среда

Защитните процедури често изискват да се вземат бързи решения, тъй като в противен случай, може да възникнат вредни за детето последици, които ще продължат във времето или ще се проявят в определен момент.

Това се налага, когато сме изправени пред:

- тежки случаи на малтретиране;
- потвърдени случаи на сексуално насилие;
- прояви на небрежност, които могат да изложат на опасност живота на детето.

В редица случаи събитията, пораждащи такива ситуации, не са много ясни и техните емоционални или психологически последици не се забелязват веднага. Това са действия, които не излагат на опасност живота на детето, макар че му нанасят понякога непоправими вреди, ограничавайки възможностите за развитие на неговата личност.

Кога да се вземе решение относно отделянето на детето от семейството

Изоставяне

Злоупотреба

Физическо насилие

Небрежност

Психологическо насилие

И в тези случаи върховенството на интересите на детето налага да се действа бързо и ефективно при вземане на съответните решения. Отделянето на детето от неговото семейство е много крайна мярка, но когато се стигне до убеждението, че е наложителна, тя трябва да се приложи незабавно.

Нужно е да се вземе предвид следното:

1) Отделянето на детето от неспособни за неговото отглеждане родители осигурява психическа закрила на детето, но тази мярка сама по себе си не допринася за премахването на психическото затормозяване, породено у детето от травмата, която е понесло, преди да бъде отделено от родителите си.

2) Отделянето на детето от семейството му, дори и когато полаганите за него грижи не са били достатъчни или то е било малтретирано, може да нанесе допълнителна травма, ако не бъде придружено от конкретно психологическо въздействие. То трябва да цели детето да пре-работи в себе си изживяното или неизживяното в родното му семейство още преди отделянето му от него и поверяването му на специализирано детско заведение или на друго семейство.

3) Липсата на подходящо емоционално дистанциране между социалните работници и родителите може да доведе до сериозни трудности. Важно е всички възрастни, които работят с детето да изпитват максимално уважение към родителите му, **без обаче да забравят, че приоритетната им цел е да защитят върховенството на интересите на детето.**

**Променливи величини, влияещи в момента на отделянето на детето
от семейството**

- Емоционалният характер на привързаността към главната фигура (майка или баща, или друг възрастен)
- Възрастта на детето към момента на отделянето му от семейството
- Продължителността на отделянето от семейството
- Емоционалната нагласа на лицето, заместващо родителите
- Обстоятелствата около отделянето на детето от семейството (внезапно или постепенно)

Когато трябва да се прецени дали детето да се отдели от семейната среда, трябва да се вземе предвид важността на изискването да му се осигури "нормално" съществуване. Трябва да се отчетат четири основни цели:

– Доброто състояние на интелекта: детето не трябва да забавя интелектуалното си развитие, като при това трябва да му се даде възможност да навакса евентуалното си забавено развитие към момента на отделянето му от семейството (трябва да достигне адекватното за възрастта си ниво на самостоятелност).

– Социална интеграция: детето трябва да може да живее в група, състояща се от деца на неговата възраст.

– Превес на положителната емоционална нагласа у детето: към себе си и към другите, като не позволява някой да го унищожи като личност.

– Изтъкване на компетентността на семейството му: детето трябва да развие уменията си да се опира на здравето и положителното у своите родители, дори то да е ограничено, а не да се остави да бъде травмирано от патологичните им черти, които все пак трябва да осъзнае.

С постигането на тези цели детето няма да бъде дезориентирано, ако му се наложи да изживее евентуално отделяне от своето семейство.

В някои случаи проблемът не е в самото отделяне, а в напразно изгубеното време до момента, в който се взема такова решение, например, когато дълго сме изчаквали и детето е поне-сло силни и повтарящи се травми. Ако допуснем това, ще ограничим възможностите за негово-то физическо и психическо възстановяване.

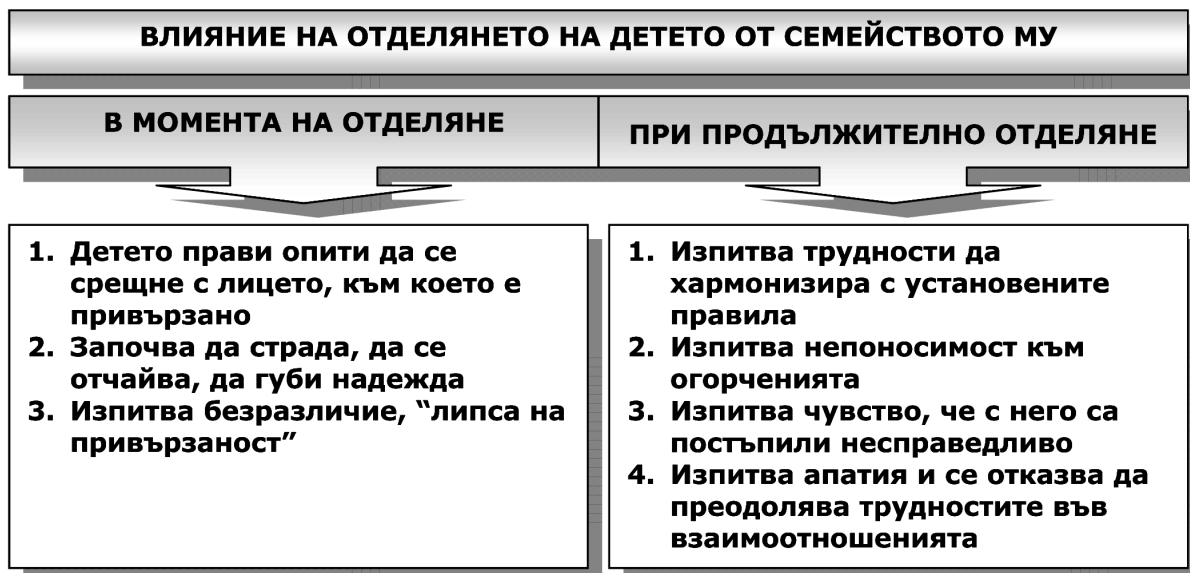
Продължителният период на съмнения преди вземането на решение ще доведе до отрицателни ефекти и те ще бъдат толкова по-големи, колкото по-малко е самото дете.

За по-лесното вземане на решение трябва да си зададем няколко въпроса, чиито отговори, оценени през призмата на върховенството на интересите на детето, ще ни помогнат да преодолеем съмненията:

- Кои са приоритетните потребности на детето и как могат да бъдат задоволени?
- Какво е било направено и какви ресурси са били използвани до този момент и какви резултати са постигнати?
  - С какво ще се подобри положението на детето, като бъде отделено от семейството?
  - Какво са цели с отделянето на детето от семейството му?
  - Възможно ли е да се използват алтернативни решения, без детето да бъде излагано на рискове?
  - Възползвали ли сме се от всички възможни полезни ресурси?
  - Можем ли да направим план-график за действията, с които искаме да постигнем целта?

- Какво мислят детето и семейството му за неговото отделяне от семейството?
- Какви непосредствени задачи трябва да решим, за да гарантираме доброто физическо и психическо състояние на детето?

След като детето е отделено от семейството му, времето има основно значение за възстановяването на неговото здраве и самочувствие. На таблицата по-горе е показано как винаги болезненото за детето въздействие от отделянето от родното му семейство има някои непосредствени изяви, които се засилват с течение на времето. Ако отделянето продължава твърде дълго или стане постоянно, не само че първоначалното отрицателно въздействие се задълбочава, но и могат да се появят нови изяви на непоносимост и страдание. Оттук произтича необходимостта бързо да се намери постоянно решение за отглеждане и възпитание на детето. Единствено реинтеграцията му в родното семейство или настаняването му за постоянно в алтернативно семейство дават възможност на детето да възстанови емоционалното си равновесие и благоприятват процеса на развитие на неговата личност.

Глава VI • Временни мерки за закрила на детето

Поверяването на детето за отглеждане в частно или държавно специализирано заведение или в семейство не е "проект за бъдещ живот", "стабилен план". Тези мерки могат да бъдат част от проекта за бъдещия живот на детето, но не и крайна цел. Те са временни мерки, които трябва да се предприемат, когато детето е изоставено или се намира в риск (малтретиране, небрежност, недостатъчно хранене, недостиг на емоционални и социални връзки, експлоатация или злоупотреба, епизоди на насилие, породени от употреба на наркотици или от психични заболявания на лицата, с които то живее и т.н.), поради което то трябва да бъде отделено от родното си семейство. Вече видяхме, че до такова решение трябва да се стига единствено когато това се налага от тежката ситуация на детето или от сериозността на уврежданията, които е понесло. Тези мерки са преход към настаняването му в семейство за постоянно (реинтеграция в родното семейство или осиновяване).

А.– Специализирани детски заведения

А-1) Поверяване на детето за отглеждане в детско заведение: временна мярка, която трябва да се прилага само в изключителни случаи.

В редица страни се констатира, че в наши дни поверяването на детето за отглеждане в специализирано детско заведение е най-често използваната мярка за неговата закрила. Обаче

няма съмнение, и това е признато на международно ниво и се утвърждава от международните конвенции, че семейството е най-подходящата среда за развитие на детето. **Постъпването му в детско заведение е най-нежеланата мярка за закрила, особено когато престоят на детето е продължителен.**

Трябва да се обсъди сериозно дали е нужно да се създават нови специализирани детски заведения, които във всички случаи трябва да се използват само за предоставяне на по-добри условия за живот на временно поверените за отглеждане деца. Предварително трябва да се изработи проект за бъдещия живот на детето, който да бъде одобрен от компетентните власти с убедеността, че той е издържан в духа на върховенството на интересите на детето, постулат, възприет в глобалната политика по отношение на детето и семейството (разгледана в Глава III на втори раздел). От друга страна, компетентните власти трябва периодично да правят оценка на състоянието на специализираните детски заведения от гледна точка на това, доколко те опазват и гарантират върховенството на интересите на детето, и да вземат съответните решения.

Във всички случаи поверяването на детето за отглеждане в детско заведение трябва да е само временна мярка, преходен етап, подготвящ завръщането на детето в семейството (на първо място неговото родно семейство и само като алтернатива – приемно семейство). То не бива да се разглежда като преходен период, след който детето да бъде преместено в друго такова заведение. С изключение само на случаите, когато това е в интерес на детето (определени видове специализирани детски заведения дават по-добър отговор на потребностите на деца, изискващи специални грижи, или на деца, които поради изживените от тях травми не могат на се реинтегрират в семейството си), поверяването на детето за отглеждане в детско заведение не трябва да бъде дългосрочно решение за него. Малолетен, който излиза от такова заведение на възраст 14 или 16 години, без семейни и социални връзки, без нужната социализация, без подкрепа, е изоставен сам на себе си в общество, което слабо познава и ще има трудности да се интегрира в него, да си създаде семейство и да не повтаря спрямо собствените си деца поведението, на което е станал жертва.

В редица страни, за да се оптимизира закрилата на детето, **трябва да се направят сериозни усилия** в следните две направления:

– Да се гарантира, че **ниито едно дете няма да остане в детското заведение по-дълго време от необходимото.** Осъществяването на временното, а впоследствие на постоянното му настаняване в семейство трябва да е главната цел на властите, натоварени със закрилата на детето.

– Да се гарантира, че по време на **престоя в детското заведение,** когато такова решение е неизбежно, на детето ще се осигури **среда, възможно най-близка до семейната, и че към него ще се прилага индивидуален подход. Всяка дейност в тази насока трябва да се основава на върховенството на интересите на детето.**

Например, неприемливо е децата да бъдат отглеждани в специализирано заведение само за да се осигурят работни места за персонала. То трябва да бъде в услуга на децата, а не децата да бъдат в услуга на детското заведение. За да не пречи персоналетът на усилията детето да напусне заведението и да бъде настанено в семейство, съответните власти трябва да планират преразпределяне на персонала и включването му в програмите за реинтеграция на детето в семейната среда, в програмите за подпомагане на семействата и в програмите за превенция на ситуации, пораждащи затруднения в семейството. Също така е неприемливо да се подлага на съмнение благотворното влияние, което има осигуряването на семейство на детето посредством неговото осиновяване, и да се изтъква, че и детското заведение има “семеен” характер. Колкото и добро да е, то никога не може да предложи себеотдаване, каквото предлагат родителите (те никога не си вземат отпуск от изпълнението на своите задължения за разлика от персонала на детското заведение), което, освен всичко друго, е и дългосрочно (ангажиментите

на родителите не приключват с навършването на пълнолетие на техните деца, както става с ангажиментите на персонала от детското заведение).

A-2) Мерки, които трябва да се спазват при постъпването и първоначалния период от престоя на детето в детско заведение

• Бързо да се изясни и анализира състоянието на детето и състоянието на неговото семейство

Компетентните власти са отговорни и трябва да контролират провеждането на своевременно анализ на състоянието на детето и на неговото семейство, така че да се потърсят адекватни мерки за закрила на детето в семейна среда. За целта е важно да се извърши медицински и психосоциален преглед на детето, както и да се проучи състоянието на неговото семейство, така както е описано в Глава I на настоящия раздел.

Успоредно с това трябва да се състави лично досие на детето със сведения за неговата самоличност и актуалното местопребиваване на родителите и членовете на разширения състав на семейството му. Когато не разполагаме с такива сведения, трябва активно да ги издирим, като при нужда се обърнем за съдействие към полицията. Недопустимо е ръководителите на детските заведения и на местните социални служби да не направят всичко възможно за издирване на точния адрес на семейството на детето.

Личното досие трябва да съпътства детето при преместването му от едно в друго специализирано детско заведение.

В случай че детето бъде предоставено на закрилата на трети лица (неправителствена организация), е препоръчително да бъде изготвена "книга за живота", съдържаща сведения за неговото физическо и интелектуално развитие, и важни за него преживявания през различните етапи от живота му. Тази книга или тетрадка ще бъде своеобразна памет за детството му и ще го придружава не само през този период на живота му, но и в неговото юношество и зряла възраст. Освен това тя ще бъде ценен източник на информация за семейството, което ще го приеме за постоянно (неговото родно или алтернативно семейство). В края на настоящата глава (A-3) предоставяме някои съвети за изготвянето на този важен инструмент.

• Поощряване на поддържането на връзки между детето и неговото родно семейство

– Отношения между социалните работници и родното семейство на детето

Тръгвайки от разсъждението, че престоят на детето в специализирано детско заведение е преходен етап, подготвящ завръщането му в родното семейство, трябва да се обърща специално внимание на отношенията между ръководителите на заведението и другите социални работници с родното семейство на детето, както и на участието на семейството във вземането на решения, отнасящи се до детето. На първо място е важно персоналът на детското заведение да се отнася с уважение към родителите на детето и да избягва каквито и да било пренебрежителни квалификации за него. Що се отнася до работата с родителите, социалните работници трябва внимателно да ги наблюдават, за да разберат доколко са способни да полагат конкретни грижи за своето дете или поне да вземат присърце неговото бъдещо развитие, макар детето да е далече от тях. Това е от основно значение за детето, на което, ако се наложи, трябва всичко да се обясни.

Следователно, **когато родителите доведат детето в специализираното заведение, те трябва да бъдат приети лично от ръководителя на заведението и той трябва да има внимателно и любезно отношение към тях. Конкретното психосоциално подпомагане започва именно от този момент**, особено що се отнася до изясняване на причините, довели до тяхната молба детето им да бъде прието в заведението, както и до търсенето на алтернативи в рамките на семейството. (Дядо и баба или някоя от лелите не могат ли да се грижат временно за

детето? Отпускането на социални помощи няма ли да им помогне да задържат детето?) Винаги, когато е възможно, е желателно да се изготви своеобразен “договор” със семейството, в който да се определи максималният престой на детето в специализираното заведение, през който да се изготви проект за неговото реинтегриране в семейството.

– Отношение на детето с неговото родно семейство

С изключение на случаите, в които има безспорни противопоказания поради опасност от нарушаване на физическата и психоемоционалната цялост на детето, е много важно **да се поощрява запазването на контактите на детето с неговите родители, като им се осигури възможност да го посещават в детското заведение. Срещите трябва да се провеждат в подходящо помещение, така че родителите да остават насаме с детето. Възможно е също да се организират** посещения на детето в дома на родителите. Трябва да се направи така, че от правилника на специализираното заведение да бъдат премахнати ограниченията относно посещенията на родителите, когато тези ограничения не са оправдани и не са в интерес на детето, като например забрана за посещения през определени дни от месеца или задължително присъствие на членове от персонала на заведението по време на посещенията, или пък забрана за носене на подаръци на детето и т.н.

Ако след известен престой на детето в заведението (той може да бъде различен в зависимост от конкретната ситуация, като решението за неговата продължителност трябва бъде взето в екип) не е възможно да се пристъпи към реинтеграция на детето в родното му семейство, специалистите трябва да разгледат варианта за осиновяването му и да извършат необходимите за това постъпки (получаване на декларация за съгласие за осиновяване от родителите). С изключение на някои специфични случаи, поверяването на детето на друго семейство, в което да бъде отглеждано постоянно, е за предпочитане пред алтернативата то да бъде предоставено за временно отглеждане и възпитание или пред оставането му в специализираното детско заведение. Определяйки разумния период, в който това може да стане, трябва да се има предвид, че за детето времето е от голямо значение, както и това, че възрастта му играе определяща роля. Шест месеца са половината от живота на едногодишното дете. Именно в първите месеци и години се установяват емоционални връзки, трупата се опит във взаимоотношенията, полагат се основите на познавателния процес, и всичко това ще даде отражение върху целия бъдещ живот на детето.

Независимо от възрастта на детето всички решения, проекти и мерки трябва да му бъдат съобщени и разяснени. Трябва на детето да се даде възможност да изрази своите виждания, емоции и чувства. В противен случай детето не ще може да прояви разбиране и ще страда за това и за всичко, с което ще се трябва да се раздели. Ще си помисли, че го третират като предмет и няма да може да се впише и в най-добрите проекти, които ще бъдат изготвени за неговия бъдещ живот.

• Придаване на “семеен” и/или индивидуализиран характер на престоя на детето в специализираното заведение

Социалните работници са отговорни за това, да осигурят на детето по време на неговия престой в специализираното заведение условия, възможно най-близки до семейната среда, и да прилагат към него възможно най-индивидуализиран подход с оглед на хармоничното му развитие. Въз основа на натрупания в цял свят положителен опит в тази насока могат да се разгледат различни възможности.

Например, има заведения или групи заведения с “вертикална” или семейна организация на дейността. Те приемат ограничен брой деца от двата пола, при това на различна възраст. Този организационен подход, сходен с организацията на едно семейство, е доста приемлив, защото не допуска разделянето на братята от сестрите им и прехвърлянето на децата в друго заведение след навършване на определена възраст. Все пак, трябва да се направи всичко възможно

за преодоляване на някои трудни ситуации, констатирани в такъв род заведения. 1) Условието в тези заведения трябва да са възможно най-скромни и да наподобяват условията за живот на повечето семейства в общността. Родителите не трябва да имат повод да изоставят детето си заради съществуващите по-добри условия от тези в родния му дом. 2) Винаги трябва да се помни, че престоят на детето в подобно заведение е само временна мярка. Специализираното заведение не осигурява на детето постоянно "семейство". Персоналът не бива да смята децата за "свои собствени". В тези случаи за предпочитане е осиновяването на децата, тъй като то гарантира на детето стабилност (за цял живот) и благото (в повечето случаи) да има баща и майка.

Специализираните детски заведения трябва да полагат индивидуални грижи за всяко дете, без обаче персоналът да дава израз на емоциите си. Напротив, трябва да се прави така, че детето да се чувства сигурно, да е обект на конструктивно уважение, да се поощрява и подготвя за реинтеграция в родното му или в алтернативно семейство. Трябва се да контролира доколко персоналът прилага индивидуален подход към всяко дете и доколко отношението му към него е доброжелателно и внимателно, но да не се допуска детето да бъде обърквано. Възпитателките не са неговата майка или леля и те не могат да си "присвояват" детето, защото в противен случай напускането на дома би било твърде мъчително за него изживяване. Директорът на заведението и психологът, ако има такъв, играят важна роля за подпомагане на персонала да има положително и топло отношение към децата, но същевременно да спазва определена дистанция.

Добре е сред персонала на заведението да се определят хората, които постоянно да се грижат за дадена група деца, така че всяко дете в групата да има свой постоянен референт. Също така трябва да бъде определено кой ще води медицинското и психосоциалното проучване и кой ще поддържа контакт с родителите, за да не се допуска бездействие поради неясното дефиниране на задачите.

Във връзка с последните две точки е интересен опитът на заведението "Локци" в Унгария (CSESSEMOOTTHONOK PIKLER, Lyczy-Lajos Utca 3, 1022 Budapest, Hungria – fax +36 1 2124438 – Препоръчителен текст: "Le maternage insolite" – Myriam David y Geneviève Appell, Ed. Scarabée, France.)

• Работа за гарантиране на уважението към всяко дете

При работа с децата не може да има дискриминация тъй като всяко дете е също толкова ценно, колкото и всяко друго.

Всяко дете си има име и има право да бъде назовавано със своето име. Не е добре децата да бъдат назовавани с някое нарицателно или колективно име.

Детската група трябва да се съобразява със специфичните особености на всеки свой член. Трябва да се осигури възможност на всяко дете да има индивидуална връзка с възрастните, и по-конкретно с възрастния, който е негов референт.

Недопустимо е към детето да се отнасяме като с предмет. Основните грижи (хранене, лична хигиена и др.) трябва да се полагат внимателно и индивидуализирано към всяко дете и да се използват като повод за установяване на междуличностни отношения (думи, усмивки, милувки...). Всички деца, особено тези, които са били пренебрегвани в първите месеци или години от живота им, се повлияват отлично от масажа. **Детето не може да бъде подлагано на малтретиране.** Ако самото дете е агресивно, лицата, полагащи грижи за него, не трябва да отговарят с агресия или, още по-добре, трябва да му помогнат да се успокои, прилагайки поведенчески техники и техники на вербална комуникация, и едва впоследствие да започнат диалог с детето в рамките на възможното. Вербалното и психическото насилие водят до също толкова отрицателни последици, колкото и физическото насилие, поради което трябва да бъдат забранени.

Персоналът не трябва да говори за детето като за "случай" или да го идентифицира посредством поставената му диагноза. Напротив, трябва да говори за него като за човек, който има редица силни страни.

Персоналът на специализираното детско заведение трябва да се приспособи към ритъма на живот на децата, а не да им налага собствения си ритъм на живот.

При работата с детето е важно да се отчитат последиците от изживените от него травми и неговата способност да разбира и помни дадената му по този повод информация.

Освен това лицата, работещи с детето, трябва:

– Да изслушват детето и неговите послания относно начина, по който то възприема казаното, особено обясненията защо вече не живее със своите родители.

– Да искат коментар от детето, въз основа на който да установят дали то е разбрало казаното.

– Да дават възможност на детето да обсъжда с тях някои въпроси.

– Да дават възможност на детето да изразява чувствата си или пък да създават поводи за това.

– Да укрепват позитивните нагласи на детето.

– Да комуникират с детето, използвайки лесноразбираем за него език (в зависимост от възрастта и нивото му на възприемане).

– Да използват за целта инструменти, като например рисунки, снимки, лични вещи на детето, игри с човешки фигурки (или просто с парчета дърво, представляващи най-важните за детето хора: майка, баща, брат, сестра, дядо, баба, самото дете...) и т.н.

Обзавеждането и украсата на помещенията, в които пребивават децата, трябва да бъдат направени по възможност с тяхна помощ, така че да възпроизвеждат семейната обстановка, уют на дома. Всяко дете се нуждае от предмети и пространство, колкото и малко да е то, за своя лична употреба (шкафче, гардеробче или част от гардероб).

• **Детското заведение да е отворено към външния свят**

За да се стимулира развитието и социализацията на децата, така че да са подготвени за бъдещото им напускане на заведението, трябва да се умножават и разнообразяват дейностите и контактите, да се поощрява отварянето на специализираното детско заведение към семействата на отглежданите в него деца и към заобикалящото го общество. Интересите на детето налагат възможно най-непосредствената му интеграция в "нормалния" живот.

• **Напускане на детското заведение: програми за самостоятелен живот**

Жизнено важно е да се търсят решения за отглежданите в заведението деца, чиято възраст е между 14 и 18 години. Те не трябва наново да бъдат "изоставени" и "спуснати" без никаква подкрепа в обществото. Тяхната реинтеграция трябва да бъде постепенно подготвяна (професионално обучение и подготовка относно проблемите, с които ще се сблъскат), проследявана и подкрепяна. Това е в интерес на младите хора и на обществото, част от което ще станат.

А-3) Книга за живота на детето

От момента, в който детето постъпва в специализирано детско заведение, с оглед то да запази спомен за преживяното, от изключителна полза за него и за семейството му – родно или алтернативно – е да се води книга за неговия живот, в която да се отразят неговата история и подробности от неговото развитие.

Общи цели

– Да се предостави на детето хронологията на неговия живот;

– Да се предостави на осиновителите му (или на лицата, грижещи се дълго време за него) инструмент, посредством който те лесно да се запознаят с всички аспекти на историята и живота му преди идването му в семейството.

Специфични цели

Да се помогне на детето:

– да узнае историята и миналото си и особено сведенията за родното си семейство;

- да знае откъде идва, за да развие чувството си за идентичност;
- да разбере защо е било отделено от родното си семейство и кой се е грижил за него, преди да започне да живее в семейството на осиновителите си;
- да познава точните измерения на своето минало.

Препоръки относно воденето на книгата за живота

- книгата за живота на детето принадлежи на самото дете, поради което трябва да му се осигури достъп до нея винаги, когато поиска;
- тя трябва да бъде водена от социалния работник към детското заведение с помощта на лицата, които пряко се грижат за детето;
- в нея трябва да има снимки на детето, на биологичните му родители (по възможност), на лицата, изиграли някаква роля в живота му (снимки на хората, които са се грижили за него, на най-добрите му приятели), както и на местата, в които е живяло (спалното помещение, стаята за игри, класната стая...);
- биологичските родители, баби или дядовци, понякога имат желание да допринесат за събирането на информацията, отразявана в книгата за живота на детето. Всеки път, когато те изявят такова желание, трябва да бъдат окуражавани от работещите в детското заведение;
- всички важни документи на детето (акт за раждане, кръщелно свидетелство...) могат да бъдат ксерокопирани и включени в книгата. Освен това може да се направи генеалогично дърво с имената на членовете на биологичното семейство на детето (предоставени от родителите му, ако това изобщо е възможно). Осиновителите впоследствие ще допълнят дървото с тяхната генеалогия;
- цялата информация, всички събрани документи относно деня, в който детето се е родило (информация за това, какво е било времето, ксерокопия на първата страница на ежедневник от същата дата, опознавателната гривничка, която му е била сложена в родилното отделение...) трябва да бъдат грижливо съхранявани и включени в книгата за живота на детето;
- същевременно трябва да се отрази възможно най-пълната информация относно развитието на детето и живота му в детското заведение, например, кога за пръв път се е усмихнало, кога е седнало, кога е проходило, кога е проговорило, кога е първата дума, която е произнесло и т.н.;
- в книгата могат да се включат някои рисунки на детето;
- трябва да се запазят копия от снимките (с имена и дати) и копия от цялата информация, отразена в книгата и в медицинския картон на детето.

Формат

Книгата за живота на детето трябва да е така замислена, че да може лесно да се актуализира и допълва с информация за неговото развитие и живот. Може би е по-добре осиновителите да започнат да включват информация, документи, техни снимки и снимки на тяхното семейство от обратната страна на книгата, като по този начин ясно ще бъде показан двойният произход на детето.

Общи препоръки

Степента на участие на детето във воденето на книгата за неговия живот зависи много от нивото на емоционалното му развитие и от начина, по който се е интегрирало в средата, в която живее в дадения момент.

Желателно е детето да разглежда книгата за живота си заедно с някой възрастен, който да носи отговорност за съдържащите се в нея документи. Освен това възрастният трябва да използва съдържанието на книгата, за да предизвика коментари и, по възможност, диалог с детето.

Осиновителите трябва да бъдат подготвени как да използват книгата, естествено в зависимост от възрастта на осиновеното от тях дете.

Б. Престой в приемно семейство: временна мярка, насочена към реинтеграция на детето в родното му семейство

Престоят на детето в приемно семейство трябва да бъде само временна мярка, насочена приоритетно към реинтегрирането му в родното семейство.

Тази мярка представлява временно поверяване на детето за отглеждане и възпитание от лице или семейство, различно от биологичното, със или без неговото съгласие (когато това е в интерес на детето).

Приемното семейство може да е част от разширения състав на семейството на детето или да е част от общността, в която живее биологичното му семейство. Детето споделя живота на приемното семейство, което от своя страна поема отговорността за неговото развитие и възпитание. От правна гледна точка детето става член на приемното семейство, но продължава да принадлежи на родното си семейство.

НЯКОИ ДЕФИНИЦИИ ЗА ПРЕСТОЯ В ПРИЕМНО СЕМЕЙСТВО

- “Грижа за нечие друго дете”.
- “Семейство, което приема нуждаещо се от грижи дете и поема отговорността за него”.
- “Практика, предполагаща съжителство под формата на “временен” член на детето в семейство, различно от това, в което то е родено”.

• Престоят в приемно семейство временно осигурява семейна среда на детето

Поверяването на дете, което не може да живее постоянно със своето семейство, за отглеждане и възпитание от друго семейство временно му предоставя семейна среда. **Продължителността на прилагане на тази мярка служи за подготовката на реинтеграцията на детето в родното му семейство или на неговото осиновяване, но във всички случаи – настъпяването му за постоянно в някое друго семейство.** Предвид благотворното влияние на семейната среда при тази временна мярка тя е за предпочитане пред настъпяването на детето в специализирано детско заведение.

Приемното семейство дава възможност:

- детето да продължи да живее в родното си семейство, като периодично престоява в приемно семейство. Това периодично и краткотрайно отсъствие осигурява на детето и/или на семейството му възможности да се намалят или дори да бъдат разрешени проблемите, съществуващи в неговото семейство;
- да се разполага с нужното време за подготовката на детето и на родното му семейство за реинтеграцията му в него;
- да се разполага с нужното време за намиране, ако това е необходимо, на подходящи за детето осиновители.

Времетраенето на тази мярка зависи от възрастта на детето. Една година живот в приемно семейство за едно двегодишно дете означава половината от живота му! Поверяването за отглеждане и възпитание в приемно семейство е спешна задача, особено когато става дума за съвсем малко дете.

• Дългосрочен престой в приемно семейство – Непълно осиновяване

Не е изключено в някои специфични случаи да се наложи по-дълготраен престой на детето в приемно семейство. Например, когато родното му семейство има редовен и положителен контакт с детето, но няма възможност то да бъде реинтегрирано. Или когато този престой е в

интерес на детето, което по този начин може да има и твърде положителни отношения с приемното си семейство.

В някои страни продължителният престой на детето в приемното семейство, при запазване на добрите му отношения с родното му семейство понякога се превръща в “непълно осиновяване” на детето от страна на приемното семейство. Тази възможност, за която трябва да вземе решение цял екип от специалисти и за която трябва да се получи съгласието и на двете семейства, има за цел да предостави на детето и на приемното му семейство една законна мярка, гарантираща стабилност и продължителност на установените помежду им връзки, без да се прекъсва връзката с родното семейство на детето. Тя може да се окаже особено подходящо решение за подрастващи, за които пълното осиновяване не би било препоръчително от емоционална гледна точка предвид възрастта им.

• **Условия, при които може да се прибегне до престой в приемно семейство**

Основната трудност, възникваща при престоя в приемно семейство, се състои в това, че две семейства едновременно са отговорни за отглеждането и възпитанието на едно дете – приемното семейство и родното семейство на детето.

На приемното семейство трябва предварително да се направи оценка, целяща да установи доколко то може да изпълнява ролята си. Освен това приемното семейство трябва да е обект на много прецизен подбор.

ПРОЦЕДУРА ЗА НАБИРАНЕ НА ПРИЕМНИ СЕМЕЙСТВА

- Подаване на информация за нужда от приемни семейства
- Интервю
- Посещение в домовете на кандидатите за приемни семейства
- Подготвителни курсове (на всеки 3 месеца)
- Издаване на сертификат

Важно е да се направи така, че детето да бъде прието в семейство, което да може да се приспособи към неговия характер и потребности. Не всички подобрани приемни семейства могат да приемат деца от различен пол и възраст.

КРИТЕРИИ ЗА ПОДБОР НА ПРИЕМНО СЕМЕЙСТВО

- Възраст (от 24 до 65 години)
- Възможност да отделя нужното време на детето
- Здравословно състояние (физическо и психическо)
- Местообитаване в рамките на общината
- Наличие на приемлива конфигурация на приемното семейство

Подборът на приемното семейство трябва да се извършва от социалните работници, които не бива да забравят, че не всички добри семейства могат да станат приемни семейства.

ВАЖНИ АСПЕКТИ, КОИТО ТРЯБВА ДА СЕ ВЗЕМАТ ПРЕДВИД ПРИ ОЦЕНКАТА

- Мотивация (дали подбудите са алтруистични или професионални)
- Убеждения и ценностна система (доколко са гъвкави)
- Грижовност (доколко може да се осигури закрила)

По възможност трябва да се избягва детето непрекъснато да сменя приемни семейства. Ако трябва да сменя нееднократно приемното семейство, по всяка вероятност детето не ще съумее впоследствие да установи трайни отношения със своите осиновители. Детето понася тежко всяка раздяла.

МЕТОДОЛОГИЯ

- Интервюта
- Договор
- Времетраене на договора
- Периодичност
- Финансови помощи
- Роля на приемното семейство по отношение на родното семейство на детето

Когато се взема решение относно престоя на детето в приемно семейство, трябва то да бъде подготвено, като му се обясни причината за тази важна промяна в средата, в която живее.

По време на престоя на детето в приемното семейство трябва да се провежда наблюдение и да се подпомагат както приемното семейство, така и детето. Това се прави, от една страна, за да не се допуснат злоупотреба и прилагане на силови методи спрямо детето, а, от друга страна – при нужда да се оказва помощ на приемното семейство и на самото дете. Социалните работници трябва да поддържат връзка с родното семейство на детето и да полагат специални грижи за доброто протичане на посещенията им в родното семейство на детето, както и на престоя на самото дете в родното му семейство.

ПОДПОМАГАЩИ СЕМЕЙСТВАТА ДЕЙНОСТИ

- Провеждане на ежеседмична среща между приемното семейство и родното семейство на детето
- Провеждане на посещения в домовете на двете семейства
- Провеждане на групови срещи между приемни семейства и родни семейства на деца, поверени за отглеждане и възпитание

Трябва да се провежда периодична оценка на престоя на детето в приемното семейство, която има за цел да установи дали да се продължи прилагането на тази мярка или да се планира провеждането на други мерки.

Престоят в приемно семейство не е приложим при деца, отговарящи на условията за осиновяване, особено когато осиновяването е мярката, която най-добре отговаря на техните интереси. Все пак престоят в приемно семейство може да се използва като временна мярка, за да се

избегне постъпването на детето в специализирано детско заведение за времето, през което е нужно да се подготви неговото осиновяване.

В някои страни приемните семейства поемат грижите за новородени през предвидения от закона срок за размишление, предоставен на биологичната майка, преди тя да даде или потвърди съгласието си детето ѝ да бъде осиновено. Тези приемни семейства преминават специална подготовка, за да изпълняват **преходната си роля** в периода, предхождащ завръщането на детето при биологичната си майка или осиновяването му, така че да се осигури нормалното му емоционално и физическо развитие.

Въпреки че в изключителни случаи, когато това е в интерес на детето, приемното семейство може да го осинови, много важно е да се разбере, че настаняването на детето в приемно семейство в никакъв случай не е стъпка към пълното му осиновяване от това семейство. Още по-малко този престой трябва да се разглежда като "изпитателен период за детето" от страна на приемното семейство, предшестващ евентуалното му решение да го осинови. Нито пък трябва да се смята като своеобразна "задна вратичка" за осиновяване на детето, която приемното семейство да използва, за да избегне всичките законови предписания, регламентиращи процедурата по осиновяване.

Глава VII • Мерки за постоянна закрила на детето

А– Реинтеграция в родното семейство

Реинтеграцията на детето в родното му семейство представлява окончателното завръщане, а в някои случаи, в разширения му състав (баби, дядовци, чичовци, лели...) на дете, което временно е било отделено от него (за престой в приемно семейство или в специализирано детско заведение), след като първоначалните неблагоприятни за неговото развитие и възпитание обстоятелства са получили положително развитие.

Ако изключим задържането на детето в родното му семейство и превенцията на неговото постъпване в специализирано детско заведение (вж. Глава IV), **реинтеграцията му в родното семейство е най-доброто постоянно решение за детето**. То трябва да бъде приоритетна цел, дори ако семейството не е "идеално" или навиците и начинът му на живот са различни от тези на по-голямата част от населението (такъв е случаят с ромите).

След вземане на решение за прилагане на временна мярка (постъпване в специализирано детско заведение или престой в приемно семейство), социалните работници трябва:

- Да открият родното семейство на детето, включително членовете на разширения му състав, дори чрез съдействието на полицията.

- Да опознаят семейството на детето, като посетят неговото жилище и си сътрудничат с местните власти (здравни и социални работници и т.н.) и общността.

- Да идентифицират реалните причини за отделяне на детето от семейството му (от медицински, финансов, социален или психологически характер) и да определят основните фактори за или против реинтеграцията на детето.

- Да открият и дадат оценка на факторите, осигуряващи закрилата на детето в семейството и в социалната среда, които могат да доведат до подобрение на ситуацията в семейството и да окажат подкрепа на реинтеграцията на детето.

- Да установят кои психосоциални и правни аспекти биха попречили на реинтеграцията на детето.

- Заедно с детето (по подходящ за възрастта му начин) и с неговото семейство да изработят план за бъдещия му живот, който да предвижда в по-кратък или по-дълъг срок неговата окончателна реинтеграция в семейството.

Постъпването в специализирано детско заведение или престоят в приемно семейство са временни мерки, чиято основна цел е да помогнат на детето по време на процедурата и да подкрепят процеса на неговата реинтеграция в родното му семейство. Участващите в този процес социални работници трябва да направят всичко възможно за ефективната реинтеграция на детето.

След като заедно с всички актьори (детето, родното му семейство, детското заведение или приемното семейство) се реши дали е възможно реинтегрирането на детето в родното му семейство, **социалните работници трябва да подготвят детето и семейството за неговото завръщане**. Желателно е заедно с детето и семейството му да се изготви цялостен проект, тъй като в редица случаи реинтеграцията трябва да бъде постепенна (например, първоначално родителите ще бъдат заедно с детето само през почивните дни или през отпуската си). От съществено значение е социалните работници да подпомагат детето и семейството през последвалите промяната месеци. За целта по време на престоя на детето в детско заведение или в приемно семейство **трябва да се стимулира развитието на отношенията и по-честите посещения на детето от страна на семейството му**.

При изготвянето на плана за реинтеграция на детето в неговото семейство трябва да се изготви своеобразен договор или документ, съдържащ целите на реинтеграцията и приоритетните задачи на семейството с оглед на положителната промяна на ситуацията в него, така че процесът на реинтеграция да бъде реализиран.

ДОГОВОР

Определяне на правилата

- Цели
- Задачи
- Периодичност
- Продължителност на периода на подпомагане на детето и семейството
- Условия за участие в проекта
- Финансови помощи

Трябва също така да се определят ангажиментите на социалните служби или на други ведомства за успешната реинтеграция на детето и за разработката на инструментариум, осигуряващ доброто физическо и психическо състояние на детето.

Същинската дейност, свързана с реинтеграцията на детето в семейството му, трябва да се основава върху техниките за работа със семейството, описани в Глава IV на настоящия раздел.

Дейностите по реинтеграцията на детето се провеждат в следните две фази:

– *Предварителна*: подготвителна дейност за реинтеграцията, през която детето се отглежда в детско заведение или от приемно семейство, но родителите му идват да го виждат и то прекарва с тях почивните дни, отпуските и т.н. Непрекъснато трябва да се увеличават честотата и времетраенето на общуването на детето с неговите родители. През тази фаза социалните работници наблюдават условията за живот на семейството и развитието на междуличностните отношения, и по-специално на отношенията с детето.

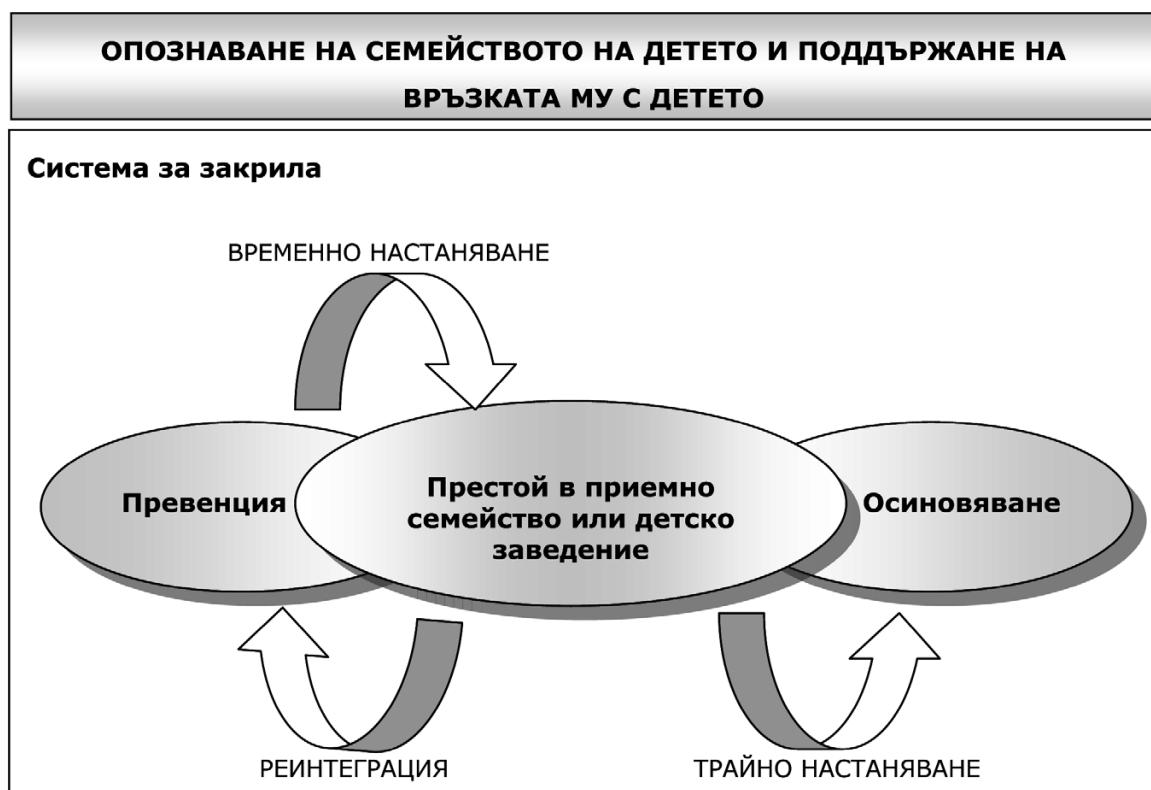
– *След реинтеграцията*: психосоциална дейност, която трябва да се провежда след завръщането на детето в родния дом и която трябва да включва всички дейности за подкрепа на детето и семейството му.

ПРИМЕРНО ПРИЛАГАНЕ НА МЕТОДОЛОГИЯТА	
ДЕЙНОСТИ	ЕТАПИ НА ПРОЦЕСА
12 месеца съпътстващи реинтеграцията дейности	Преди реинтеграцията – 4 месеца След реинтеграцията – 8 месеца
15 интервюта (в детското заведение)	5 преди реинтеграцията 10 след реинтеграцията
35 посещения в дома на семейството	5 преди реинтеграцията 30 след реинтеграцията
13 групови сеанса с родители*	4 преди реинтеграцията 9 след реинтеграцията
10 контакта в мрежа (училище, съседни, колеги по месторабота)	
* Груповите сеанси с родители се провеждат най-малко един път месечно (участват средно 20 семейства)	

Б.- Осиновяване

Осиновяването е мярка за постоянна закрила на деца, лишени от родно семейство, която може да се приложи в някои случаи, за да им се даде алтернативно семейство.

Осиновяването е предназначено единствено за деца, за които собственото им семейство (в стеснен или разширен състав) не може да полага грижи, дори и ако му се окаже психосоциална или финансова подкрепа.

Когато временните решения, а именно настаняването в приемно семейство или в специализирано детско заведение, се окажат недостатъчни да гарантират реинтеграцията на детето в семейството му, алтернативата, която трябва да му се предложи е да бъде осиновено.

Осиновяването е субсидиарна мярка на реинтеграцията на детето в семейството му. Единствено когато реинтеграцията е невъзможна, може да се мисли за осиновяването като за алтернатива за бъдещия живот на детето.

Осиновяването е възможност, която трябва да се използва само в края на целия процес на търсене на адекватни алтернативи, целящи детето да получава грижите, от които се нуждае и да може да се развива в семейна среда. Нужно е да се придобие пълната увереност, че няма други решения, които да са по-адекватни на изискването за върховенство на интересите на детето.

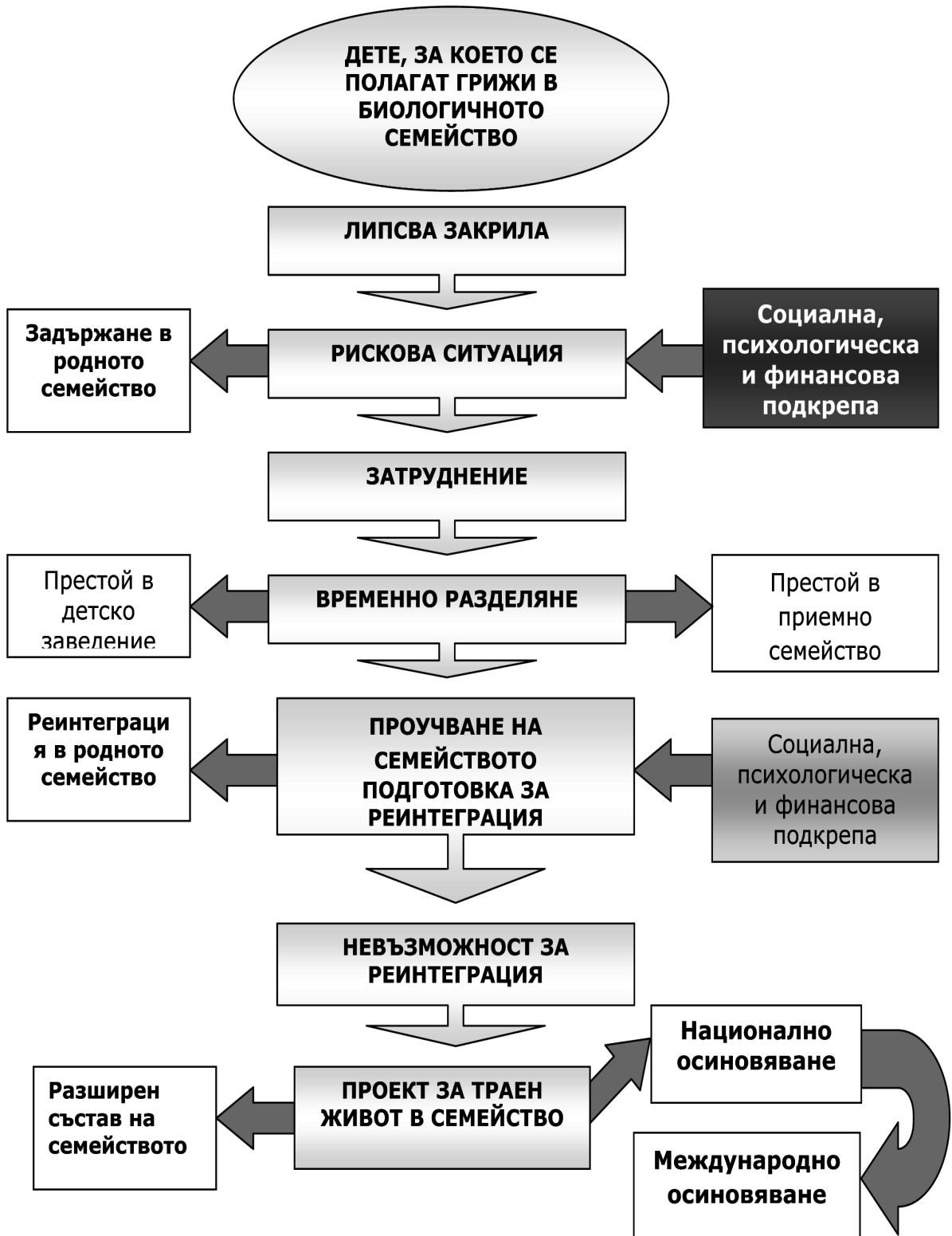
Осиновяването може да се приложи спрямо всички деца, чиято ситуация и тази на техните семейства го изисква, без никакви ограничения, свързани със социален статус, раса, етнос, култура, физическо и психическо здраве.

Процедурата по осиновяването може да стартира само след като е установено, че детето е подходящо за осиновяване, тоест, след като е установено, че осиновяването е желателният и възможен проект за бъдещия живот на детето.

Осиновяването е мярка за закрила на детето, имаща важни правни последствия за всички участващи в него лица. Следователно, когато се прибягва до тази мярка, трябва да са налице всички възможни гаранции.

В четвъртия, последен раздел на настоящото помагало ще направим задълбочен анализ на осиновяването като мярка за закрила на деца, лишени от семейство, в двете му разновидности: национално и международно. Преди това предлагаме една схема на процеса на закрила на детето, която синтезира казаното дотук.

СХЕМА НА ПРОЦЕСА НА ЗАКРИЛА НА ДЕТЕТО

ОСИНОВЯВАНЕТО КАТО СОЦИАЛНА И ЗАКОНОВА МЯРКА ЗА ЗАКРИЛА НА ДЕТЕТО

Глава I • ОСИНОВЯВАНЕТО КАТО ПРОЕКТ ЗА БЪДЕЩ ЖИВОТ

A.– Годност за осиновяване на детето

A-1) Понятие

Годността за осиновяване на детето не е чисто юридическо понятие. То съдържа социални, психологически, медицински и юридически елементи.

Утвърждава нуждата на детето от семейство на осиновители, защото не може да бъде отглеждано и реинтегрирано в родното си семейство (вж. Глава VII на Раздел трети).

Утвърждава също така, че психическото и здравословното състояние на детето изисква неговото осиновяване. Някои деца, в резултат на преживени от тях ситуации, може и да не изпитват склонност или желание да установят отношения на привързаност със семейството на осиновителите си или изпитват сериозни затруднения да се адаптират към новото си семейство (вж. Глава II на Трети раздел). Несъмнено е обаче, че повечето деца могат да възприемат и ползват всички предимства, които им предоставя постоянният живот в семейна среда.

Някои от тях, предвид известни обстоятелства (забавено физическо или интелектуално развитие, тежки психични травми, заболявания и т.н.) ще имат нужда от специфична семейна среда, предоставяща им възможност да възстановят своето физическо, емоционално или психическо състояние. Има семейства, които са способни и желаят да им предоставят човешката топлина, от която се нуждаят. От основно значение е да не се дискриминират тези деца и да им се предостави възможност да бъдат осиновени.

Утвърждава факта, че детето по закон е годно да бъде осиновено.

Годността за осиновяване на детето се основава върху анализа на положението на детето и на неговото семейство.

A-2) Проблеми във връзка с годността за осиновяване

Често срещано явление в редица страни, от които произхождат децата, е компетентните органи да получават твърде малко досиета на годни за осиновяване (национално или международно) деца. Същевременно в специализираните детски заведения има голям брой деца, особено такива, които не познават собственото си семейство, или по-големи на възраст деца, или пък деца, нуждаещи се от специални грижи, които със сигурност биха могли да бъдат осиновени, тоест за които осиновяването ще представлява дългосрочен проект за бъдещ живот. Това би могло да се разглежда като сериозен проблем, свързан с неспазване на правата на тези деца.

Трябва да се събуди интерес и да се организира специализирано обучение на съответните лица и институции (ръководители на специализирани детски заведения, социални работници, сътрудници на неправителствени организации, на местни комитети за защита на правата на детето, на съдии и прокурори, на полицейски служители), за да се запознаят подробно с положението на децата, за които отговарят, и да изготвят проект за постоянно настаняване в семейство за всяко едно от тези деца, като по този начин изпълнят етичните изисквания, залегнали в международните конвенции.

Може би е нужно да се запитаме дали практиката персоналът на детските заведения да се занимава с проучването на положението на детето и на неговото семейство е най-подходящата за случая, особено като се има предвид, че целта на това изучаване и запознаване е детето да

напусне специализираното детско заведение и да се реинтегрира в семейство (неговото биологично семейство или алтернативно). Понякога интересите на детското заведение са в конфликт с тези на детето, защото масовото напускане на деца може да доведе до закриването на такива заведения. Ето защо може би е по-добре тази задача да бъде възложена на местните и регионалните социални служби.

Когато съдът е институцията, която трябва да проведе проучването, предшестващо решението относно годността на детето да бъде осиновено, трябва да се зададат въпроси в следните три аспекта:

- Предвид това, че осиновяването е само едно от възможните решения, свързани с проекта за бъдещ живот на детето, субсидиарно на решенията, свързани с реинтеграцията му в родното семейство, съдът ли е най-компетентният орган за вземане на инициативата и за самото проучване на положението на детето и на неговото семейство? Не е ли по-добре тази задача да се изпълнява от местните, регионалните или националните служби за закрила на детето и да се поиска съдът да се намеси само когато трябва да се формализират вече взетите от тях решения?

- Освен това практиката доказва, че в редица страни тази дейност се дублира: с нея се занимават едновременно дадено административно ведомство и екип от специалисти, които работят към съда. Така сме изправени пред излишно разпиляване на човешки и финансови ресурси, които и без това не достигат. Това противоречи на интересите на децата, тъй като тези ресурси биха могли да бъдат инвестирани в оптимизацията на цялостната политика за закрила на детето и семейството. Освен това самата процедура се удължава и детето остава за по-дълго време в една неясна и неблагоприятна за него ситуация.

- В някои страни психологическото, медицинското, социалното и правното проучване на състоянието на детето и на неговото семейство започва едва тогава, когато възниква хипотезата за годността на детето за осиновяване. Макар че това може да се смята за положителен стимул детето да напусне детското заведение, има риск окончателното решение априори да бъде ориентирано именно към този проект за бъдещ живот на детето, без да се отдели нужното внимание на други възможности като възможността детето да бъде реинтегрирано в родното семейство. Освен това, може да се смята за сериозен недостатък практиката държавата и нейните административни и съдебни власти да ограничават проучването на децата и техните родни семейства само до тези деца, които със сигурност могат да бъдат осиновени, вместо да развият цялостна политика за обхващане на всички деца, настанени в специализирани детски заведения, или в приемни семейства, на които също да предложи адекватен проект за дългосрочен живот в семейна среда.

А-3) Психологическо и медико-социално проучване на детето и неговото родно семейство

Годността за осиновяване се установява въз основа на психологическо и медико-социално проучване на детето и на родното му семейство с оглед изработването на дългосрочен проект за неговия бъдещ живот (описан в Глава I на Трети раздел). Ако заключенията от това проучване го потвърдят, осиновяването ще се смята за най-добрия проект за бъдещ живот на детето. По този начин детето се смята годно за осиновяване от психологична, медицинска и социална гледна точка.

Определянето на **годността за осиновяване на детето се отнася едновременно за него и за биологичното му семейство:** баща, майка, разширения състав на семейството, а понякога дори общността, в която живее.

Проучването трябва да е възможно най-задълбочено, тъй като от него зависи бъдещето на детето, на биологичното му семейство и на семейството на осиновителите му. Проучването дава възможност да се диагностицира положението на детето и на неговото семейство.

Трябва да се направи възможно най-точна и пълна оценка относно умственото, физическото, емоционалното и поведенческото “здраве” на детето. По тези четири показателя трябва да се оценят ресурсите (положителни страни) и ограниченията (слабости или проблеми) на детето. Тези показатели играят основна роля за бъдещото развитие на детето и за способността му да създаде задоволителни отношения със своите осиновители, защото обуславят способността на детето да се привързва (виж Глава I на Втори раздел). Проучвайки факторите, обуславящи психофизическото състояние на детето, от голяма важност е да се проучат и опишат всички важни обстоятелства, като например колко пъти е било изоставяно от биологичните родители, обстоятелствата около бременността на майката, на раждането му и първите месеци от живота му, заболяванията и престоят му в болница и т.н. Въз основа на тази оценка трябва да се направи, доколкото е възможно, предвиждане относно намаляването или премахването на проблемите от психофизическо, емоционално и поведенческо естество, за да може да се даде отговор на следните въпроси: 1) дали осиновяването е най-доброто решение за дадено дете; 2) какви трябва да бъдат характеристиките и навиците на семейството, което ще го осинови.

А-4) Правни аспекти на годността на детето за осиновяване – съгласие на лицата, носещи отговорност за детето – декларация за съгласие за осиновяване или за непреодолими трудности по неговото отглеждане

Както вече бе изтъкнато, годността за осиновяване има психологически, медицински, социални и **правни** аспекти. Нужно е годността за осиновяване на детето да бъде доказана от гледна точка на юриспруденцията.

Съгласието на родителите детето им да бъде осиновено (в частност това на майката) **не трябва да се дава преди раждането му или в първите седмици от живота на детето.** След раждането на детето на майката и на бащата трябва да се даде възможност да създадат връзки с него и да имат време за размисъл. В този период и по време на бременността на майката от голямо значение е на родителите да бъде предоставена психологическа, социална и/или финансова помощ, за да се намали рискът от изоставяне на детето, а в случай, че те потвърдят това си искане, да им се помогне достойно да се разделят с детето си.

Съгласието трябва да е информирано, тоест социалните работници и юрисконсултите трябва да информират родителите за последиците от едно национално или международно осиновяване, да се уверят, че те правилно са ги разбрали, както и дали са осмислили резултатите от осиновяването за детето им, за тях самите, за правната база на техните взаимоотношения и междуличностните им отношения с детето. Нужно е те да бъдат информирани относно евентуалното подновяване на контактите в бъдеще, в случай че вече порасналото им дете поиска да узнае от кого произхожда. Трябва, също така, да се вземе предвид желанието им относно това, какви да бъдат осиновителите и по възможност то да се изпълни, ако е в интерес на детето.

Съгласието трябва да бъде дадено свободно, без упражняване на натиск в полза на осиновяването, особено ако то не е продиктувано от върховенството на интересите на детето. Когато волята на родителите е детето да бъде осиновено, трябва да се разполага с доказателства, че съгласието е било дадено свободно, без упражняване на натиск, без предложения за получаване на материална или друга изгода. Социалните служби трябва да ориентират родителите към други алтернативи на осиновяването, особено когато задържането или реинтеграцията на детето в родното му семейство са възможни. Освен това, трябва да помогнат на родителите да възприемат осиновяването като решение в полза на детето, когато реинтеграцията му в собственото семейство не може да бъде осъществена.

От важно значение е **да се установи със сигурност, че изоставянето на детето не се дължи на упражняване на насилие, трафик, продажба или насилствено отнемане на детето.** По тази причина от съществено значение е **да се установи със сигурност произходът на детето.**

В редица страни се констатира, че децата се отглеждат до тяхното пълнолетие в специализирани заведения, а понякога, в приемно семейство. Майките, бащите, разширените семейства

на такива деца, от една страна, не поддържат никакви връзки или имат епизодични и незадоволителни връзки с децата, а, от друга страна, **отказват да дадат съгласието си за осиновяване** или пък **социалните работници не ги издирват, за да получат от тях такова съгласие.**

Когато е налице такава ситуация:

- Социалният работник трябва да работи със семейството (в съкратен и/или разширен състав), за да получи информираното му съгласие за осиновяване на детето. Той следва да обясни на биологичните родители потребността на детето им от живот в семейство, какви са техните отговорности като родители, нуждата от изработване на проект за бъдещия живот на тяхното дете, за да осъзнаят, че съгласявайки се детето им да бъде осиновено, имат положително участие в проекта за неговия бъдещ живот. Биологичните родители ще приемат по-лесно такова решение, ако тази възможност (наред с останалите) им бъде обяснена в момента, когато детето им постъпва за временно отглеждане в специализирано детско заведение.

- **Законодателството трябва да бъде допълнено с понятието “необоснован отказ от съгласие”**, отнасящо се за случаите, в които детето е в неразрешима от правна гледна точка ситуация, защото родителите му не дават съгласието си то да бъде осиновено, но същевременно не се интересуват от него и фактически са го изоставили. В такива случаи трябва смело да се защитава върховенството на интересите на детето. Държавните или частните социални служби трябва да поемат инициативата за получаване на декларация за отказ (за непреодолими трудности по отглеждането на детето, за годност да бъде осиновено или друг вид декларация, предвидена от съответното национално законодателство), а съдилищата или компетентните власти трябва да имат право да обявят детето за годно да бъде осиновено. Важно е да се има предвид тази алтернатива не само за децата до 6-годишна възраст, но и за децата до 14-годишна възраст, които изобщо нямат или имат слаб контакт с биологичното си семейство.

- Редица юристи не признават отпадането на родителските права (тъй като те отново могат да бъдат възстановени), като достатъчно основание за постановяване на годността на дадено дете да бъде осиновено, защото осиновяването по принцип е необратима мярка. Следователно ще се наложи да се получи декларация за отказ и от родители, лишени от родителски права. Ако те откажат, понятието “необоснован отказ от съгласие” дава възможност детето все пак да бъде признато за годно за осиновяване (защото е изоставено, защото родителите фактически не могат да се грижат за него или поради някоя друга причина в зависимост от националното законодателство).

- Добре е социалните работници, решаващи тези въпроси, да ползват адекватни консултации и правна помощ, за да се направи правилна оценка на ситуацията, съгласно приложимото гражданско законодателство.

Когато изоставеното дете е с неизвестен баща негативните последици от изоставянето му не бива да се утежняват поради излишно удължаване на периода, предшестваш неговото осиновяване, като това се оправдава с издирването на родител, който, независимо от причината, е отказал да го приеме и да се грижи за него посредством действия като непризнаване на бащинство, предоставяне на неверни данни или фактическо изоставяне на детето. Гаранциите, нужни за всеки отделен случай, особено когато става дума за злоупотреба с детето (похищение и др.), трябва да се открият в разпоредбите на националното законодателство. В повечето страни съществуват такива гаранции, но понякога установяването на фактическото изоставяне и годността за осиновяване на детето се бави и е нужно доста време случаят да бъде изцяло изяснен от правна гледна точка. Детето с неизвестен баща вече страда от първото в живота си насилие и неговите права явно са били нарушени. Приложимото законодателство е отговорно за това да му даде възможност за пълно упражняване на правото да има постоянно семейство, и то възможно най-бързо. Към ситуацията, в която се намира такова дете, не бива да се прибавят и други ощетяващи го обстоятелства (липса на любов и емоционални връзки).

Във всички случаи е важно да се установи официално правната база за годността на дадено дете да бъде осиновено.

А-5) Доклад за детето, изготвен за целите на осиновяването му

Докладът за детето трябва да бъде изготвен въз основа на предварително проучване. Той е основен документ, необходим за пристъпване към осиновяване в интерес на даденото дете.

ПРАКТИЧЕСКИ НАСОКИ ЗА СЪДЪРЖАНИЕТО НА ДОКЛАДА

По възможност **докладът трябва да съдържа:**

- Мотивите, поради които се предлага осиновяването. Трябва да бъде включена информация за дейностите, извършени като превенция на изоставянето на детето или в полза на неговото реинтегриране в родното семейство. Когато става дума за международно осиновяване, трябва да се изложат и конкретните причини, които го налагат. Всичко това е важно, особено за международното осиновяване, защото различните компетентни ведомства, ангажирани в процедурата по осиновяване, в страната по произход или в приемащата детето страна, трябва да предоставят гаранции за неговата годност да бъде осиновено, а именно: субсидиарността на осиновяването спрямо живота му в родното семейство, субсидиарността на международното осиновяване спрямо националното.

- Кратки психосоциални сведения, събрани по време на проучването на детето и неговото биологично семейство. Те трябва да дават пълна картина на ситуацията, за да се улесни намирането на семейство, отговарящо на потребностите на детето.

- Медицинска документация относно фамилната анамнеза и здравословното състояние на детето. При нужда трябва да се включи и прогноза за условията, при които детето може да подобри здравословното си състояние. Това също ще улесни намирането на семейство, което да бъде в интерес на детето.

- Юридически документи, удостоверяващи годността на детето да бъде осиновено и включващи доказателства за това, че са получени всички необходими съгласия (на родителите, на настойниците и т.н.).

- Актуално описание на начина на живот на детето, на неговите навици, социални отношения, поведение.

- Оценка на положителните и рисковите аспекти на личността на детето, на преживяното от него и на характера му, за да може да се установят задоволителни отношения между него и осиновителите му. Трябва да се акцентира върху способността му да се откаже от предишния си начин на живот и от мисълта да се върне в семейството си, за да установи връзки с новото си семейство.

- Примерни указания какво трябва да бъде семейството, което може да отговори на потребностите на детето и да му помогне да се интегрира в него и в социалната му среда: състав на семейството, характер и възраст на отделните му членове и т.н.

- Всяка друга информация, която да помогне за подбора, отговарящ най-добре на интересите на детето и на семейството на неговите осиновители.

- Снимки на детето и, евентуално, видеозапис.

Така изготвеният доклад трябва да се изпрати на ведомствата, отговарящи за подбора на осиновителите (1), за да потвърдят съгласието си процедурата по осиновяване да продължи (обикновено това е ведомство от приемащата страна, когато става дума за международно осиновяване) и да реализират подбора и впоследствие осиновяването в интерес на детето и на семейството, което ще го осинови.

---

(1) Подборът (matching) цели да се намерят осиновители за дадено дете, отговарящи на характера на неговите потребности. Конкретизира се в предложението между детето и някое семейство да се установят отношения на осиновено дете и осиновители. Подборът не е решение за осиновяване.

Докладът трябва да е възможно най-пълният портрет на детето и неговото семейство. Характеристиките и съдържанието на този доклад са регламентирани в чл. 16 на Хагската конвенция.

СЪДЪРЖАНИЕ НА ДОКЛАДА ЗА ДЕТЕТО, ИЗГОТВЕН ОТ ДЪРЖАВАТА ПО ПРОИЗХОД И ПРЕДАДЕН НА ПРИЕМАЩАТА ДЪРЖАВА

Чл. 16, 1 на Хагската конвенция

1. Самоличност на детето
2. Годност за осиновяване
3. Социална среда
4. Личностно и семейно развитие
5. Семейна анамнеза и анамнеза на детето
6. Специални нужди
7. Доказателства за получени съгласия относно осиновяването

Благодарение на изпратения доклад и на “Книгата за живота на детето” осиновяващото семейство ще може да опознае детето и неговото минало, за да може по-добре да го разбира, да го приеме и да го съпътства през целия му живот. Освен това осиновителите ще могат да отговарят на въпросите на детето, когато то започне да се интересува от собствената си история.

Сведенията за произхода (в частност, сведенията, които могат да идентифицират родното семейство) и за историята на детето и неговото семейство трябва да се съхраняват в някое от ведомствата, отговарящи за осиновяването. Това трябва да е предвидено от законодателството на държавата по произход, а отговарящите за осиновяването ведомства трябва да контролират как се изпълнява това изискване. Ако впоследствие осиновеното дете почувства необходимост да се запознае с тези сведения, естествено, когато възрастта и степента му на зрялост позволяват това, те могат да му бъдат предоставени, като същевременно му се оказва нужната психосоциална подкрепа, но винаги трябва да се отчитат правата на родното семейство и законовите изисквания на двете държави.

Съществуващи проблеми във връзка с досието на детето

Понякога досиетата на децата са непълни. Това е сериозен проблем, тъй като може да доведе до грешки при подбора на осиновяващо семейство, да породи бъдещи страдания и проблеми за детето или, в най-тежките случаи, да доведе до неуспех на осиновяването. **Детайлните проучвания и досиета** винаги са нужни, особено при деца със специални нужди (наличие на братя и сестри, проблеми с физическото, интелектуалното, емоционалното и поведенческото развитие).

Когато документацията за детето е недостатъчна, компетентните власти в страната по произход трябва да направи всичко възможно за нейното допълване.

За да могат натоварените с проучването и изготвянето на доклада социални работници да изпълнят добре задачата си, властите, отговарящи за закрилата на детето, трябва да им предоставят нужните инструменти (да изготвят въпросници, да подредят документацията, да актуализират техническите оперативни средства, да предоставят компетенции) и оперативни средства (например да осигурят мобилността им и т.н.).

Институциите, социалните служби и компетентните власти трябва да си сътрудничат в областта на закрилата на детето и осиновяването, за да се оптимизират психологическите, медицинските и социалните проучвания и основаните на тях досиета и доклади.

Б.– Оценка на годността на кандидат– осиновителите

Б-1) Понятие

Осиновяването на дете не е право на възрастните. Напротив, осиновяването е мярка за закрила на детето. Семейството, което иска да осинови дете, трябва преди всичко да се оцени

от гледна точка на това, доколко то може да предоставя трайна закрила на дете, чиято история е различна от неговата, на дете, травмирано от изживени преди това ситуации (дори новородено, изоставено от майка си или чиято майка е починала, вече е изживяло една травма) или различаващо се от обществото, в което трябва да се интегрира. Психологическото, медицинското и социалното проучване на такова семейство трябва да се извърши преди стартиране на процедурата по осиновяване, за да има сигурност относно неговите способности да приеме осиновено дете, за да се определи точно кое дете може да осинови с трайни и задоволителни за детето резултати и за да може да бъде официално акредитирано посредством удостоверение за годност.

Оценката на годността на кандидат-осиновителите е от основно значение, за да бъде направен добър подбор и да се стартира с един добър бином дете – родители, който да доведе до установяването на удовлетворителни и за двете страни семейни отношения, т.е. до успешно реализирано осиновяване.

Освен някои оправдани изключения от правилото (например, продължително съжителство с детето, при условие, обаче, че това съжителство не е започнато с цел осиновяване извън установената със закон процедура), оценката на годността на кандидат-осиновителите трябва да се направи **преди** подбора на детето за осиновяване, а не защото семейството вече е избрало детето, което иска да осинови.

Оценката на кандидат-осиновителите е доста сложна. Тя е цялостен процес, основан на редица разговори, чрез които трябва да се опознаят задълбочено мотивите и начинът на живот на кандидат-осиновителите. По възможност оценката трябва да се извърши от екип от различни специалисти.

Не всички разговори трябва да се провеждат в кабинетите на специалистите. Трябва да се осъществят неколкостепенни посещения в жилището на кандидат-осиновителите и да се проведат съответните разговори и интервюта, които със сигурност ще бъдат по-непринудени, отколкото ако се провеждат в специализираните кабинети.

Б-2) Критерии за приемане или отхвърляне на кандидат-осиновители

Важно да е се направи психологическо, медицинско и социално проучване на кандидат-осиновителите, като не се забравя, че приоритет е интересът на детето (макар че към този момент все още не се знае кое е конкретното дете).

Специалистите, натоварени със задачата да се произнесат относно годността на кандидат-осиновителите, трябва да обърнат най-сериозно внимание на следните аспекти (които могат и да послужат за основание за отказ):

ЕЛЕМЕНТИ НА ОЦЕНКАТА ЗА ГОДНОСТ НА КАНДИДАТ-ОСИНОВИТЕЛИТЕ

- Образователен ценз, социална и професионална среда, социална, етническа и културна идентичност на всеки един от кандидат-осиновителите.
- Физическо и психическо състояние, емоционално равновесие на всеки един от кандидат-осиновителите.
- Личността, историята и тази на семейството на всеки един кандидат-осиновител: как е протекло детството му/й, какви са били отношенията му/й с родителите, имало ли е конфликти или раздели, какви са актуалните отношения с родителите му/й; какво поведение има при установяване на отношения с нови хора (например, с лицето, на което е възложено да направи оценката).
- Съпругески отношения: как всеки един от съпрузите се справя с конфликтни ситуации; дали между тях са възниквали проблеми и как са били преодолявани; как се отнасят един към друг – дали свободно изказват мнение по даден въпрос и дали и доколко то се зачита от другия...
- Състав на семейството на всеки един от съпрузите (включително и други лица, които жи-

веят под един покрив с тях): характеристики на социалната и семейната среда, в която живеят съпрузите, и степента им на интегрираност в тази среда; какво е отношението на тази среда към появата на осиновено дете и как съпрузите възприемат и реагират на това отношение.

- Гражданското, законовото и съдебното положение на кандидат-осиновителите.
- Желание да си имат собствено дете:

– Съществува ли у всеки един от съпрузите и откога? (Нерядко някои съпрузи не желаят да имат дете, но искат да осиновят, за да удовлетворят желанието на съпругата. По какъв начин съпругеската двойка е достигнала до решението да осинови дете?)

– Страдат ли от безплодие или стерилитет? Как са го узнали? Как е реагирал всеки един от тях? (неприемане, депресия, агресивност...) Какво споделя всеки един от съпрузите за собствените си изживявания в тази връзка?

– Дали е възможно бъдещо забременяване и как ще повлияе на детето/децата?

- Други мотиви за осиновяване (например, да има на кого да се остави наследството...)

Какви очаквания има всеки един от съпрузите спрямо осиновеното дете? Как си го представят? Какво си представят за родното семейство на детето, кои според тях са причините то да бъде изоставено? Какво е отношението им към това семейство? Уверени ли са, че ще се справят с трудностите, с които евентуално биха се сблъскали при отглеждането и възпитанието на собствено дете? Какво е отношението им към това, да кажат на детето, че е било осиновено? Как смятат да отговорят на бъдещите въпроси на детето относно неговата история и произход?...

Социалният доклад по възможност трябва да съдържа отговор на всички въпроси, за да могат тези, които ще го прочетат и ще го използват като база за подбор на подходящо дете за осиновяване, да намерят нужната и пълна информация, така че да направят оценка от гледна точка на върховенството на интересите на детето и на неговите осиновители.

Доброто финансово и социално положение и високият образователен ценз на кандидат-осиновителите не трябва да имат приоритетно значение. Естествено, семейството трябва да има адекватни финансови ресурси, за да издържа детето, без да прибегва до помощи от държавата, но не трябва бедни семейства да се изключват априори от списъка на кандидат-осиновителите, защото, независимо от финансовите си проблеми и от образователния ценз, такова семейство може да приеме с голяма нежност и внимание осиновеното дете. Кандидат-осиновителите трябва да предоставят документи, удостоверяващи жизнения им стандарт, местоработата, размера на приходите и т.н. Макар това да не е най-важното, те все пак трябва да осигурят на осиновеното дете добър жизнен стандарт. Във връзка с това е необходимо да се направят допълнителни проверки (макар че кандидатите трябва да представят данъчните си декларации и документите, удостоверяващи размера на получаваните възнаграждения), на тези кандидат-осиновители, чиято документация удостоверява отсъствие на постоянни приходи, макар че финансовото им състояние е адекватно на нуждите, свързани с отглеждането и възпитанието на осиновено дете.

Основните аспекти, които трябва да се вземат предвид за изготвяне на оценка за годността на кандидат-осиновителите, са:

ИНДИКАТОРИ ЗА ОЦЕНКА ЗА ГОДНОСТТА НА КАНДИДАТ-ОСИНОВИТЕЛИТЕ

- Физическо и психическо здраве, както и способност да контролират емоциите си; степен на интеграция в заобикалящата ги социална среда.

- Способност да се развиват в положителен смисъл с течение на времето (по време на предишни периоди или на последващи разговори в рамките на процедурата, целяща изготвянето на оценка; способността им да се вслушват в това, което им се казва.

- Осъзнаване на трудностите, с които може да се сблъскат през различните етапи на живота им с осиновеното дете; способност да се справят с проблеми, произтичащи от трудното приспособяване на детето към семейната и социалната среда.

- Съпричастие към преживяното от детето, уважение към тайните на детето и неговите различия; отношението им към родното семейство на детето.
- Готовност да съдействат във възможно най-голяма степен за бъдещето на детето.
- Гъвкавост на реакциите, способност да приемат факта, че не винаги нещата са такива, каквито те искат, и че никое дете не може изцяло да отговори на техните очаквания, да реши техните проблеми, или заличи породеното от други ситуации огорчение.

Трябва внимателно да се провери истинността на твърденията на кандидат-осиновителите, тъй като те по принцип се стараят да създадат възможно най-добра представа за себе си, която, обаче, не винаги отговаря на реалността.

Разпоредбите не задължават компетентните органи да дават обяснения на кандидатите, които са били отхвърлени, защото не отговарят на всички условия. Все пак, добре е те да бъдат приети, за да им се обясни, че преди да пристъпят към осиновяване, трябва да решат някои семейни проблеми (например, някой от съпрузите е депресиран от това, че е разбрал за своя стерилитет, или от това, че е изгубил дете, или пък съпрузите трябва да си изяснят причините за липса на съгласие помежду им). Понякога на семейството трябва да се обясни, че кандидатурата не е приета по причини, продиктувани от интереса на децата.

Във всички случаи, в които една семейна двойка иска да осинови дете, има известна доза личен интерес и егоизъм. Единствено тогава, когато този интерес е доминантен и е в противоречие с интересите на детето, той може да бъде противоположен на осиновяването.

Много семейства искат да осиновят дете, защото са стерилни. В интерес на детето и на семейството на кандидат-осиновителите е с тях първо да се поработи по въпросите на безплодието, да им се даде време да преодолеят болката от това, че няма да имат собствени деца, а и едва след това да се стартира процедурата по осиновяване.

Относно здравословното състояние на кандидат-осиновителите трябва да се каже следното: нужно е да се направи **пълна и точна** оценка на тяхното физическо, психическо, емоционално и поведенческо състояние и едва след това да се прави оценка относно годността им да отговорят на конкретните потребности на детето, което евентуално ще осиновят. Измежду множеството критерии от голямо значение е готовността на кандидатите да се адаптират към характеристиките и потребностите на детето, което евентуално ще осиновят. Тази им готовност понякога е ограничена от различни семейни, социални, психологични, но също така и медицински причини. Например, сериозно, водещо до инвалидност или вродено заболяване може да ограничи тази готовност, тъй като е рисков фактор за изпълнението на задълженията към осиновеното дете. Ето защо такива заболявания са противоположни на желанието на някои съпругески двойки да осиновят дете.

Ако кандидат-осиновителят има физическо увреждане, той не бива да бъде дискриминиран, а трябва да се оцени доколко увреждането влияе върху начина му на живот, каква реална готовност или какви реални затруднения поражда при отглеждането и възпитанието на едно дете. Ако се прецени, че такъв кандидат е годен да стане осиновител, трябва да се реши какви трябва да бъдат характеристиките на детето, за което той би могъл да се грижи.

Проблемът с безплодието може да предизвика сериозно напрежение в самата съпругеска двойка. Често мъжете не искат да признаят, че причината е именно в тях и подлагат съпругите си на болезнени и напълно излишни изследвания. Понякога съпругата, "страдаща от стерилитет", забременява по време на самата процедура по осиновяване или след нейното приключване. В такъв случай тя може да започне да се отнася по различен начин с децата, и то в ущърб на осиновеното дете.

За някои кандидати осиновяването е последната възможност да имат дете. Трябва непременно да им се обясни, че те не са родители "второ качество", а напротив – те са равнопоставени с биологичните родители. Опитът показва, че осиновителите обичат осиновеното дете като свое собствено.

Б-3) Социален доклад за кандидат-осиновителите

Социалният доклад за кандидат-осиновителите трябва да се основава на резултатите от извършеното предварително проучване. Той е основен документ за подбора в интерес на конкретно дете, но също така и в интерес на самите кандидат-осиновители.

Докладът трябва да бъде изпратен на ведомствата, отговарящи за подбора и за вземане на решение относно осиновяването, с оглед на това да ги подпомогне да извършат този подбор и последващото го осиновяване в интерес на детето и на осиновяващото семейство.

Този доклад трябва да е възможно най-пълен портрет на кандидат-осиновителите и на средата, в която живеят. Характеристиките и съдържанието му са регламентирани в чл. 15 на Хагската конвенция.

ИЗИСКВАНИЯ КЪМ СОЦИАЛНИЯ ДОКЛАД ЗА КАНДИДАТ-ОСИНОВИТЕЛИ, КОЙТО ТРЯБАВА ДА СЕ ИЗГОТВИ ОТ ПРИЕМНАТА ДЪРЖАВА И ДА СЕ ИЗПРАТИ НА ДЪРЖАВАТА ПО ПРОИЗХОД НА ДЕТЕТО

Чл. 15 на Хагската конвенция

1. Самоличност на кандидат-осиновителите
2. Правоспособност и годност за осиновяване
3. Лично и семейно състояние
4. Сведения за здравословно състояние
5. Социална среда
6. Мотиви за осиновяване
7. Способност да извършат международно осиновяване
8. Деца, за които те биха били в състояние да се грижат.

ПРАКТИЧЕСКИ НАСОКИ ЗА СЪДЪРЖАНИЕТО НА ДОКЛАДА

По възможност, **социалният доклад трябва да съдържа:**

- Мотиви, поради които е преценено, че лицата са годни да осиновят дете: оценка на способността на кандидат-осиновителите да полагат постоянни грижи за дете, което може би няма да отговаря напълно на изградената у тях представа. Когато става дума за годността им да извършат международно осиновяване, мотивите за избора на тази мярка за закрила на детето трябва да отчетат някои конкретни изисквания като нуждата да се справят с определени трудности, произтичащи от характеристиките на детето (разлики в расата, етноса и културата, травми, свързани с изоставянето му и евентуалния му продължителен престой в специализирано детско заведение, здравословни проблеми ...).

- Кратко представяне на психологическата и социалната информация, събрана по време на оценката за годността на кандидатите да станат осиновители и на средата, в която те живеят. Информацията трябва да бъде достатъчна, за да могат съответните компетентни органи да направят такъв подбор на детето, който да е в негов интерес.

- Административно и правно досие на кандидат-осиновителите, свързано с тяхната идентификация, гражданско състояние и направения от тях избор.

- Няколко снимки на семейството.

- Съпроводено с коментари изложение на очакванията на кандидат-осиновителите за евентуалното осиновяване.

- Оценка на плюсовете на семейството на бъдещите осиновители и на средата, в която то живее, които ще осигурят на детето задоволително ниво на любов и морално отношение,

на образование и на финансово обезпечение, така че то да може добре да се интегрира в семейството на своите осиновители; оценка на недостатъците, които биха повлияли негативно на едно национално и/или международно осиновяване. Международното осиновяване предполага по-високи критерии на оценка, предвид по-сложния му характер.

- Ориентировъчни сведения относно детето, което кандидат-осиновителите могат да приемат (поведение, характер, възраст, особености и т.н.), както и способност да поемат отговорности по отглеждането и възпитанието на две деца с пряка роднинска връзка помежду им.

- Всякаква друга информация, която да подпомогне подбора в интерес на детето и на осиновителите.

В.– Подбор

Подборът се състои в това, да се предложи приемането на дете, нуждаещо се от осиновяване, на подходящите кандидат-осиновители. Подборът още не е решение за осиновяване. Решението за осиновяване се взема в последваща фаза на процедурата.

Подборът е изключително важен етап, тъй като той (ако впоследствие бъде потвърден със законното конституиране на осиновяването) ще преобрази завинаги живота на детето и на семейството, което ще го приеме. Следователно, подборът е много отговорен процес.

- **Подборът никога не бива да се върши въз основа на предварително избрано от кандидат-осиновителите дете измежду група деца.** На първо място, бе установено, че такъв избор не е гаранция за успешно осиновяване, тъй като се основава на някои черти от външността на детето или на първи впечатления от неговото поведение, които не са индикатор за възможностите на детето да изпита любов и привързаност и да се интегрира в семейството на осиновителите си. На второ място, няма нищо по-травматизиращо за децата, живеещи в детско заведение, да наблюдават как кандидат-осиновителите избират някое конкретно дете, защото у тях се затвърдява убеждението, че са били отхвърлени. Изборът на дете чрез посещение на кандидат-осиновителите в детското заведение, за щастие, е практика, която постепенно се изоставя.

- **Подборът е отговорност, която трябва да бъде поета от екип от професионалисти, занимаващи се със закрила на детето** (по принцип, психолози и социални работници, както и един юрист, който да провери какви са правните аспекти). Подборът трябва да приключи преди срещата на детето с кандидат-осиновителите.

- Решението във връзка с подбора се взема въз основа на предоставената документация: досието на детето и досиетата на различните семейни двойки, които са кандидат-осиновители и сред които трябва да е семейството, което ще приеме детето. Това изисква **досиетата да са възможно най-пълни.**

- **Досие на детето:** специализираното детско заведение, в което е настанено детето и/или местните компетентни социални служби извършват психологическо и медико-социално проучване на детето и родното му семейство. От съществено значение е това проучване да бъде възможно най-подробно (виж точка А-5 от Глава I на този раздел). Жизненоважно е взаимодействието между детското заведение, социалните служби и организацията, която ще изготви досието и ще го представи на властите, вземащи решение относно подбора и произнасящи се по стартирането на процедурата по осиновяване.

- **Досие на кандидат-осиновителите:** компетентната власт или акредитираната организация, отговорни за установяване на годността на кандидатите трябва да контролират точно извършване на проучването на семейството и изготвянето на подробен социален доклад.

- Не съществува магическа формула за най-правилния подбор. **Несъмнено е много важно компетентните власти да определят критериите и насоките за работа на професионалистите, работещи във ведомството или ведомствата, извършващи подбора при национални и международни осиновявания.** Характеристиките на избраното семейство трябва

да са съвместими с темперамента, личността, физическите, психическите и емоционалните потребности и с вкусовете на детето. Семейството трябва да може да разрешава проблемите, които евентуално могат да възникнат след осиновяването или през пубертета на осиновеното дете, дължащи се на предишните травми или лишения, преживени от него. Ако детето има специални потребности от физическо естество (например, увреждане) или от психологическо естество (трудна възраст, травмиране, отношения с братя и сестри), семейството трябва да е в състояние да им дава адекватен отговор. Ето защо са толкова важни подробните описания в досиетата на личността било на детето, било на неговите потенциални осиновители, както и описанието (в досието на кандидат-осиновителите) на техните способности и проблеми, на семейната и социалната среда, в които детето ще трябва да се интегрира.

- По време на подбора професионалистите трябва, доколкото това е възможно и отговаря на интереса на детето, да се съобразят с желанието на родното му семейство (ако то е изразило такова желание) относно това, какви трябва да бъдат характеристиките на осиновяващото семейство. Професионалистите трябва да обяснят ставащото на биологичното семейство, на семейството на кандидат-осиновителите и на самото дете, като по този начин гарантират приемствеността в живота на детето.

- Нужно е, също така, да се направи подбор, осигуряващ на детето възможност да се чувства добре в новото си семейство. Служителите поемат цялата отговорност за подбора на семейството за дадено дете. Както става с родните деца, осиновеното дете не може да бъде подбирано като неодушевен предмет и впоследствие не може да бъде отхвърлено, защото не отговаря на надеждите на осиновителите си. Напротив, то трябва да се приема такова, каквото е, с присъщите черти на неговата индивидуалност. Въпреки че подборът не предопределя окончателното решение по осиновяването, а е само едно предложение, което трябва да бъде потвърдено, той трябва да бъде извършен много внимателно, защото, ако се окаже погрешен, ще предизвика страдание както у детето, така и у кандидат-осиновителите.

- Предложението на компетентното ведомство, изготвено след приключване на подбора, трябва по възможност да се обсъди с ръководството на специализираното детско заведение, в което детето е настанено, което го познава и може да прецени дали предложените осиновители са подходящи от гледна точка на характеристиките и потребностите на детето.

- **Резултатът от извършения подбор трябва да бъде съобщен на кандидат-осиновителите, за да се получи тяхното одобрение, и то още преди те да установят контакт с детето.** Процедурите за подбор на най-подходящото за дадено дете семейство могат да се променят, особено при международното осиновяване, тъй като в този случай става дума за съвместна отговорност на професионалистите от държавата по произход и от приемащата държава (вж. следващата Глава III).

Информирането и искането на потвърждение от избраното семейство на кандидат-осиновители има за цел да се намали рискът от отказ. **Предложението трябва да бъде представено на кандидат-осиновителите по време на събеседване с професионалист**, в рамките на което те да бъдат запознати и със съдържанието на доклада за детето. Трябва да им се обърне внимание върху положителните и отрицателните страни на личността на детето, върху неговите възможности и недостатъци, върху съответствията и несъответствията с очакванията на кандидат-осиновителите. Препоръчително е снимките на детето да не се показват още в самото начало на събеседването, за да не се фокусира вниманието на кандидат-осиновителите само върху външността на детето. На семейството трябва да се даде време да размисли, преди да даде своя отговор. Това е особено важно, когато става дума за деца със специални характеристики. Ако кандидат-осиновителите не са напълно убедени, по-добре е те да отхвърлят предложението още преди да са се срещали с детето, за да се избегне рискът от неуспешно осиновяване.

Г.– Подготовка на детето за осиновяване

Този вид подготовка все още е трудно осъществим в много държави по произход. Все пак, има и доста натрупан положителен опит. Централните или компетентните власти в редица страни са включили тази подготовка в самия процес на осиновяване. Някои акредитирани организации в приемните държави или в държавите по произход ѝ отделят голямо внимание.

Подготовката на детето за осиновяване по принцип и за неговото осиновяване в частност е от съществено значение за успеха на самото осиновяване. Времетраенето на подготовката зависи от възрастта на детето, от преживяното от него и от способността му да създаде нови отношения на привързаност.

Подготовката на детето има следните цели:

- Да осигури приемственост между различните фази на неговия живот
- Детето да избегне допълнителни травми и болезнена раздяла
- Да се гарантира плавно преход между две места или две общности, при които детето живее (специализирано детско заведение/временно приемно семейство – осиновители)
- Да се подготви срещата на детето със семейството на неговите осиновители
- Да се интегрира детето в качествено нови отношения с осиновителите и техните деца
- Да се създадат необходимите условия тези отношения да бъдат удовлетворителни за него
- Да се избегне неуспешното осиновяване. *Детето трябва да бъде подпомогнато, за да:*

- Мисли за миналото си:

- Изгради или възстанови своята история

- Да започне да преработва скръбта си за всичко, което оставя зад себе си (животът му в родното семейство, надеждата да се завърне отново в него, животът му в детското заведение...)

- Мисли за бъдещето си:

- Да си представи това, което го очаква (животът в семейството на осиновителите)

- Да започне да установява отношения със своите бъдещи осиновители

- Да се подготви за раздяла с детското заведение. Етапи **на подготовката на детето**

1 – Разговори с детето

На първо място е нужно да се разговаря с детето относно проекта за бъдещия му живот. Дори и да е много малко, трябва да се разговаря с него по тези въпроси, защото, макар все още да не разбира напълно смисъла на думите, усеща доброто намерение и това го успокоява. Лицата, които се грижат за детето, трябва да са убедени във важността на тази размяна на думи. Всяко дете трябва да бъде информирано за това, което го очаква, за проекта за бъдещия му живот. Ако възрастта му позволява, трябва да се взема и неговото мнение при изготвянето на проекти, отнасящи се до него.

2 – Оpozнаване и приемане на своето минало

Нужно е да се разказва на детето за неговия живот, да му се помага да говори за мъчителните си спомени, да му се обясни, че не е възможно миналото да се върне (тоест да заживее отново с родното си семейство).

- Детето трябва да бъде накарано да осъзнае мъчителните си спомени и да описва със свои думи преживяното.

- Трябва да му се обясни какви решения (административни, съдебни и т.н.) са били взети или се вземат относно неговия живот. (Запитването за мнението на детето относно дадено решение и, ако възрастта му позволява, искането на съгласието му са част от процеса за определяне на неговата годност да бъде осиновено).

- Трябва също така да се обясни на детето, че вече не е възможно да живее както преди, тоест да заживее отново с майка си, с баща си и с другите си близки хора. На детето трябва да

се помогне да преработи скръбта си. **ВНИМАНИЕ!** Признаците, бележещи началото на процеса на преработване на скръбта са едно от условията за определяне на психическата годност на детето да бъде осиновено (вж. схемата за определяне на годността за осиновяване в Глава I на Четвърти раздел).

3 – Детето започва да открива своето бъдеще

- Ако детето започне да приема своето положение и показва интерес към новото си семейство, работещите в детското заведение трябва да го помолят да разкаже за своите желания относно семейството и мястото, в което би желало да живее, както и за това как си ги представя. Детето не знае значението на думата “осиновяване” и затова не бива да му се говори за осиновяване, а за възможността да заживее с нови родители. Желателно е детето да разкаже за надеждите си относно новото семейство по следните три теми: предмети, пространства, лица (надеждите му трябва да се запишат и да бъдат взети предвид в четвъртия етап на подготовката).

- Детето трябва да бъде поощрявано да изрази емоциите си, породени от перспективата за нов живот и ново семейство. Ако е на подходяща възраст, то може да ги облече в думи, но във всички случаи е желателно да му се помогне с рисунки, игри с куклички и т.н.

4 – Запознанство с новото семейство

След като вече са избрани евентуалните осиновители, трябва:

- На детето да се разкаже за семейството на осиновителите и за новото място, в което ще живее, като се сравнява реалният живот на това семейство с изразените от детето желания (“Искаше семейство с две коли, което да те води всеки ден в парка за развлечения. Намерихме семейство с една кола, но то ще те води в парка по време на отпуската...”). Освен това трябва да му се помогне да си представи новото семейство и бъдещия си живот с него.

- Да започне създаването на връзки чрез обмен на предмети между детето и бъдещото му семейство:

Семейството може да даде на детето:

- Раничка (символ на пътувания и връзка между двата етапа от живота му), в която детето да сложи някои дребни предмети – спомени от живота му преди осиновяването.

- Албум със снимки на семейството и средата, в която живее

- Малки подаръци (например, плюшено мече)

- Писма, които грижещото се за детето лице да му прочете, аудио– и видеозаписи.

Детето може да даде на семейството:

- Рисунки

- Писма (в зависимост от възрастта)

- Дребни подаръци (камъчета и т.н.)

- По възможност, снимки

Този обмен дава възможност да започне изграждането на връзки между детето и семейството още преди да се срещнат, значително улеснява първата им среща и намалява рисковете от отказ, когато тази съдбоносна среща се осъществи.

5 – Подготовка за заминаване

За целта е нужно постепенно да се заличава връзката с лицето, което се грижи за детето, и с неговите другарчета от детското заведение (или със семейството, на което е било поверено за временно отглеждане и възпитание). В този смисъл много полезни са някои прости, но изпълнени със символика неща, като например:

- Да се определи за детето място, нещо като “ковчеже за съкровища”, където то да слага дребни предмети и спомени за живота си в детското заведение или семейството, в което е било временно настанено, за да ги вземе със себе си. Това ще му помогне да преживее по-лесно раздялата.

- По възможност детето да бъде извеждано за малко от детското заведение и да бъде водено на местата, където ще се срещне с новото си семейство (хотел, съд, летище...), за да ги

опознае и да се успокои. Тези разходки трябва да се използват и за укрепване на новосъздаващите се връзки на детето с новото му семейство.

Описаните етапи трябва да залегнат в работата и да станат установена практика на персонала в специализираните детски заведения, които трябва да премине съответното обучение. Всеки път, когато се осъществява проект за осиновяване на дете от дома, за него трябва да е информиран **целият** персонал, така че да участва в подготовката. Трябва също така да се информират и останалите деца в детското заведение (да им се съобщи, да им се обясни, да се поиска да нарисуват нещо за другарчето си, което скоро ще ги напусне и т.н.), за да се избегне отрицателното им отношение към проекта за осиновяване и утежняването на обстановката около напускането на осиновено дете.

Д.– Подготовка на кандидат-осиновителите

Системната подготовка на кандидат-осиновителите да станат осиновители в пълния смисъл на думата дава по-големи гаранции както за детето, така и за бъдещето на новото семейство. От една страна, тя дава възможност на кандидатите да разберат по-добре значението на осиновяването като мярка, с която се отговаря на една жизнена потребност на детето. От друга страна, им дава възможност да получат точна информация относно положението и характеристиките на годните за осиновяване деца. И накрая, кандидатите опознават реалностите и предизвикателствата, пред които са изправени осиновителите.

Подготовката на кандидатите да станат осиновители е процес, разделен на **две фази:**

Д-1) Подготовка за осиновяването Тя се **организира преди завършването на оценката** за годност на кандидат-осиновителите и трябва да включва следните компоненти:

– Предоставяне на кандидатите на точна информация относно осиновяването: характеристики на децата, имащи нужда от семейство, процедури, документи.

– Ориентиране на кандидатите относно приоритетната цел на осиновяването, а именно – да се даде подходящо семейство на дете, което вече има своя история, като се отговори възможно най-адекватно на интересите на това дете.

– Осъзнаване на реалностите на осиновяването и на различните аспекти на това, какво означава да си родител на осиновено дете.

– В случай на стерилитет или на траур поради загуба на свое дете на кандидатите трябва да се помогне да разберат, че детето, което те биха осиновили, вече си има своя история и че това ще даде отражение върху бъдещите отношения в семейството, и т.н.

Всичко това помага да се избегнат бъдещи проблеми и позволява на кандидат-осиновителите да размислят върху собствената си способност да приемат проекта за осиновяване на детето и върху волята си да го развият. Някои кандидат-осиновители решават да се откажат, след като осъзнаят колко е сложен този проект. Онези, които потвърждават готовността си да осиновят дете, го правят с по-голяма мотивация.

Д-2) Подготовка за среща с избраното дете

Естествено тази втора фаза **се реализира само след като е приключила процедурата по подбора. Тя трябва да се проведе успоредно с подготовката на детето за среща със своите бъдещи родители.**

От една страна, става дума да се даде възможност на кандидатите да изразят безпокойството си във връзка с това, което се знае за детето, за неговата история, за биологичните му родители (например алкохолизъмът и проституцията са теми, които обикновено пораждават опасения) и да им се помогне да го преодолеят.

От друга страна, трябва да се помогне на бъдещите родители да се представят на детето, което ще им бъде поверено, като им се разкаже за неговите особености, история и потребности и им се дадат съвети за начина, по който могат да установят контакт с него. Всичко това трябва

да се направи, за да избегнат, доколкото е възможно, травми (особено породени от сблъсъка на две култури при международните осиновявания) и разочарования. Например, бъдещите родители трябва да бъдат информирани за реакцията на детето в първите моменти на новия си живот с тях, като им се обърне внимание, че за детето това е нова раздяла (със специализираното детско заведение, което е било неговата среда, с хората, които са се грижили за него, и с децата, които са живели заедно с него). Бъдещите родители трябва да се стимулират да изразят своите емоции и опасения, свързани с тези първи моменти от съвместния си живот с детето.

Е.– Среща – Взаимно опознаване – Изпитателен период

Срещата и времето за взаимно опознаване на детето и семейството на осиновителите може да се смята за последната фаза на целия сложен процес. Освен че се полагат основите на семейните взаимоотношения между детето и кандидат-осиновителите, този период дава възможност на социалните работници да преценят (макар и само донякъде) дали изборът може да бъде окончателно потвърден и дали може да се пристъпи към узаконяване на осиновяването. Несъмнено още от първата фаза на подбора трябва да е ясно, че срещата няма за цел да даде възможност на семейството да приеме или отхвърли детето. Последното би било ужасно за детето и дори да се допуска, че това може да се случи, не бива да се проявява повърхностно отношение. Ако семейството отхвърли детето, не бива никога повече да му се предлага друго дете. Ситуацията подлежи на повторна преценка въз основа на станалото, преди да се вземе каквото и да било решение, отнасящо се до детето и кандидат-осиновителите. Срещата и времето за взаимно опознаване имат за цел да се даде възможност за откриване на евентуални грешки в предишните фази и да се ограничат рисковете от неуспех на осиновяването. **Важно е да се разбере, че добрата подготовка за срещата на детето (вж. точка Г) и на семейството (вж. точка Д-2) силно намалява рисковете от взаимно неприемане в тази фаза.**

Срещата и времето за взаимно опознаване са период на голямо емоционално напрежение за детето и за кандидат-осиновителите, а също така, макар и в по-малка степен, за лицата, които са се грижили за детето. Важно е в тази фаза да се подтикнат кандидат-осиновителите да прекарват повече време с детето.

Най-подходящо е първата среща между детето и бъдещите му родители да се проведе на "неутрална" зона, не в детското заведение, а на специално избрано място. Най-доброто решение би било детето да е **съпроводено от човек от персонала на детското заведение, който му е добре познат**, а срещата да се проведе **на място, гарантиращо интимност**, далече от погледите на другите деца от заведението и от непознати хора.

Препоръчително е да се осъществят няколко срещи и/или период на съжителство на кандидат-осиновителите с детето. За предпочитане е това да стане извън детското заведение, на място, което прилича на нормален дом (например в семеен пансион). В тази фаза трябва да се оказва подкрепа, макар и от разстояние, от страна на социален работник с цел да се помогне на бъдещите родители и на детето да изразят своите чувства и емоции, изпитани при първите им контакти. Тези първоначални моменти са много важни за бъдещото развитие на отношенията помежду им. Много родители на осиновени деца, които впоследствие изпитват затруднения в отношенията си с осиновеното дете и изживяват сериозни разочарования, често казват, че още от самото начало са усетили, че нещо не е вървяло, че контактът между тях и детето е започнал зле. Ето защо от основно значение е да се оказва подкрепа на кандидат-осиновителите и на детето при първите им срещи, за да могат да изразят радостта, емоциите, дори разочарованието си. Освен това е важно на бъдещите родители да се дават съвети относно поведението им спрямо детето. По този начин дребните проблеми, които възникват по време на първите срещи, впоследствие няма да доведат до трудно управляеми ситуации.

След този период, когато връзките се задълбочат и оценката за потенциалните отношения между детето и неговите осиновители е положителна, детето, по възможност с помощта

и участието на бъдещите си осиновители, би могло да направи малко тържество в детското заведение за своите другарчета, за да отпразнува заминаването си. По време на тържеството то и другарчетата му могат да си разменят дребни подаръци (предмети, бонбони, донесени от бъдещите му родители, рисунки). По този по-малко травмиращ начин детето ще направи крачката към новия си живот, защото за присъстващите на тържеството всичко е ясно и прозрачно.

В някои приемни държави или държави по произход за целите на националното осиновяване е предвиден задължителен изпитателен период от няколко седмици или месеци преди окончателното формализиране на осиновяването. Този период има за цел да се оцени нивото на взаимно адаптиране на детето и новото му семейство и да се постигне увереност, че съдът може да се произнесе по окончателното осиновяване. Освен това пробното съжителство може да улесни ранното откриване на проблемите и да подпомогне тяхното разрешаване. Безспорно изискване е съдействащите в този период на семейството психолози и социални работници да имат съответната подготовка.

Глава II • Национално осиновяване

А.– Общи положения

Национално осиновяване е осиновяването на постоянно пребиваващи в държавата деца от страна на граждани на същата държава или на постоянно пребиваващи в тази държава чужди граждани.

Принципи

• **Гарантиране на върховенството на интересите на детето.** Националното осиновяване трябва да даде на детето дефинираните в международните конвенции гаранции. Макар че Хагската конвенция се отнася само за международните осиновявания, нейният дух и даваните от нея гаранции трябва да се прилагат и към националните осиновявания, а именно: предварително установена годност на детето да бъде осиновено; информирано съгласие; предварително установена способност на кандидат-осиновителите да станат осиновители и издаване на удостоверение за годност; участие на трето лице при подбора в качеството му на гарант, че осиновяването отговаря на върховенството на интересите на детето... Всички тези аспекти, разгледани в предишните глави са приложими.

• **Субсидиарност на националното осиновяване спрямо решенията за постоянен живот на детето в родното му семейство (или в разширения му състав).** Винаги, когато е възможно, задържането или реинтеграцията на детето в родното му семейство трябва да бъдат предпочитани пред националното (и международното) осиновяване.

• **Предпочитане на националното осиновяване.** Когато е невъзможно детето да бъде отглеждано в своето семейство, то трябва да живее и да се развива в среда, възможно най-близка до родното му семейство от гледна точка на етноса, традициите, културните модели и езика с цел предотвратяване на травмите и промените, към които трябва да се приспособява. В международните конвенции се препоръчва, когато е възможно, националното осиновяване да се предпочита пред международното.

Б.– Препоръки по отношение на детето

Б – 1) Самоличност

Важно е **истинската самоличност** на детето да се установи още при самото му раждане и да бъде **вписана** в гражданския регистър. Разпространената практика биологичните майки да съобщават фалшиви имена в родилните заведения може да има отрицателни последици от психологически характер (създаване на самоличност на детето въз основа на лъжи) или от медицински характер (когато се налага да се знае семейната обремененост, за да се лекува детето).

Б – 2) Придаване на значимост на осиновяването – развитие на култура на осиновяването

В някои страни осиновяването се възприема като отрицателно явление. Осиновяването може да се възприема и добре (благотворителност или компенсация на стерилност), но осиновителите често пазят осиновяването в тайна поради страх да не би да “изгубят детето си” (страх да не би детето да се отчужди и да предпочете биологичните си родители) или поради социална дискриминация. И двете възможности могат да създадат проблеми. Културата на осиновяването, която да е в полза на детето, изисква следното:

- Промяна на манталитета по отношение на изоставените деца и техните родни семейства, който често съдържа презрение към тях;
- Осиновяването да се основава на желанието на осиновителите да имат дете, а не на милосърдие и желание за благотворителност – чувства, които често водят до очакване на благодарност от осиновеното дете;
- Осиновяването да бъде преди всичко отговор на нуждите на детето, а не да цели решаването на проблемите на осиновителите;
- Осиновяването да бъде социално преценен акт, да бъде ангажимент и положителен проект както за осиновителите, така и за осиновеното дете.

Б – 3) Осиновяването – решение за детето

Важно е социалните работници и обществото в държавите по произход да си дадат сметка, че осиновяването означава да се даде семейство на детето, останало без семейство, а не да се даде дете на семейството. **Никой осиновяващ няма права над дадено дете.** Ето защо социалните работници не трябва да се чувстват задължени да дадат дадено дете на всеки кандидат-осиновител, който го пожелае.

Въпреки че резултатите няма да се усетят веднага, необходимо е още отсега да се активизират усилията за осиновяването на деца от друга етническа група, на по-големи деца, на деца, които имат проблеми със здравето. Стимулирането на националните осиновявания в интерес на децата от страна на правителството, на социалните работници и на средствата за масова информация би помогнало за еволюцията на начина на мислене. Редица държави по произход вече прилагат такъв подход.

Б – 4) Подготовка на детето

В живота на децата, които подлежат на осиновяване, винаги е имало травми и трудни ситуации, които е трябвало да бъдат преодолени, понякога дори и без каквато и да било помощ. Първоначално преминаването към живот в ново семейство се възприема от детето като загуба на съществуващата ситуация, което създава у него страх и несигурност. Ето защо е необходимо да му се помогне да разбере, че семейството, което го осиновява, му предлага стабилен и сигурен живот, изпълнен с обич, както и че осиновяването може да подобри значително начина му на живот. Този въпрос е разгледан в Глава I Г на настоящия раздел.

Б – 5) Разкриване на осиновяването

В много държави по произход, а допреди тридесет години и в приемащите страни, осиновяването почти винаги е било пазено в тайна. В редица страни осиновяването продължава да задоволява нуждата на семейството да има дете, а не на детето да расте в семейство.

Тайната на осиновяването противоречи на международните конвенции, тъй като е срещу интереса както на детето, така и на осиновяващото семейство. Опитът доказва, че идва момент, в който осиновеното дете разкрива тайната и губи доверие в семейството на осиновителите си. Освен това отношенията, основаващи се на лъжа, са източник на проблеми и напрежение както за родителите, така и за осиновеното дете.

Не става въпрос да се “каже истината” на детето, тъй като то, съзнателно или подсъзнателно, вече я знае. Развитието на пренаталната медицина и психиатрията доказват, че още преди

раждането, детето разпознава гласа на майка си и веднага след раждането разпознава лицето ѝ. Става въпрос за това, да му се говори за неговата история, за неговия произход, за неговите биологични родители и за неговото осиновяване. За да се промени тази действителност, е важно да се гарантира предварителна подготовка на кандидатите, преди да започне самият процес на осиновяване, или пък тази подготовка да се включи в самия процес. Необходимо е освен това да се оказва подкрепа на семействата след осиновяването, така че те да продължават да се подготвят и да получават помощ във връзка с различните аспекти на осиновяването и на отношенията с осиновеното дете, включително и за разкриването на осиновяването пред детето, съобщаването за съществуването на биологични родители, издирването на собствения произход от страна на осиновеното дете.

В началото на процеса на осиновяване, по време на разговорите с кандидатите, е необходимо да се обсъди и въпросът за разкриването на произхода, за биологичните родители и с издирването на произхода. Важно е бъдещите осиновители да разберат, че детето има право да знае, че е осиновено, и когато задава въпроси за своя произход, те са длъжни да му отговорят. От съществено значение е кандидат-осиновителите да разберат, че да разкрият на своето дете, че е осиновено, е израз на уважение към него и съвсем не омаловажава отношенията родители-дете. Подготовката на осиновяващите трябва да включва и аспектите, свързани с разкриването пред детето на истината за неговото осиновяване и произход. Осиновяващите семейства могат да обяснят, че те са истинските родители, но са стигнали до детето по различен път.

Кога да се разкаже на детето за неговото осиновяване? Няма точно определен момент. Зависи от развитието на детето. Но това трябва да стане възможно най-скоро, особено ако и самото дете задава въпроси. Необходимо е самите осиновители да разкажат на детето, че е осиновено. Научаването за осиновяването случайно или от трети лица винаги е травмиращо.

Необходимо е **разкриването на осиновяването да се възприема като процес**. На осиновителите се препоръчва да действат по следния начин:

- да продължат да попълват книгата за живота на детето, започната в детското заведение преди осиновяването (вж. Раздел III, Глава VI А-3), като добавят снимки от първите им срещи с детето, както и снимки от съвместния им живот;

- ако в детското заведение не е водена книга за живота на детето, добре е това да сторят бъдещите родители, като направят снимки на заведението, в което е живяло тяхното дете, на персонала, който се е грижил за него, и да продължат да я попълват;

- книгата трябва да се държи на място, достъпно за детето, и родителите да я обсъждат заедно с него, така както се прави с всеки семеен фотоалбум.

По този начин детето още от ранна възраст ще възприема осиновяването като едно от многото обстоятелства в неговия живот. **Родителите трябва да бъдат успокоявани, че ако детето знае за осиновяването си, това няма да промени отношенията помежду им.** Когато то задава въпроси, на които осиновителите не могат да отговорят (например въпроси за родното му семейство), препоръчва се да му кажат, че не знаят отговора, но когато порасне, ще му помогнат да го намери. Важно е детето да чувства, че неговите родители уважават безпокойствата му и си дават сметка, че то може да задава въпроси за своето минало, без това да ги застрашава по някакъв начин.

Горещо се препоръчва да се организират сесии за групова подготовка преди осиновяване, в рамките на които тези въпроси да бъдат обсъдени; това дава възможност на бъдещите родители да се срещнат с осиновители, които имат положителен опит в тази насока. Този вид дейност изисква подходяща подготовка на специалистите, които трябва да оказват подкрепа.

Б – б) Предаване на данни за биологичните родители – Издирване на произхода

- *На осиновяващите родители*

Трябва да се прави разлика между фактите, които могат да се разкрият (за да се избегне изтичане на информация, която да навреди на детето), и тези, които остават в досието. На оси-

новителите трябва да се предаде **неидентификационна** информация за биологичните родители (резюме на техния живот), както и медицински и психиатрични данни, които да се имат предвид по време на развитието на детето.

- *На осиновените*

На детето според възрастта му трябва да се предоставят неидентификационни данни за неговата история и неговия произход, ако проявява интерес. Данните могат да стават по-специфични с израстването на детето.

Когато осиновеното дете стане пълнолетно (или преди това, в зависимост от законите на съответната страна), то трябва да има достъп до своето досие. Но това става по **изрично искане, а при предоставянето на информацията се осигурява психологична и социална помощ.**

Опитът показва, че не е необходимо на осиновеното дете непременно да се предоставят данни, които да идентифицират, т.е. да разкрият самоличността на родното му семейство. Някои осиновени деца искат само да знаят дали съществува възможност да получат информация; други искат да имат достъп до данните за своята история, за своята майка, да видят снимка, но не и да узнаят нейната самоличност. Идентификационните данни биха могли да послужат за евентуално възобновяване на контактите с биологичното семейство, а това води до емоционално натоварване, което не всички осиновени деца искат да понесат. От друга страна, възстановяването на контактите може да се окаже трудно или невъзможно за родното семейство; биологичната майка може да не иска или да не може да види своето дете (например ако има други деца, които не знаят, че е имала друго дете преди брака). Освен това, дори и да е грижливо подготвена, срещата на осиновеното лице с биологичната майка не винаги е конструктивно начинание. Опитът показва още, че осиновените деца се интересуват и желаят да получат информация, а понякога и да се срещнат със своите биологични братя и/или сестри. Ето защо е добре тези данни да се съберат и да се съхраняват в досието.

Много важно е издирването на произхода да се осъществява след специализирана социално-психологическа подготовка, както за родното семейство, така и за осиновеното дете, и то само ако двете страни желаят това и са в състояние да се справят с последствията. Международната социална служба (МСС) при Референтния център за международни осиновявания (РЦМО) препоръчва издирването да не се прави, преди осиновеното дете да навърши юношеска възраст. При всички случаи е необходимо да не се разкриват личните данни на заинтересованите лица.

Що се отнася до възстановяване на *контакта със специализираното заведение*, в което детето е живяло, нещо, което то може да пожелае, когато навърши 12 – 13-годишна възраст, след като вече се е интегрирало в новото си семейство, препоръчва се това да се организира чрез централната власт.

В.– Препоръки към кандидат-осиновителите

В –1) Определяне на тяхната годност и възможност да приемат осиновеното дете

(Съдържанието на настоящия параграф допълва въпроса за годността на кандидатите да станат осиновители, разгледан в Глава I Б на настоящия раздел.)

Средствата, използвани за определяне на избора, са различни и допълващи се: индивидуални и общи разговори, както и посещения по домовете от страна на екип от различни експерти – социален работник, психолог, лекар, квалифицирани в областта на осиновяванията.

Първото интервю е от първостепенно значение.

Необходимо е социалният работник, който го осъществява, да обясни на кандидат-осиновителите защо се налага да бъдат подложени на този процес на оценка за годност, като уточнява, че екипът работи по поръчение на държавните институции с цел да предпазва децата и да защитава върховенството на интересите им. Необходимо е да се обясни, че тези

интервюта имат за цел да се оценят техните възможности и недостатъци и че други лица ще преценят годността за осиновяване на децата.

Много важно е интервюто да се провежда в подходящи условия:

- помещение, което да гарантира дискретността на разговора;
- минимум формалности (определяне на среща; ако става въпрос за семейна двойка, трябва да се явят и двамата съпрузи);
- лицето, което осъществява интервюто, трябва да се съобразява с посочените фактори (напрежение, скорошен траур, последни седмици на бременността);
- посещането трябва да бъде сърдечно, но трябва да се спазва и определена дистанция (подаване на ръка, даденото лице се гледа в очите, без да се показва прекалено вълнение).

Освен посочените обективни фактори лицето, което осъществява интервютата, трябва да има предвид установените отношения и с двамата съпрузи поотделно, като се съобразява със ситуацията.

Домашното посещение при кандидат-осиновителите е много полезно, защото може да даде информация за начина им на живот, за семейството и средата, в която то живее. Ако се налага, прибягва се до съдействието на местните социални служби, за да се осъществят подобни посещения.

Важно е различните интервюта да се разпределят в зависимост от географските и професионални условия и да се взема предвид по какъв начин навиците и позицията на кандидатите се променят в отделните интервюта в зависимост от темата на разговора (гъвкавост, адаптивна способност...). Разбираемо е в началото на процедурата някои кандидати да бъдат доста резервирани или агресивни, но ако тази тяхна реакция не се промени с течение на разговорите, е необходимо да се обсъди тяхната способност за адаптиране. Обикновено процедурата на оценката продължава от една седмица до няколко месеца.

В –2) Подготовка на кандидат-осиновителите

(Този параграф трябва да се разглежда във връзка с Глава I Д на настоящия раздел.)

В някои страни задълбочената подготовка може да се окаже трудно осъществима поради практически причини. Възможно е първоначално да се помогне за разбирането на проблемите, свързани с осиновяването от страна на кандидат-осиновителите, като се организират срещи със семейства на осиновители или други потенциални осиновители с цел обмяна на опит и обсъждане на очакванията. Такива срещи трябва да се ръководят от социален работник или психолог, които да са подготвени по проблемите на осиновяването. Този обмен на опит дава възможност на кандидат-осиновителите да осъзнаят необходимите навици и своите проблеми във връзка с осиновяването.

Важно е, също така, социалните работници, които имат директни отношения с кандидат-осиновителите, да включат в интервютата с тях приобщаване към първата цел на осиновяването – “да се предложи семейство на детето”, както и да лансират осиновяването на по-големи деца. Семействата трябва да разберат, че да осиновят такова дете, не е толкова трудно и че едно шестгодишно дете например добре се адаптира към средата. Същото важи и за осиновяването на деца от друг етнос, с друг цвят на кожата и т.н. Това приобщаване трябва да се провежда системно, ако целта е да се промени манталитетът и да се осъществи осиновяване на деца със “специални характеристики” и приемането им от общността, в която живеят осиновителите.

Независимо от трудностите някои от държавите по произход започнаха осъществяването на програми за подготовка на кандидат-осиновители за национално осиновяване, за които отговарят директно както централната и местната власт, така и специализирани неправителствени организации. Можем да се надяваме, че и другите държави по произход ще решат да въведат този елемент в своята политика за качествено развитие на националното осиновяване.

В –3) Последващ контрол и услуги след осиновяването

Както ще видим, следосиновителният контрол при международното осиновяване обикновено има голямо значение за държавите по произход, които изискват този контрол да се осъществява в приемащата страна. Логично е да се смята, че след като една такава страна изисква следосиновителен контрол при международни осиновявания, такъв контрол се осъществява и при националните осиновявания.

Новите семейства, и особено при осиновяването, имат нужда от подкрепа, за да се развият добре и да се адаптират към новото съжителство. Но те имат нужда и от интимност, за да разберат своята динамика и да стабилизират отношенията помежду си. Ето защо последващият контрол не бива да бъде прекалено строг и продължителен. **Той трябва да се възприема като помощ, а не като същински контрол. От съществено значение е да се окаже такава подкрепа в началото на съжителството**, за да се решават дребните проблеми, преди да се задълбочат. Подкрепата се състои преди всичко в оказване на помощ на осиновителите да могат да възприемат поведението и реакциите на детето въз основа на неговата личност, на неговия предишен опит и на досегашния му начин на привързване. (Вж. Раздел втори, Глава първа). Без тази подкрепа много родители тълкуват зле някои поведенчески реакции и ги възприемат като липса на обич, на признателност и на желание за интегриране в осиновяващото семейство. Това поведение обаче издава липсата на сигурност у детето, както и на опит да подложи на изпитание способността на възрастните да го закрилят истински и с обич. След като е останало разочаровано от предишни ситуации, детето често се съмнява, че предложената му перспектива за неговия живот ще остане постоянна.

Необходимо е да се създадат служби за оказване на съдействие на осиновяващото семейство (дете, родители, братя), които да дават консултации на семействата при поискване от тяхна страна. Тези служби могат да бъдат организирани от правителствени институции, неправителствени организации или асоциации на осиновяващи родители. В момента се организират такива асоциации в различни държави по произход, както и национални и регионални мрежи.

Глава III • Международно осиновяване

А.– Понятие и правна рамка

Международното осиновяване, третирано в Конвенцията от Хага от 1993 година, се прилага, когато дете, живеещо в държавата по произход, се осиновява от лице или от двойка с местожителство в приемащата страна.

Международните осиновявания се регламентират на международно ниво от Конвенцията на Обединените нации от 1989 г. за правата на децата, както и от Конвенцията от Хага от 1993 г. за закрила на децата и сътрудничество в областта на международните осиновявания (**ЖК**).

Хагската конвенция бе изработена под патронажа на една международна правителствена организация, създадена в Хага преди повече от сто години – Хагската конференция за международно частно право. За нейното изработване в продължение на три години се събираха периодично представители на шестдесет държави (държави по произход и приемащи страни), на различни международни правителствени и неправителствени организации. Тази конвенция представлява важна крачка напред за по-стриктно спазване на правата на детето при осиновяване.

Понастоящем Хагската конвенция е в сила в около петдесет държави. Други десет държави са я подписали и са изразили желание да се присъединят към нея в близко бъдеще.

Хагската конвенция се основава не само на правото, но и на етиката, както бе обяснено в Глава II на Първи раздел.

Успехът на Хагската конвенция се дължи на факта, че не се преследва сближаването на националните правни системи, което винаги е характеризирало предишните международни договори, а са потърсени ефикасни механизми, които да гарантират правата на детето при осиновяване въз основа на принципа на сътрудничество между властите и превръщането на процеса на осиновяване в съвместна отговорност на страните участнички. Това се конкретизира в определянето на редица задължения за тези страни (Вж. Глава II, Раздел първи).

Хагската конвенция предвижда в присъединилите се към нея страни да работят следните органи и лица за прилагането ѝ:

- Компетентни институции: министерства, общински и областни власти, съдилища. Във всички държави е необходима намесата на компетентни власти, различни от централната власт. Властите, които отговарят за прилагането на Хагската конвенция, са различни за различните държави (Министерство на вътрешните работи, Министерство на социалните грижи, Министерство на външните работи, Министерство на правосъдието, регионални власти, общински социални служби, съдилища и т.н.);

- Акредитирани организации: тяхното съдействие за прилагане на ХК е само по желание (чл. 9). Става въпрос за частни организации, на които държавата делегира някои от своите отговорности (различни за различните държави) и които са официално акредитирани от държавата. Периодично те трябва да бъдат проверявани и оценявани. Тези организации трябва да бъдат с нестопанска цел, да функционират съобразно етичните норми на Хагската конвенция и да бъдат ръководени от хора, които са специалисти в областта на осиновяванията и са морално чисти (чл. 10 и 11). Организациите трябва да са акредитирани в своята страна и оторизирани от своята и от другата страна да организират осиновявания на деца от тази друга страна (чл. 12).

- Лица и организации, които не са акредитирани, но са оторизирани: трябва да представят определени гаранции, но могат да бъдат със стопанска цел. Тяхното участие в прилагането на ХК също е по желание. По време на изготвянето на Хагската конвенция тяхното участие в процеса бе оспорено. Те могат да бъдат отхвърлени от страните участнички с декларация, спомената в чл. 22-4 на Документа.

Б.- Процедура

В много от държавите по произход процедурата по формализиране на едно осиновяване, както национално така и международно, преминава обикновено през две фази: административна фаза, която включва издирване, подбор, проучване, докладване, психосоциална подготовка за юридическата процедура; другата, съдебната фаза, се възлага на компетентните съдилища, които взимат крайното решение и обличат в юридическа форма осиновяването. Все пак в някои страни системата е друга: например голяма част от процедурата се възлага на съдилищата за малолетни или процедурата е изцяло административна, или е административна с изключение на декларацията за годност за осиновяване, която е от компетентността на съдебните власти и т.н. Всяка от тези системи е валидна. Важното е да се анализира съответната национална система, за да е ясно, че предлага необходимите гаранции, определени от международните конвенции за промяна на родствените връзки на детето. Разпределянето на отговорността между различни институции (например административни и съдебни) ограничава рисковете за допускане на грешка или злоупотреба. Все пак процедурата трябва да се организира така, че да не изисква прекалено дълги и неоправдани срокове, което може да навреди на детето, и следователно да се нарушат неговите права.

В повечето случаи актът за осиновяване се издава от държавата по произход преди отпътуването от страната на детето и на неговото ново семейство. Някои страни като Филипините, Тайланд или Венецуела обаче са избрали други механизми.

По отношение на различните фази, които приключват с международно осиновяване, действащите лица и механизмите са различни за различните страни. Те зависят от:

- вътрешното законодателство в приемната страна;
- вътрешното законодателство в държавата по произход;
- договора между двете страни относно механизмите на сътрудничество в областта на осиновяванията.

Хагската конвенция определя гаранциите, които трябва да бъдат дадени, определя задължителните (централната власт) и незадължителните (компетентни власти, акредитирани организации) органи, но оставя на всяка страна отговорността да определи ролята на всеки от тези органи и взаимодействието помежду им за достигане на целите.

На едно от заседанията на Хагската конференция бе препоръчано всяка държава участничка да направи разработи **схема**, която ясно да отразява ролята на всеки от органите, отговарящи за прилагането на конвенцията, и взаимодействието между тях с цел постигане на задължителните гаранции. Тази схема позволява:

- на различните органи в съответната страна да разберат каква е тяхната роля в процедурата;
- на органите на страните, с които тази страна споделя процедурите за международни осиновявания, да опознаят нейната национална действителност и да я имат предвид;
- на държавните органи на съответната страна, както и на държавните органи на страните, с които тя споделя процедурите за международни осиновявания, да определят рамката на сътрудничество, която да отговаря на върховенството на интересите на детето, като се вземат предвид положителните и отрицателните аспекти на всяка от страните.

Хагската конвенция регламентира необходимите минимални изисквания, за които са се договорили страните. Все пак, **всяка страна има правото да определя по-високи критерии и да изисква по-големи задължения от вписаните в конвенцията, при условие, че върховенството на интересите на детето остава основна цел.**

С.– Годност на детето за международно осиновяване

В Глава I А на настоящия раздел подробно се разглежда въпросът за годността на детето за осиновяване. По този въпрос се говори в общи линии и в Раздел Първи.

Освен всички описани преди елементи за определяне на годността за осиновяване на детето, преди да се пристъпи към международно осиновяване, трябва да се разгледат още два елемента.

- Да е била разгледана възможността за национално осиновяване или предприемане на друга мярка за закрила, която да е най-подходяща за детето, като са били положени всички усилия в тази насока, без да се е стигнало до резултат в разумни срокове и в интерес на детето;

- Да се реши дали международното осиновяване е в интерес на детето. Да се прецени дали детето предвид неговите характеристики, лична и семейна история би могло да се адаптира без много травми към една съвсем различна културна, езикова и т.н. среда. Да се изслуша мнението на детето, ако неговата възраст и степен на зрелост позволяват. Да се определят желаните условия, с които да се улесни интегрирането в една съвсем различна среда, и те да бъдат включени в доклада за детето.

Г.– Годност – избор на кандидат-осиновители

(Да се има предвид и Глава I Б на настоящия раздел.)

Според Хагската конвенция определянето на годността на кандидат-осиновителите е отговорност на приемащата страна. В повечето страни това е прерогатив на местните, областните или централните власти. В някои страни частните организации, акредитирани за международни осиновявания, могат да включат в своя устав и този прерогатив. В някои приемачи страни годността за международно осиновяване се определя, без да се посочва конкретна страна, или

пък се посочва определена страна. Не е лесно да се определи коя от тези две възможности е по-добрата, тъй като и двете имат плюсове и минуси във връзка с интереса на детето.

Според нас е полезно – като повод за размисъл от страна на професионалистите и с цел подобряване на механизмите на международното сътрудничество – да се споменат два елемента, които биха могли да не бъдат в интерес на детето и по които би трябвало да се помисли съвместно и от двете страни:

– въпреки че качеството на оценката за избор на кандидат-осиновители може да бъде добро, буди безпокойство, когато удостоверенията за годност не са подходящи за децата, които се нуждаят от международно осиновяване: многобройни са кандидатите, които са определени за годни да осиновят малки деца без проблеми, докато повечето от децата, за които се търсят чуждестранни семейства, нямат тези характеристики. Това води до оказване на голям натиск върху професионалистите и правителствата както в приемащите, така и в държавите по произход, и е източник на злоупотреби и незаконен трафик.

– В различните приемащи страни съществуват качествени проблеми във връзка с удостоверенията за годност, получени след обжалване, когато първоначалната преценка е била отрицателна. В определени случаи става така, че професионалното ниво при преценката на обжалването не съответства на това при първоначалната оценка.

Важно е държавите по произход да бъдат внимателни при такива ситуации.

Д. Подбор

(Да се има предвид и Глава I В на настоящия раздел.)

Д – 1) Избор на семейство за детето

При подбора компетентните органи на държавата по произход изхождат от:

– досиетата на децата, предадени от компетентните власти или от специализираните детски заведения, или от националните акредитирани организации;

– досиетата на кандидат-осиновителите, от същата страна или чужденци, които се предават от централните власти на държавата по произход и/или от акредитираните чуждестранни организации.

Международната социална служба подкрепя посредничеството на акредитирани организации от **приемащите** страни, тъй като става въпрос за трета информирана страна, която познава добре кандидатстващите семейства и може да бъде в помощ на централните власти в държавата по произход при осъществяване на избора и при предварителните и последващите фази на процеса на осиновяване.

Според нас е полезно – като повод за размисъл от страна на професионалистите и с цел подобряване на механизмите на международното сътрудничество – да се спомене един елемент, който би могъл да не бъде в интерес на детето и по който би трябвало да се помисли съвместно и от двете страни.

В много държави по произход – така както и в почти всички приемащи страни – не съществуват нормативи, които да ограничават броя, или качествени нормативи по отношение на изискванията, на които трябва да отговарят кандидат-осиновителите. Разглеждат се всички получени кандидатури и се избира една от тях по предложението за подбора. Това създава проблеми в работата на централните власти (или на другите компетентни органи) както с чуждестранните акредитирани организации (защото се конкурират помежду си), така и с чакащите кандидат-осиновители. Този аспект оказва силен натиск върху специалистите, работещи в тази област.

Препоръчва се на всички държави по произход:

– Периодично да правят преценка на необходимостта от международно осиновяване: какви са различните характеристики на децата, които се нуждаят от осиновяващо семейство и за които е трудно да се намери такова в родната страна (възраст, пол, здравно, интелектуално и

емоционално състояние, специфични нужди – например наличието на братя и сестри). Необходимо е да се знае броят на тези деца.

– Да се определят характеристиките и броят на чуждестранните семейства на кандидат-осиновители, от които има нужда, за да се отговори на интереса на тези деца.

– Да се информират приемащите страни за тези нужди и да се установят подходящи правила за сътрудничество с тях в светлината на Хагската конвенция за постигане на целите.

– Да се определят характеристиките и броят на:

- приемащите страни, с които да продължи сътрудничеството, като се дава приоритет на страните, предлагащи повече гаранции за годността на семействата за международно осиновяване (законодателство, което позволява осиновяването на деца, очакващи осиновяване в държавата по произход – възраст, здравословно състояние, и т.н.; организирана и задълбочена подготовка на кандидат-осиновителите, и т.н.).

- чуждестранните акредитирани организации, с които да се осъществява сътрудничество, като се дава приоритет на тези, които се занимават с кандидат-осиновители, чиито характеристики отговарят на нуждите на децата от държавата по произход.

Поради този проблем в някои от държавите по произход **се експериментира нова динамика**. Става въпрос за **обръщане на потока на индивидуалните досиета**. Съществуват различни формули за това. Общото е, че вместо в държавата по произход да се получават голям или ограничен брой досиета на чуждестранни кандидат-осиновители, централните или компетентните власти на държавите по произход изпращат досиетата на децата (без да посочват идентификационни данни) на партньорите в приемащата страна (обикновено акредитирани организации), като искат да бъдат посочени семействата, които биха могли да бъдат най-подходящи за тези деца. Все пак е необходимо да се ограничи броят на партньорите (или да се работи само с един партньор за дадено дете), за да не се допусне дублиране и липса на мотивация у професионалистите и консултираните семейства. Изхождайки от досиетата, определени от партньора, властите в държавата по произход пристъпват към подбора.

Тази система има редица предимства: информира социалните работници и семействата, че детето се намира в началото на процедурата по осиновяване; премахва натиска, свързан с натрупването на досиета на кандидат-осиновители, и предоставя на властите повече време и човешки ресурси да извършват дейности на национално ниво, като например промоция на национално осиновяване, подготовка и т.н.; укрепва международното сътрудничество между държавата по произход и приемащата страна в интерес на детето.

За да може системата да функционира, трябва да се поставят три условия:

- първото условие е посредничеството на акредитирани организации в държавата по произход; само орган, който познава семействата лично, а не само досието, може да извършва проучване и селекция;

- второто условие е да е налице сериозна специализация в областта на социалната психология (която е най-важна във фазата на подбора) от страна на чуждестранната акредитирана организация и на нейния представител в държавата по произход;

- третото условие е да е налице значителен етичен ангажимент от страна както на властите на държавата по произход, така и на чуждестранната акредитирана организация и на нейния представител в държавата по произход; никой не трябва да има националистически или институционални претенции; тази система се основава на взаимното доверие и сътрудничество на една група, която допълва компетентните власти на държавата по произход, и всички акредитирани чуждестранни организации, при което се изоставя конкурентният дух и се мисли единствено за върховенството на интересите на всяко дете.

След като е извършен подборът, досието на детето се изпраща по определения ред на централните или на компетентните власти, или на оторизираната чуждестранна организация от приемащата страна, с цел да се разговаря с избраното семейство, което да потвърди или не желанието си да осинови даденото дете.

Д –2) Потвърждаване на подбора

Ако избраното семейство потвърди своето съгласие, то пристига в държавата по произход, за да се срещне с детето. Повечето страни изискват от кандидатстващото за осиновяване семейство директна среща с детето в държавата по произход и период на престой в нея, преди да се пристъпи към потвърждаване на подбора и формализиране на осиновяването. Времетраенето на престоя на семейството в държавата по произход варира значително за всяка различна страна.

Пътуването и престоят в държавата по произход на избраното семейство има няколко цели:

- семейството да се срещне с детето и да разполага с определен период от време за сближаване и взаимно опознаване, преди окончателното да потвърди решението си да го осинови (и евентуално да се получи съгласието на детето да бъде осиновено);
- семейството да има възможност да се запознае пряко със средата, от която произхожда детето;
- да се даде възможност на специалистите от държавата по произход и, ако е необходимо, на представителя на акредитираната чуждестранна организация да присъстват на срещата между детето и кандидат-осиновителите с цел да помогнат и да преценят дали подборът може да бъде потвърден;
- да се гарантира сигурно и успокояващо придружаване на детето по време на пътуването му до приемащата страна.

Например, дадена държава по произход е решила да изисква от осиновяващите семейства два периода на престой.

През първия период семейството, след като се е запознало с детето, потвърждава своето съгласие да го осинови, а специалистите – след кратка оценка на отношението “семейство – дете” – решават дали изборът е подходящ. Между двата периода се извършва административна обработка на досието и то се предава на съдебните власти. Въпреки че тази практика е въведена в интерес на детето, с цел срещата между него и семейството да бъде част от процеса на подбор, както и за да се даде време преди приключване на осиновяването, тя поставя детето (и семейството) в ситуация на раздяла и прекъсване на връзките, което може да бъде изключително вредно, особено ако този период е по-продължителен. Освен това има риск първият престой в родната страна на детето да се изтълкува по погрешен начин от избраното семейство или от някои професионалисти като възможност да се приеме или отхвърли детето, без да се обръща внимание на възможните деструктивни последици. Някои държави по произход не изискват родителите да се срещнат с детето, но разрешават детето да посети приемащата страна, придружено от трето лице, и да се срещне там със семейството, избрано да го осинови. Обикновено това са държавите по произход, които изискват детето да съжителства в продължение на няколко месеца пробно с избраното семейство преди същинското осиновяване. Това предполага наличието на договор за сътрудничество между държавата по произход и приемащата страна, за да се гарантира, че пробният период се проследява от квалифицирани специалисти и че ще се вземат решения в интерес на детето в случай на неуспешен пробен период.

Е – Съгласие за продължаване на процедурата по осиновяване

В държавите по произход, присъединили се към Хагската конвенция, е от съществено значение да се получи одобрението на приемащата страна (на централните или компетентните власти или на акредитираната чуждестранна организация, в зависимост от възприетата система в приемащата страна) **по предложения подбор, още преди да се предприеме осиновяването.**

Важно е досието, предадено на компетентната служба в приемащата страна, да е **документирано по коректен начин, да доказва годността за осиновяване на детето и да ар-**

гументира предложението за подбор, така че да се улесни вземането на решение в приемащата страна. Трябва да се има предвид, че след осиновяването детето преминава изцяло под отговорността и закрилата на приемащата страна. Това прехвърляне на отговорност между две държави, което трябва да бъде в интерес на детето, е необходимо да се съобразява с приемащата страна и да я приобщи изцяло във вземането на решение. В много случаи тази фаза е все още незадоволителна.

Централната власт (или компетентните власти или акредитираната чуждестранна организация, в зависимост от възприетата система в приемащата страна) на приемащата страна има правото да изисква досието да бъде комплектовано, преди да даде съгласие за предложението за подбор и за продължаване на процедурата по осиновяване. Тези допълнителни изисквания водят до значително забавяне на процедурата. (Вж. също Глава I А-5 на този раздел).

Ж – Подготовка на детето за международно осиновяване

(Да се види също Глава I Г на този раздел.)

В случай че в държавата по произход няма достатъчно добре подготвени социални работници, властите биха могли да поискат подкрепата на акредитирани чуждестранни организации и на техните представители, които да се заемат с подготовката на детето след приключване на подбора, както и с обучението на персонал в тази област. Това означава, че представителите на тези организации в държавата по произход трябва да са професионално подготвени в сферата на социалната психология.

Необходимо е да се има предвид, че тази подготовка не трябва да се ограничава само за децата, осиновявани извън страната, а и за децата, които се осиновяват в родната им страна.

Времето на престой на кандидат-осиновителите, изисквано от някои държави по произход, е важен преходен период както за детето, така и за тях. Препоръчва се кандидат-осиновителите да вземат под наем апартамент, в който да се срещат с детето, с цел да се намали травмата от промяната. Това е много полезно за децата, които са израснали в специализирано детско заведение, които не се чувстват сигурни или които имат здравословни проблеми. При такива случаи преходният период е необходим. Това, което на пръв поглед може да изглежда загубено време (осиновителите настояват да си заминат възможно най-бързо с детето), е в действителност спечелено време и сигурност в развитието на отношенията между детето и осиновителите.

З – Придружаване на осиновителите в държавата по произход

В интерес на детето, а и на самите осиновители, е те да са подготвени за срещата с детето в държавата по произход (вж. Глава I Д-2 на този раздел).

При международните осиновявания осиновителите се запознават с детето, след като подборът е предложен и приет от тях, обикновено въз основа на предоставената им информация. Осиновителите пристигат в държавата по произход и се настаняват в населеното място, в което се намира детското заведение, в която живее детето. По-нататък следва процедурата, описана в Глава I Е на този раздел. Обикновено осиновителите не познават средата, езика, културата, навиците, начина на хранене и т.н. в държавата по произход. Всичко това създава у тях притеснения и напрежение, които се добавят към емоционалния стрес, свързан с първата среща с детето. За да им се помогне да намалят напрежението и позитивно да изживеят първите мигове на съжителство с детето, е важно те да бъдат придружени от представител на акредитираната чуждестранна организация, на когото имат доверие, или от специалист от компетентните власти в държавата по произход. Това означава представителят или специалистът да са компетентни в областта на социалната психология.

И – Формализиране на осиновяването

След като е получено окончателното съгласие на избраното семейство, на детето, и, ако е необходимо, на властите или на органа, отговарящ за подбора, досието се изпраща на компетентните власти, които в рамките на няколко седмици да формализират осиновяването. Междувременно осиновяващото семейство остава в държавата по произход. В много страни съдебните власти имат задачата да се произнесат окончателно по международното осиновяване, след като са събрани всички необходими документи. В други страни само един съд, който обикновено се намира в столицата, е компетентен по въпросите на международното осиновяване. В трети страни формализирането на осиновяването се извършва от административните власти (например от централната власт).

Когато произнасянето по международните осиновявания е от съдебен характер, в някои страни предаването на досиетата на съда става чрез адвокат или чрез представител на акредитираната чуждестранна организация. Основен проблем при посредничеството на частни адвокати – а понякога на акредитираните местни организации или на юридическите представители на акредитираните чуждестранни организации – е, че цената на услугите им е много висока и подхожда повече за някоя търговска операция, отколкото за дейност, имаща за цел закрилата на детето. Поради това в някои държави по произход е решено централните власти (или властите, отговарящи за подбора) да изпращат досието директно в съда без посредничеството на адвокат или външна организация.

Компетентните власти в държавата по произход задължително издават сертификат за съответствие на решението за осиновяване с изискванията на Хагската конвенция. Този сертификат дава възможност осиновяването да бъде признато автоматично от всички страни по конвенцията. Вж. приложение 1.

Й.– Контрол след осиновяването

Държавите по произход изискват да се изпращат доклади за развитието на детето и за неговата адаптация към новото семейство и новата социална среда. Периодичността на докладите и продължителността на контролния период са различни в различните страни. Оторизираната организация (или централната или компетентната власт) изпраща в държавата по произход доклади и снимки, които са изготвени от социалните работници от акредитираните, частните или правителствените организации в приемащата страна. В някои случаи самите осиновители изготвят докладите.

Обикновено докладите пристигат редовно и навреме, но понякога тяхното съдържание не е задоволително или трудно може да бъде разбрано, ако не се чете между редовете. Докладите трябва да съдържат данни за здравословното състояние на детето, за качеството на отношенията между осиновителите и детето, за интегрирането на детето в новата среда. **Не е коректно докладите да се изготвят от осиновителите или да се съобщават по телефона. Необходимо е да се осъществи поне едно посещение на детски психолог в дома на семейството на осиновителите.**

Контролът след осиновяването е едно от най-големите притеснения на социалните работници в държавите по произход. Все пак е необходимо да се имат предвид следните аспекти:

- **Контролът не трябва да продължава прекалено дълго време.** След изтичането на първоначалния период детето и неговите осиновители трябва да имат право на личен живот, да се чувстват като нормално семейство, а не като семейство на осиновители. Това е важно за доброто функциониране на семейните отношения. Препоръчва се също натискът да се намали и изискването на доклади да не продължава с години. Разумният период за изискване на доклади е от две до три години.

- Формализирането на осиновяването създава нови родствени връзки. В законодателството на повечето държави по произход се признава правото на личен живот на семейството.

Не може да се задължи семейството да отваря вратата на своя дом на трети лица, които да извършват проверки или да упражняват надзор, освен ако няма сериозни подозрения за малтретиране. За да може да се осъществява контрол, се препоръчва следното:

1) да се работи с организациите, акредитирани в приемащите страни, с цел установяване на лични отношения на доверие със семейството преди и след осиновяването; в договора за сътрудничество да се включи задължението на организацията да осигурява помощ на семейството на осиновителите (в отношенията дете – родители), както и изготвянето на контролни доклади след осиновяването за определен период от време;

2) избраното семейство (във фазата на подбора) да подпише договор, с който поема задължението да улеснява извършването на контрол след осиновяването.

- След като осиновяването бъде признато в приемащата страна, детето попада в системата на закрила на всички деца, които постоянно живеят на територията на тази страна. Това ограничава риска от липса на закрила или злоупотреби.

- **От съществено значение е да се има предвид, че успехът на осиновяването зависи изцяло от подготвителните фази** с цел превенция. След като осиновяването е вече факт, няма връщане назад. **Едно добре подготвено и проследено осиновяване съдържа много по-малко рискове да се провали.** Ето защо е важно:

1) да се извърши сериозно проучване на детето и на неговото родно семейство;

2) да се извърши сериозно проучване на годността за осиновяване на кандидат-осиновителите и да се прояви възискателност при издаването на атестата за годност;

3) да се направи добър подбор;

4) да се извърши добра подготовка за осиновяване както на детето, така и на кандидат-осиновителите.

Глава IV • **Върховенството на интересите на детето при осиновяването – една споделена отговорност**

Както вече стана дума, Хагската конвенция се основава на споделянето на отговорности между държавата по произход и приемащата страна, в което участват всички компетентни лица на всички нива на процеса. Конвенцията постановява не толкова да се разпределя отговорността, колкото да се споделя, да се развива едно истинско сътрудничество в интерес на детето. Оттук произтича и наименованието на самата конвенция – Конвенция за *сътрудничество* и закрила на детето в областта на международното осиновяване.

Както вече видяхме, международното осиновяване не може да бъде разделено от националното, включително и поради изискванията на глобалната политика в полза на децата и на техните родни семейства.

A – Централна власт

От съществено значение е държавите да помислят за ролята и следователно за характеристиките на централната власт. Централната власт изпълнява “централна” роля, за да се гарантира, че осиновяването се извършва в името на върховенството на интересите на детето. Това означава, особено що се отнася до държавите по произход, където се установява годността за осиновяване и се извършва подборът, следното:

- централната власт трябва да бъде компетентна по въпросите на правата и закрилата на децата и да създаде екип от специалисти от различни области;

- централната власт трябва да се възприема като професионален орган, в който компетентността и етиката, свързани с правата на детето, да бъдат над всякакви партийни съображения;

- професионалният състав на централната власт и неговите ръководители трябва да постоянен и да не зависи от евентуални смени на административната или политическата йерархия или от периодични административни ротации. Опит се трупа постепенно и е изключително важно от гледна точка на ефикасността и качеството, както и на върховенството на интересите на детето, да се разполага с квалифицирани и доказали се работни групи.

Б – Акредитирани чуждестранни организации

Б – 1) Ползата от посредничеството на акредитираните чуждестранни организации

Нека припомним, че според Хагската конвенция на тези частни организации е делегирана от съответните държави отговорността да работят за постигане на целите, поставени от конвенцията. Ето защо дадена организация трябва да бъде на първо място акредитирана от компетентните власти в приемащата страна, и на второ място да бъде оторизирана, както от държавата по произход, така и от приемащата страна, да работи в държавата по произход.

Посредничеството на акредитираните организации в държавите по произход представлява една гаранция. Организацията изпълнява ролята на “трета” съпричастна страна, която не позволява детето и кандидат-осиновителите да се превърнат единствено в страници от досието. Организацията подпомага и двете страни, защото ги познава, и улеснява връзката между различните социални работници, като поддържа директен контакт с тях.

Отговорността на акредитираните организации на приемащите страни е различна в зависимост от системите за закрила на детето в държавата по произход и в приемащата страна.

Областите, в които тяхното присъствие е доста важно, са:

- информация, приобщаване, подготовка на кандидат-осиновителите (Вж. Глава I Д на този раздел);

- установяване на компетентността на кандидат-осиновителите да помогнат да се уточни какъв характер да има детето за осиновяване; мотивиране на кандидатите да са склонни да осиновят дете със специфични нужди;

- избор: приобщаването в даден момент на организацията при избора на подходящо семейство за конкретно дете може да бъде полезно за самото дете, защото организацията може да участва в оценката на семействата, с които се занимава, съобразно нуждите на детето. При всички случаи е добре организацията да бъде използвана, когато направеният подбор се представя на кандидат-осиновителите, защото може да им окаже по-целенасочена подкрепа;

- подготовка на родителите-осиновители за среща с детето; придружаване по време на срещата и през периода на взаимно опознаване; присъствието на организацията в тези фази намалява напрежението и притесненията и играе положителна роля за началото на отношенията между детето и родителите;

- подготовка на детето за осиновяване, обучение на персонал или на семейството за повишаване на тяхната компетентност;

- контрол след осиновяването (Вж. Глава III Й на този раздел)

Използването от страна на кандидат-осиновителите от приемащата държава на посредничеството на акредитирани организации от държавите по произход може да бъде обявено за задължително както от приемащата държава, така и от държавата по произход, ако това се признае за важно условие да се защити интересът на детето. Някои приемащи държави и държави по произход са избрали този подход, който е съвместим с Хагската конвенция.

Б-2) Необходими условия: квалификация и подходящ брой акредитирани организации в приемащата държава

Посредничеството на акредитирани организации в приемните държави само по себе си не е гаранция. Всичко зависи от квалификацията и от контрола върху тези организации. Трябва да се признае, че някои занимаващи се с осиновявания частни организации са нарушавали и продължават да нарушават правата на детето; те са съучастници, а понякога дори извършители на оказване на натиск, злоупотреби и трафик на хора.

Хагската конвенция в чл. 9, 10, 11 и 12 определя основните норми за осигуряване на контрол върху организациите. Акредитирането на организациите е упълномощаване от страна на държавата. Това означава, че поведението на организацията ангажира държавата, издаваща акредитация и/или разрешително.

Акредитацията (ХК, чл. 10-11) и разрешителното (ХК, чл. 12) на акредитираните организации, работещи в областта на осиновяванията, трябва да се извършват в интерес на децата.

За държавата по произход това означава:

• **Първо: да се оценява периодично съществуващата в страната нужда от международни осиновявания.** А) да се установят характеристиките на децата, които се нуждаят от семейство на осиновители и които трудно могат да намерят такова в страната по произход (възраст, пол, физическо, психическо и емоционално състояние; специални нужди, например, братя или сестри). Б) да се установи броят на тези деца.

• **Второ: въз основа на горните данни да се определят характеристиките и – в интерес на детето – да се установи необходимият брой на:**

– **семействата**, отговарящи на интересите на тези деца;

– **акредитираните чуждестранни организации**, с които да се осъществява сътрудничество, с цел те да подпомагат кандидат-осиновителите, чиито характеристики отговарят на потребностите на децата от страната по произход, като тези организации притежават нужните професионална компетентност и етика. (Например, ако има по-големи деца, нуждаещи се от международно осиновяване, акредитираните организации, работещи само с кандидат-осиновители, готови да осиновят новородени, не са подходящи; оказването на съдействие при осиновяването на деца със специални нужди изисква специфична професионална квалификация.)

– **приемащите държави, с които да се осъществява сътрудничество**, като се дава приоритет на онези държави, които предоставят гаранции за подходяща квалификация на семействата, имащи желание за международно осиновяване (законодателство, позволяващо осиновяване на деца, нуждаещи се от осиновяване в страната по произход – възраст, здравословно състояние и т.н., организирана и задълбочена подготовка на кандидат-осиновителите и т.н.) и за своите акредитирани организации. Присъединяването на дадена държава към Хагската конвенция не я задължава да организира международни осиновявания с всички други присъединили се страни, но гарантира спазването на конвенцията при международните осиновявания, които могат да се извършват в тези страни.

• **Трето: да се информират приемащите държави** относно нуждите на държавата по произход и да се договорят формите на сътрудничество за постигане на дефинираните в конвенцията цели.

За приемащата държава това означава:

• **Да се информира относно нуждите на държавата по произход във връзка с международните осиновявания:** характеристики на децата, които се нуждаят от осиновители и които трудно ще могат да ги намерят в страната по произход; броят на тези деца; брой и характеристики на акредитираните в други приемащи държави организации, които вече си сътрудничат с държавата по произход; фази на процедурата, в които сътрудничеството на акредитираната организация в приемащата държава би могло да бъде полезно.

• **Да поеме отговорността за:**

– **ограничаването на броя на акредитираните организации**, за да се осъществява сътрудничество с държавата по произход в зависимост от броя на нуждаещите се деца в нея, особено като се има предвид, че държавата по произход вече сътрудничи с организации и от други приемащи държави;

– **установяването на критерии за акредитация и издаване на разрешителни**, които да гарантират, че организациите, притежаващи разрешително да сътрудничат с конкретната

държава по произход притежават нужните познания и компетенции, **за да отговорят адекватно на потребностите на децата от страната по произход.**

Трябва също така да се подчертае ключовата роля, която има представителят (физическо лице или асоциация) на чуждестранната организация, акредитирана в страната по произход. Много важни са етиката (предвид финансовите аспекти) и професионалната квалификация на това лице или асоциация. Отговорностите, с които ще бъде натоварен представителят, трябва да се договорят съвместно от двете държави, като се отчитат съществуващите специфични изисквания на страната по произход (например, подготовката на детето за осиновяване, оказване на съдействие през периода на взаимно опознаване между детето и кандидат-осиновителите и т.н.). **В редица страни професионалната компетентност на представителя в областта на психологията и социалните науки ще бъде много полезна, в интерес на детето и на семейството на осиновителите.** Властите в приемащата държава, както и тези в държавата по произход, трябва да се уверят, че представителят има нужната квалификация още преди да издадат разрешителното на акредитираната организация.

Акредитирането (ХК, чл. 9, 10 и 11), подборът на най-подходящите акредитирани организации, издаването на разрешително (ХК, чл. 12) са основните аспекти на диалога и сътрудничеството в интерес на децата между властите в държавата по произход и тези в приемащата държава. Отговорностите, с които бива натоварена акредитираната организация от приемащата държава, са различни в зависимост от вече съществуващите оперативни звена и ресурси и нуждите, на които трябва да се отговори било в приемащата държава, било в държавата по произход. Предварителното съгласуване между властите от двете заинтересувани държави ще даде възможност да се договори начинът, по който акредитираната организация трябва да финализира дейностите на централните власти в двете държави, като ги подпомогне да осъществят изцяло мисията си и допринесе за развитието на истинска интегрирана политика в областта на международните осиновявания. Едва след това властите от двете заинтересувани държави ще могат да договорят критериите за акредитиране и издаване на разрешителни и да координират действията си по тяхното прилагане. Понастоящем в редица държави броят и квалификацията на акредитираните и притежаващи разрешително организации не се основават на реалните потребности на децата от държавата по произход и не са съобразени с общата картина в тази сфера на дейност (голям брой заявки от страна на чуждестранни организации идват от голям брой приемащи държави). Следователно тези организации не са адекватни на реалните потребности. Дори напротив, безразборното роене на акредитирани организации е източник на натиск за осиновяване на деца именно от семействата, които са се обърнали към тях, а това е против интересите на децата.

Важно е централната или компетентна власт в държавата по произход да упражнява контрол и върху качеството на дейността на акредитираните организации. Ето защо е много важно да се извършва периодична оценка на организациите, с които си сътрудничи дадена държава, въз основа на която ще се вземе решение за подновяване или прекратяване на договорите за сътрудничество. Властите в държавите по произход без колебание трябва да преустановят дейността на организация, от която не са доволни, и/или да протестираат пред заинтересуваната приемаща държава.

В.– Акредитирани национални организации на държавите по произход

Малко държави по произход са акредитирали свои национални организации в областта на международните осиновявания. Има положителни примери в тази насока, особено когато става дума за организации с натрупан дългогодишен опит. Но има и отрицателни примери, свързани с броя и професионалната етика на новосъздадени организации; техните служители преди това са сътрудничели за осиновявания, при които не са били спазвани правата на детето, и са били мотивирани от печалби, силно надвишаващи жизнения стандарт в дадената страна.

Когато дадена държава по произход възнамерява да акредитира национални организации за национални или международни осиновявания, трябва да се вземат предвид следните фази:

- Да се направи оценка на реалните нужди на държавата от национални и/или международни осиновявания, на характеристиките на децата, годни за осиновяване, и да се установи техният брой;

- Въз основа на тези данни да се определят характеристиките и да се установи броят на семействата, от които ще има нужда, за да се отговори най-адекватно на интереса на децата;

- Да се състави план–график на различните дейности по процедурата за осиновяване и да се заложат като изпълнители националните организации (евентуално чуждестранни организации или техните представители в страната);

- Да се установи за кои дейности в план–графика не са предвидени изпълнители и тяхното изпълнение да се възложи на частна организация посредством нейното акредитиране;

- Да се определят характеристиките и да се установи колко национални акредитирани организации трябва да изпълняват тези функции в интерес на детето.

Във връзка с това е необходимо:

- да се изготви дневник или дневници за изпълняваните функции

- да се определи обхватът на дейността (местен, областен, национален)

- да се определи мащабът на дейността (една държава, няколко държави) и да се разработи механизъм за сътрудничество с партниращите държави

- да се разработят етичните, професионалните и информационните критерии (например, познаване на националната система за закрила на детето, познаване на структурите, законите, обичаите и т.н. на приемащата страна), както и финансовите критерии за акредитирането.

Важно е компетентната власт да упражнява надзор върху качеството на дейността на акредитираните организации. Ето защо е нужно да се изготвя периодична оценка на тези организации и да се упражнява финансов контрол върху дейността им. Всичко това ще обоснове решението да бъде подновена или прекратена акредитацията на дадена организация.

Както вече казахме, акредитацията е всъщност делегиране на права от страна на държавата. Ето защо държавата не може да остане безразлична към това как организацията изпълнява функциите си. Възможно е компетентните власти или акредитираните организации на други държави, присъединили се към Хагската конвенция, да изпратят официален протест до дадена страна по произход, когато дейността на една или повече акредитирани от нея организации не отговарят на интересите на децата или пък цените им не са разумни. Това вече се случи с една държава по произход, присъединила се към конвенцията.

Г.– Финансови аспекти

Международните осиновявания, а понякога и националните, са дейност, чиито финансови аспекти са източник на голяма тревога и то в световен мащаб. Сумите, които се искат, цените, които трябва да се заплатят за някои услуги или документи, хонорарите на лицата, упражняващи свободна професия, даренията в полза на специализираните детски заведения, подаръците, бакшишите и т.н. понякога са прекалено големи, дори неприемливи. Освен това основанията за някои видове плащания са много спорни. Всичко това води до упражняване на натиск, до злоупотреби и трафици, в които детето се превръща в обект на търговия, вместо да е личност с конкретни права.

Невъзможно е да се установят критерии, валидни за всички държави, тъй като жизненият стандарт във всяка страна е различен. Все пак **желателно е във всяка държава, било то приемаща или по произход, централната или компетентната власт да определи ясни и точни критерии, що се отнася до:**

- размера на финансовите средства, управлявани от акредитираните организации;

- хонорарите и трудовите възнаграждения на техния персонал, ръководни кадри и представители;
- видовете услуги и документи, за които трябва да се заплаща;
- разумен размер на цените за тези услуги и документи, особено като се има предвид, че това е дейност за закрила на децата, а не търговска дейност;
- източници, размер и предмет на даренията;
- задачи, които могат да бъдат възлагани на адвокатите, когато тяхната намеса е възможна и необходима; ценоразпис на адвокатските услуги. Същото се отнася и за другите лица със свободна професия, ангажирани в процедурата по осиновяване, като се има пред вид, **че това е дейност по закрила на детето, а не търговска дейност.**

На тези критерии трябва да се даде гласност и цялата информация да бъде изпратена на централните власти на другите присъединили се към Хагската конвенция държави, както и на Хагската конференция за международно частно право.

В някои държави по произход бе решено да се иска фиксирана сума от чуждестранните осиновители, а понякога дори от собствените граждани–осиновители (в този случай сумата е значително по-малка), и това се разглежда като участие в разходите по провеждане на мерките за закрила на детето или в разходите по самото осиновяване.

Но и тази практика не е лишена от рискове за самата държава по произход, тъй като тя:

- може да бъде обвинена, че “търгува” с децата, които са нейни граждани;
- може да предпочете децата да бъдат давани за международно осиновяване, защото това гарантира по-високи приходи;
- може да срещне трудности при изготвянето на бъдещи перспективи и оперативни планове, които целят намаляване на международните осиновявания за сметка на националните, поради това, че ще изгуби пари, които вече са планирани в бюджета на заинтересуваните ведомства;
- може да се откаже да поеме изцяло отговорностите си спрямо част от децата, за които съгласно националното законодателство и международните конвенции трябва да носи пълна отговорност.

Така или иначе, това е едно решение, приемано от по-голямата част от професионалистите и осиновителите, защото общо взето може да има положителни резултати за децата от страните по произход, особено когато са спазени следните условия:

- исканата сума трябва да бъде в разумни размери и да представлява само част, а не да покрива напълно разходите по процедурата на осиновяване и разходите за осъществяване на мерки за закрила на деца, които са лишени или рискуват да бъдат лишени от собствено семейство;
- сумата трябва да бъде една и съща за всички международни осиновявания независимо от произхода на осиновителите и от характеристиките на осиновяваното дете;
- към фиксираната сума не бива да се прибавят други суми, искани в държавата по произход. Тя трябва да включва всички разходи, свързани с процедурата по осиновяване в държавата по произход, с изключение на разходите за пътуването и престоя на осиновителите;
- сумата трябва да се изпраща на официална правителствена организация, а не на някое физическо лице;
- така събраните фондове трябва да се използват освен за покриване на разходите за административните и юридическите процедури по осиновяване и за подобряване на качеството на закрила на детето по време на тези процедури: професионално образование и възнаграждения за квалифицирания персонал на различните ангажирани в процедурата ведомства; оборудване с технически средства на тези ведомства; провеждане на психосоциално проучване

на живеещите в специализираните детски заведения деца (не само на децата, които могат да се окажат годни за осиновяване); промоция и разширяване на обхвата на редица мерки (превенция, реинтегриране в родното семейство, отглеждане на децата в приемни семейства, упражняване на контрол и насърчаване на институциите за качествено ново отношение към целия комплекс от дейности, свързани с осиновяванията), повишаване качеството на цялостната дейност на тези заведения; оказване на допълнителни грижи за деца, които не могат да бъдат осиновени или реинтегрирани в собствените си семейства. Тези суми в никакъв случай не бива да заместват изцяло политическия и финансов ангажимент на държавата по произход във връзка с провеждането на цялостна политика за закрила на детето (една държава по произход се опита да направи точно това и предизвика протести в международен мащаб);

– правителствената организация трябва ежегодно да прави отчет за финансовото си състояние, в който да фигурират постъпленията и целите, за които са били изразходвани. Така ще бъдат премахнати всякакви съмнения в национален и международен мащаб относно такъв вид финансова мярка, възприета от държавата.

По време на първия международен симпозиум, на който бе дадена оценка за изпълнението на Хагската конвенция, бе учредена работна група, която понастоящем разработва предложение с общовалидни правила за държавите по произход, и друго предложение с такива правила за приемащите държави. Целта е да се определи кои услуги задължително трябва да се заплащат в дадена страна и на кого, както и за кои услуги централната или компетентната власт може да реши, че е приемливо да се заплащат допълнително. Крайната цел е въз основа на тази информация властите да успеят да определят разумни размери на дължимите суми (ХК, чл. 32).

ИЗВОДИ

Настоящото практическо пособие не задължава да се формулират изводи в допълнение към съдържащите се в текста указания. Все пак, бихме искали да споделим някои размишления, произтичащи от натрупания опит по време на съвместната ни дейност.

Необходимо е да се промени културата на осиновяването.

В страните по произход и в приемащите страни няма еднакво виждане за осиновяването. Обикновено социално приемливото схващане за осиновяването зависи от редица фактори, най-важният от които е социалното и икономическото развитие на страната. Следователно, много важно е да се направи всичко възможно за създаването на етична визия за осиновяването, основана на правата на детето. И в държавите по произход, и в приемащите държави кандидат-осиновителите, социалните работници, юристите, професионалистите от централната власт, политическите ръководители и медиите трябва да възприемат едно по-актуално схващане за осиновяването. Оставяйки настрана криворазбраното милосърдие и остарелите схващания, националното и международното осиновяване трябва да се разглежда единствено като субсидиарно средство за закрила на деца, лишени от семейството си, като същевременно трябва да се укрепват политиките за превенция на неполагането на достатъчни грижи за децата и на отделянето им от родното им семейство.

В този план е важно да се отделя голямо внимание на използвания речник, който понякога може да представи нещата в разрез с духа на международните конвенции. Често пъти използваният речник оставя впечатлението, че осиновяването понякога се разбира не като процес за намиране на семейство за дадено дете, а като намиране на дете, което да удовлетвори желанията на дадено семейство. Например, детето не е "на разположение" за осиновяване, а "се нуждае" от осиновяване или е "годно за осиновяване". По-скоро семействата могат да са "на разположение" за евентуално осиновяване. Трябва да се говори за "готовност на семейството", а не за това, че семейството "търси дете".

Нужно е да се изкоренят някои разпространени схващания както в приемащите държави, така и в държавите по произход, като например, убеждението, че детето на бедно семейство, което живее в бедна страна, във всички случаи ще се чувства по-добре в каквото и да било семейство, живеещо в някоя богата страна.

Тръгвайки от такива убеждения, се стига до оправдаването на действия, които са неприемливи за осиновяването. Трябва винаги да се помни – опитът доказва, че всички осиновени деца, независимо как са били осиновени, страдат, че майка им (или и баща им) са ги изоставили и не са ги отгледали. Ето защо от голямо значение е намирането на решения, благодарение на които детето да бъде задържано или реинтегрирано в родното си семейство, независимо от това, че то е бедно или е не отговаря на общоприетите норми. Ако остане в страната си, макар и осиновено от бедно семейство, детето ще може да живее в една по-близка и разбираема семейна и социална среда, а това ще го травмира по-малко. Опитът недвусмислено показва, че някои семейства, макар че живеят в богати страни, могат да не успеят да приемат и да се грижат добре за осиновеното от тях дете.

Да се третира детето като предмет и да се прехвърля от едно място на друго само въз основа на икономически съображения, да се превръща в предмет на финансова транзакция е в дълбоко противоречие с правата на човешките същества.

Казаното дотук също така има за цел да обърне внимание, че осиновяването не бива да се разглежда като инструмент сам по себе си, а като съставна част от една глобална политика за закрила на детето и семейството. За да може тази политика да постигне ефективно социално въздействие, трябва да се конкретизира в разработката на система от социални услуги, които

да предоставят на цялото население равни възможности и да компенсират различията и неравенството между отделните индивиди и социални групи.

Напълно съзнаваме колко утопично е да мислим, че ще доживеем до ситуация, в която ще отпадне необходимостта от осиновяване, или поне от международно осиновяване. Но това не бива да води до намаляване на ежедневните ни усилия да подобрим ситуацията. Например, ние сме убедени, че разполагаме с ресурси, които могат да се използват още по-добре в държавния и в частния сектор. Ето защо непосредствената ни задача е да работим така, че в светлината на изпълненото с ново съдържание схващане за осиновяването тези ресурси да бъдат оптимизирани и използвани възможно най-добре.

ПРИЛОЖЕНИЕ 1

**ПРЕПОРЪЧИТЕЛЕН ОБРАЗЕЦ НА ДЕКЛАРАЦИЯ ЗА СЪОТВЕТСТВИЕ
НА МЕЖДУНАРОДНО ОСИНОВЯВАНЕ**

ДЕКЛАРАЦИЯ ЗА СЪОТВЕТСТВИЕ НА МЕЖДУНАРОДНО ОСИНОВЯВАНЕ

(чл. 23 на Хагската конвенция от 29 май 1993 г. относно закрилата на детето и сътрудничеството в областта на международните осиновявания)

1. Долуподписаната власт:

(Наименование и адрес на компетентната власт в страната, в която трябва да стане осиновяването)

_____

2. Декларира, че детето:

Фамилно/и име/на: _____

Пол: Мъжки _____ Женски _____

Име/на: _____

Дата на раждане: ден: _____ месец: _____ година: _____

Месторождение: _____

Постоянно местожителство: _____

3. Е осиновено по решение на следната власт: _____

На дата: _____

Това решение е сигурно и окончателно от: _____

(Ако осиновяването протича по различен начин от този на решението на властта, трябва да се посочат съответните данни)

4. От следното/ите лице/а:

а) Фамилно/и име/на на осиновителя:

Име: _____

Дата на раждане: ден: _____ месец: _____ година: _____

Постоянно местожителство към момента на осиновяването: _____

б) Фамилно/и име/на на осиновителя: _____

Име: _____

Дата на раждане: ден: _____ месец: _____ година: _____

Месторождение: _____

Постоянно местожителство към момента на осиновяването: _____

5. Долуподписаната власт удостоверява, че декларираното осиновяване е в съответствие с конвенцията и че съгласията, предвидени в чл. 17, б. "в" на конвенцията са дадени от:

а) Наименование и адрес на централната власт (1) на страната по произход:

_____

Съгласие от дата: _____

б) Наименование и адрес на централната власт (1) на страната по произход:

_____

Съгласие от дата: _____

б. В резултат на осиновяването се прекъсва съществуващата преди това законова връзка между родители и деца.

В резултат на осиновяването не се прекъсва съществуващата преди това законова връзка между родители и деца.

Място: _____ Дата: _____

Подпис и печат

_____ или на лицето, на акредитирания орган или политическа власт, по силата на чл. 22, пар. 1 и 2 на конвенцията

ПРИЛОЖЕНИЕ 2

ПРЕПОРЪЧИТЕЛЕН ОБРАЗЕЦ НА ДЕКЛАРАЦИЯ ЗА СЪГЛАСИЕ ЗА ОСИНОВЯВАНЕ

(Хагска конвенция от 29 май 1993 г. относно закрилата на детето и сътрудничеството в областта на международните осиновявания)

I. ДЕКЛАРАЦИЯ ЗА СЪГЛАСИЕ

Прочетете внимателно този документ, преди да го попълните. Не го подписвайте, ако не сте разбрали напълно всяко изречение. Ако желаете, имате право на всякакво съдействие и информация относно последиците от Вашето съгласие. Ако желаете, имате право да получите копие от настоящия документ.

Вие не трябва да сте получили заплащане, нито всякакъв вид възнаграждение срещу даването на съгласие за осиновяване на детето.

Долуподписаният/ата:

Фамилно/и име/на: _____

Име/на: _____

Дата на раждане: ден: _____ месец: _____ година: _____

Постоянно местожителство: _____

Майка _____

Баща _____

Законен представител _____ на следното дете:

Фамилно/и име/на: _____ Пол:

Мъжки

Женски

Име/на: _____

Дата на раждане: ден: _____ месец: _____ година: _____

Месторождение: _____

Постоянно местожителство: _____

Декларирам следното:

1. Давам свободно, без да са ми оказвани натиск или принуда, моето съгласие за осиновяването на горепосоченото дете.

2. Съзнавам, че детето може да бъде осиновено от семейство или лице, живеещи в чужбина.

3. Съзнавам, че осиновяването на горепосоченото дете ще има за резултат установяването на законови връзки с родителите/с бащата-осиновител/с майката-осиновителка.

4. Давам съгласието си за осиновяване, в резултат на което ще бъдат прекъснати законови връзки между горепосоченото дете и неговите майка и баща (1).

5. Информирам/а съм, че мога да оттегля съгласието си до _____. След тази дата моето съгласие ще стане неотменимо.

Декларирам, че съм разбрал/а смисъла и значението на горното.

Място: _____ Дата: _____

Подпис, или вместо него, някакъв друг знак

(1) Държавите, чийто правна база позволява да се запази законовата връзка между родители и деца, могат да променят тази клауза в зависимост от техните изисквания, като все пак отчитат условията, съдържащи се в чл. 27 на конвенцията.

II. ДЕКЛАРАЦИЯ НА СВИДЕТЕЛ

(в случай, че законът или обстоятелствата я изискват, например, ако дадено лице е неграмотно или недееспособно)

III. ЗАВЕРКА НА ДЛЪЖНОСТНО ЛИЦЕ, ОТОРИЗИРАНО ДА ПОЛУЧИ СЪГЛАСИЕТО

Наименование на властта: _____

Титла или качество, оправомощаващи го да изпълнява тази задача:

Удостоверявам, че деклараторът (и свидетелите) по параграф/и I (и II) се яви/явиха лично пред мен и подписа/ха настоящия документ в мое присъствие.

Място: _____ Дата: _____

Подпис и печат

ПРАКТИЧЕСКО ПОСОБИЕ
ВЪРХОВЕНСТВОТО НА ИНТЕРЕСИТЕ НА
МАЛОЛЕТНИТЕ ПРИ ОСИНОВЯВАНЕТО

*Прилагане на международните конвенции
за защита на детето*

•

ISBN 10: 954-775-681-8
ISBN 13: 978-954-775-681-6

•

Печат "ФАБЕР"
062/600 650; faber@abv.bg